

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Barbora Šimsová

**Šifrovaná korespondence Matyáše Gallase
s císařem Ferdinandem III.**

Coded Correspondence of Matthias Gallas and the
Emperor Ferdinand III

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala lidem, bez kterých by tato práce nevznikla. V první řadě děkuji vedoucí práce paní doc. PhDr. Ivaně Ebelové, CSc. za cenné rady a připomínky, čas, který mi věnovala na konzultacích a při korekturách a rovněž za vstřícný přístup.

Děkuji také archivářům bývalé děčínské pobočky SOA v Litoměřicích a dále Mgr. Alexandře Tesaříkové ze SOkA Jindřichův Hradec za poskytnutou pomoc při dešifrování a překladu italského dopisu.

Mé poděkování patří rovněž rodině. Děkuji zejména svým rodičům, kteří mě vždycky podporovali v touze po vzdělání a dále pak po celou dobu studia. Velké díky patří Janě a Martinovi Šimsovým za podporu nejen při psaní této práce a za pomoc s hlídáním dětí. Velmi děkuji svému švagrovi Mattiovi Busana, že mi pomohl s překladem italských textů. A v neposlední řadě patří upřímné poděkování mému manželovi Štěpánu Šimsovi za veškerou pomoc po technické stránce, všechny diskuse věnované struktuře i obsahu této práce a především za to, že ve mne a v tuto práci nikdy nepřestal věřit.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Litoměřicích dne 23. 5. 2024

Barbora Šimsová

Abstrakt

Tato práce navazuje na předchozí výzkum šifrovaných pramenů v českých archívech v době raného novověku. Jejím předmětem je soubor šifrovaných dopisů, které odeslal uherský a český král a pozdější císař Ferdinand III. Matyáši Gallasovi v letech 1635–1638. Cílem práce je rozbor obsahu této korespondence a zasažení jednotlivých šifrovaných sdělení do širšího historického kontextu a dobových souvislostí. K tomuto účelu je práce rovněž doplněna o edici dešifrované verze dopisů, zpřístupněných v plném znění, v nichž jsou vyznačeny šifrované části. V poznámkovém aparátu jsou podrobněji vysvětleny dobové reálie. Na základě provedené analýzy obsahu je v práci objasněno, jaké druhy zpráv Ferdinand III. v daném období utajoval a co ho k šifrování daných informací vedlo.

Klíčová slova: šifrovaná korespondence, Matyáš Gallas, Ferdinand III. Habsburský, třicetiletá válka, edice

Abstract

This thesis contributes to previous research on coded documents of the early modern period that are kept in archives in the Czech Republic. It is focused on a set of coded letters sent by Ferdinand III, the King of Hungary and Bohemia and the future Holy Roman Emperor, to Matthias Gallas between 1635 and 1638. It aims to analyse the content of this correspondence and to interpret the particular coded messages in a broader historical context. For the purpose of the interpretation, the thesis is supplemented with an edition of decoded letters that are published at full length. The coded parts of the letters are marked in this edition. A more detailed explanation of facts and individuals of that historical period is provided in the edition's note apparatus. Based on the analysis, the thesis explains what kinds of messages were coded by Ferdinand III in the period in question and what was his motivation for doing so.

Key words: coded correspondence, Matthias Gallas, Ferdinand III, Thirty Years' War, edition

Obsah

Seznam použitých zkratk

Vysvětlivky k použité kryptologické terminologii

Úvod	9
1 Přehled pramenů a literatury	12
1.1 Prameny	12
1.2 Literatura	13
2 Metodika	17
3 Analýza obsahu šifrovaných dopisů	19
3.1 „Hauptwerch“ roku 1635 aneb tažení proti Francii	20
3.2 Tažení proti Francii roku 1636	25
3.3 „Bündner Wirren“ aneb nepokoje ve svobodném státě Tří spolků roku 1637	42
3.4 Shrnutí	47
4 Ediční poznámka	48
4.1 Rozbor vnějších a vnitřních znaků korespondence	54
5 Edice	59
Rejstříky	97
Rejstřík osobní a místní	97
Rejstřík věcný	106
Závěr	107
Seznam pramenů a literatury	109
Prameny nevydané	109
Prameny vydané	109
Literatura	109
Literatura online	112
Ostatní zdroje	114
A Přílohy	122
A.1 Ukázka práce s programem Transkribus	122
A.2 Ukázka šifrovaných dopisů	124

Seznam použitých zkratek

Abt.	Abteilung
ADB	Allgemeine Deutsche Biographie
bav.	bavorský
Bd.	Band
bran.	braniborský
burg.	burgundský
býv.	bývalý
cís.	císařský
DBBTI	Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia
dep.	departement
Diss.	Dissertation
dn.	dnešní
Fam.-korr.	Familienkorrespondenz
fr.	francouzský
HausA	Hausarchiv
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
hist.	historický
HLS	Historisches Lexikon der Schweiz
HS	Historická sbírka
inv. č.	inventární číslo
it.	italsky
již.	jižní
kart.	karton
KrA	Kriegsakten
lig.	ligistický
NDB	Neue Deutsche Biographie
něm.	německy
orig.	originál
pap.	papír
pozn.	poznámka
rak.	rakouský
sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
spolk. země	spolková země
SV	severovýchod

SZ	severozápad
šp.	španělský
šv.	švédský
švýc.	švýcarský
u.	und
v.	viz
WZIS	Wasserzeichen-Informationssystem
Z	západ
zv.	zvaný

Vysvětlivky k použité kryptologické terminologii

bigram	dvojice sousedních písmen
dešifrování	převod šifrované zprávy do srozumitelné podoby pomocí šifrovacího klíče
homofonní substitute	jednomu znaku otevřeného textu odpovídá více šifrových znaků
klamač	šifrový znak bez významu
kód	šifrový znak pro konkrétní slovo
luštění	snaha o prolomení šifry bez znalosti šifrovacího klíče
nomenklátor	šifrovací metoda kombinující substituční šifru a kódy
otevřený text	text psaný srozumitelnými znaky
substituční šifra/substitute	záměna znaků otevřeného textu za šifrované znaky
šifrovací klíč	návod, pomocí něhož odesílatel zprávu šifruje a příjemce dešifruje
šifrový text	zašifrovaná verze otevřeného textu
trigram	tři po sobě jdoucí písmena

Úvod

Předkládaná práce je příspěvkem k výzkumu šifrování v raném novověku, založeném na rozboru šifrovaných pramenů z českých archivů. Základy tohoto výzkumu položili František Roubík,¹ Anna Vavroušková² a zejména pak Jaroslav Kašpar.³ Nově pak v bádání pokračuje Jakub Mírka, který shrnul své poznatky v článku o šifrované korespondenci napříč fondy šlechtických rodinných archivů, které jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Plzni.⁴ Autor v článku formuloval základní otázky, naznačující, kterým směrem by se mělo ubírat bádání, aby bylo možné získané poznatky zobecnit. Šifrované prameny by měly být zkoumány jak hlediska paleografie, respektive kryptologie, tak z hlediska diplomatiky. V prvním případě je třeba ptát se po typech šifer, které byly v dané době užívány, hodnotit je v souvislosti s prostředím výskytu (okruh vojenský, diplomatický apod.) a zaměřit se rovněž na jejich odolnost proti nepovolanému luštiteli. Ve druhém případě je pak potřeba analyzovat jejich obsah, aby mohla být zodpovězena otázka, u jakých druhů zpráv se v raném novověku v daném prostředí přistupovalo k šifrování.

Na tento výzkum jsem navázala studií o šifrované korespondenci v písemnostech válečné kanceláře Matyáše Gallase,⁵ v níž jsem se zabývala nalezenými šifrovanými dokumenty po stránce kryptologické. Druhý úkol, tedy rozbor obsahu dopisů, je předmětem této diplomové práce.

Matyáš Gallas užíval tajné písmo v písemné komunikaci s mnoha korespondenty.⁶ Z nich jsem si pro tuto práci vybrala osobu krále českého a uherského a pozdějšího císaře Ferdinanda III., jehož šifrované dopisy Gallasovi tvoří více než třetinu všech šifrovaných písemností válečné kanceláře a pokrývají období prvních dvou Gallasových generalátů.⁷ Z původního záměru, podrobit detailní obsahové analýze celý tento soubor, jsem ale nakonec musela ustoupit, a to s ohledem

---

¹ROUBÍK, František. *Šifrované dopisy v registratuře Albrechta z Valdštejna*. In: Sborník prací věnovaných prof. dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám: 1871–1931, Praha, 1931, s. 359–368.

²VAVROUŠKOVÁ, Anna. *Šifrované dopisy Fridricha Falckého*. In: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám 1872–1932, Praha, 1932, s. 486–494.

³KAŠPAR, Jaroslav. *Příspěvek k řešení tajného písma ze 17. století*. In: Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et Historica, č. 5, Praha, 1963, s. 95–107; Týž. *Soubor statí o novověkém písmu*, Praha, 1993, s. 177–209.

⁴MÍRKA, Jakub. *Raně novověká šifrovaná korespondence ve fondech šlechtických rodinných archivů Státního oblastního archivu v Plzni*. In: Západočeské archivy, Plzeň, 2012, s. 44–73.

⁵ŠIMSOVÁ, Barbora. *Šifrovaná korespondence v písemnostech válečné kanceláře Matyáše Gallase*. In: Sborník archivních prací, roč. 69, č. 1, Praha, 2019, s. 7–86.

⁶Jednotliví korespondenti jsou uvedeni v soupisu šifrovaných písemností v příloze 1 citovaného článku. Srov. tamtéž, s. 51–82.

⁷Tamtéž, s. 29–33.

na šíři pramene⁸ a časovou náročnost, spojenou zejména s dešifrováním.⁹ Výsledek by totiž nutně utrpěl na kvalitě. v předkládané práci se proto věnuji pouze části z celého souboru šifrované korespondence mezi Gallasem a Ferdinandem III. Tento soubor lze rozdělit na dvě období. První z nich pokrývá roky 1635–1638, které spadají do Gallasova prvního generalátu. Ve všech dopisech z této doby je použita stejná šifra, jíž je jednoduchý nomenklátor.¹⁰ Druhá skupina korespondence pokrývá roky 1643 a 1644, a kryje se tedy s druhým generalátem Matyáše Gallase. Oproti prvnímu období je tento soubor dopisů šifrován pomocí nové šifry. Jedná se o propracovaný nomenklátor, obsahující homofonní substituci, klamače, šifrové znaky pro bigramy a kódy. Pro zpracování v rámci této práce jsem si vybrala období prvního generalátu, čítající deset dopisů.

Stanovila jsem si dva cíle. Prvním z nich je rozbor obsahu zkoumané šifrované korespondence a zasazení získaných informací do širšího historického kontextu. Na základě provedené analýzy se pokusím zodpovědět předem položené otázky. Jaké druhy zpráv Ferdinand III. v písemném kontaktu s Matyášem Gallasem šifroval? Proč byly šifrovány právě tyto informace? Druhým cílem je vytvoření edice zkoumaných dopisů, které budou zpřístupněny dešifrované v plném znění a s jasným rozlišením šifrovaných a nešifrovaných pasáží. Edice by tak měla být vhodným doplňkem kapitoly o analýze obsahu. Čtenář bude moci sám sledovat, jak je k šifrování v jednotlivých dopisech přistoupeno – jsou-li šifrována pouze jednotlivá slova, věty, nebo delší pasáže. V dopisech se také objevuje řada osob, míst a dobových reálií, které budou detailněji osvětleny v poznámkovém aparátu edice. Další motivací k jejímu vytvoření je fakt, že jsem dosud nenarazila na moderní edici, jejímž hlavním tématem by byly šifrované písemnosti. Dají se sice nalézt edice, v nichž jsou šifrované dokumenty zahrnuty,¹¹ nicméně skutečnost, že se jedná o šifrovaný dokument, není v daném případě předmětem zájmu. Je mi známa jen jedna edice souboru šifrovaných dopisů, publikovaných primárně z důvodu přítomnosti tajného písma. Jde o zpřístupnění dešifrovaných dopisů, týkajících se pasovského vojska, v rámci korespondence mezi císařem Rudolfem II., uherským králem Matyášem a dalšími osobnostmi. Autorem edice je *Václav Hanka*.¹² Nejedná se ale o edici v moderním slova smyslu, neboť neobsahuje žádný vědeckokritický a vědeckoinformační aparát, a jde tedy o pouhý přepis dopisů

---

⁸Všechny Ferdinandovy šifrované dopisy čítají dohromady zhruba 355 stran, z nichž je bezmála 250 zašifrovaných.

⁹Viz kapitola metodika.

¹⁰Blíže je šifra rozebrána v ediční poznámce.

¹¹Např. sedmidílný ediční podnik *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia*.

¹²HANKA, Václav. *Correspondenz zwischen Kaiser Rudolf, dem ungarischen Könige Matthias, den Erzherzogen Leopold und Albrecht, dann den Herren Wenceslaw von Wchynicz und Adolf von Althan in Betreff des passauischen Kriegsvolkes*, Prag, 1845 [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:14f61e8c-a4b0-4af1-9ad3-1734dcafc2be>.

s vyznačením šifrovaných částí.

Struktura práce je následující. Po pojednání o pramenech a literatuře, relevantních k vymezenému tématu, vysvětluji, jak jsem postupovala při zpracování šifrované korespondence. Pak následuje hlavní kapitola, rozdělená na dílčí části, v níž analyzuji obsah dopisů a pokouším se shrnout zjištěné poznatky. Za touto kapitolou je zařazena edice se všemi potřebnými náležitostmi – ediční poznámka, vlastní edice a rejstříky. Závěr pak přináší odpovědi na stanovené výzkumné otázky a shrnuje přínos práce.

1 Přehled pramenů a literatury

1.1 Prameny

Zkoumaný soubor šifrované korespondence je dochován ve válečné kanceláři Matyáše Gallase, která je součástí fondu *Historická sbírka (rodinný archiv) Clam-Gallasů, Frýdlant*. Ten je uložen ve Státním okresním archivu v Děčíně.¹³ Fond je svojí povahou spíše archivní sbírkou. Jde o soubor uměle vytvořený, jehož součástí jsou písemnosti vícero původců.¹⁴ Válečná kancelář, kterou si Gallas vedl v letech 1627–1647,¹⁵ je uložena v 50 kartonech a obsahuje asi 7 500¹⁶ dokumentů. Předpokládá se, že je zachována v úplnosti.¹⁷ Písemnosti válečné kanceláře jsou řazeny chronologicky.¹⁸ Šifrované dopisy z let 1635–1638, jejichž zpracování je předmětem této práce, se nachází v celkem pěti kartonech.¹⁹

Dopisy, které odeslal Gallas Ferdinandovi III., jsou uloženy v Rakouském státním archivu ve Vídni. V rámci pokusu o dohledání příslušné šifrované korespondence jsem podnikla sondu do oddělení Haus-, Hof- und Staatsarchiv, kde se mi podařilo najít soubor dopisů Matyáše Gallase Ferdinandovi III. z let 1635–1645. Ten se nachází ve fondové skupině *Habsburgisch-Lothringische Hausarchive*, ve fondu *Hausarchiv im engeren Sinn*, v dílčím fondu *Familienkorrespondenz*, části A.²⁰ Z 26 dopisů jsou dva šifrované, ovšem oba jsou až z října roku 1643. Spadají tedy do období Gallasova druhého generalátu. Další dopisy jsou uloženy ve fondové skupině *Diplomatie und Außenpolitik vor 1848*, ve fondu *Kriegsakten*. Zde jsem našla čtyři šifrované dopisy z roku 1647, tedy z období třetího generalátu.²¹ Z časových důvodů jsem písemnosti v Rakouském státním archivu nemohla prozkoumat kompletně tak, jak jsem to učinila ve válečné kanceláři Matyáše Gallase. Lze ovšem předpokládat, že se ve Vídni nacházejí i další Gallasovy šifrované do-

¹³Fond byl dříve uložen v SOA v Litoměřicích, pobožce Děčín – Podmokly. Ta byla ale v lednu 2024 sloučena se SOKA Děčín.

¹⁴Bližší ke vzniku a popisu fondu srov. SMÍŠKOVÁ, Helena. *Rodinný archiv (Historická sbírka) Clam-Gallas (1238)1529–1947. Inventář*, 1996, 306 s.

¹⁵Kromě samotné korespondence jsou její součástí také účty dvorského ubytovatele z let 1647–1648 a abecední katalog Gallasových korespondentů.

¹⁶POLIŠENSKÝ, Josef (edd). *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia. Tomus I, Der Krieg und die Gesellschaft in Europa 1618–1648*, Praha, 1971, s. 214.

¹⁷SMÍŠKOVÁ, H. *Inventář*, s. IV, 79–81.

¹⁸Výjimkou je poslední karton, který obsahuje dopisy od Baltasara Marradase napříč několika lety, soubor šifrovaných dopisů a klíčů z let 1637–1644 a nedatované dokumenty různého typu.

¹⁹SOKA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/7, kart. 349; XVIII/9–11, kart. 351–353; XVIII/18, kart. 360.

²⁰26 Schreiben von Mathias Graf Gallas an Kaiser Ferdinand III., 25. 1. 1635–12. 4. 1645, HHStA, HausA, Fam.-korr. A, sign. AT-OeStA/HHStA HausA Familienkorrespondenz A 55-6, kart. 55.

²¹Kriegsakten in genere (alt 164), Matyáš Gallas císaři Ferdinandovi III., 1. 1., 21. 1., 17. 2., 24. 2. 1647, HHStA, KrA, sign. AT-OeStA/HHStA Kriegsakten 125, kart. 125.

pisy pro krále/císaře Ferdinanda III. Pro případné další bádání by bylo vhodné projít i ostatní kartony z fondu *Kriegsakten*, stejně jako korespondenci obou představitelů, která se nachází v oddělení Kriegsarchiv, ve fondové skupině *Feldakten*, ve fondu *Alte Feldakten*.

V kapitole o rozboru obsahu šifrovaných dopisů jsou citovány i některé nešifrované písemnosti z Gallasovy válečné kanceláře. Zde jsem vycházela z edice *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia*, v níž je zpřístupněn výběr pramenů z československých archivů a knihoven z období třicetileté války. Část písemností je zpřístupněna formou regestů, část in extenso. V celkem sedmi svazcích je pokryto celé období tohoto evropského konfliktu 17. století. Úvodní díl pojednává o cílech a zásadách edičního podniku a rozebírá problémy a prameny k třicetileté válce. Ostatní svazky, které jsou tematicky rozčleněny podle jednotlivých fází války, přináší vybrané dokumenty v chronologickém pořadí. V předkládané práci jsem využila šestý díl edice, pokrývající období od uzavření pražského míru roku 1635 do počátku června 1643.²²

1.2 Literatura

Přehled literatury o šifrování, která je relevantní pro historiky a archiváře při studiu pramenů, v nichž je použito tajného písma, jsem sepsala ve své předchozí citované práci.²³ Zde se zaměříme na odborné práce k dějinám třicetileté války.

K historii třiceti let trvajícího evropského konfliktu v první polovině 17. století bylo napsáno mnoho. Badatelé věnovali tématu pozornost z pohledu politického, vojenského, diplomatického, náboženského, dějin každodennosti či skrze biografie nejruznějších protagonistů tohoto válečného konfliktu. S různou měrou pozornosti bylo pojednáno o všech fázích války i o jednáních, která vedla k uzavření vestfálského míru na podzim roku 1648. Následující výčet literatury si proto neklade za cíl podat vyčerpávající přehled bádání o dějinách třicetileté války, ale upozornit zejména na publikace, které mají význam k časovému a obsahovému vymezení předkládané práce, tedy léta 1635–1638 ve světle akcí hlavní císařské armády, které toho času velel Matyáš Gallas.

Z přehledových prací, které se věnují celé historii třicetileté války, lze jmenovat práci *Christopha Kampmanna*,²⁴ kde jsou shrnuty příčiny, průběh a důsledky války s jasným zaměřením na politickou rovinu konfliktu.

---

²²BAĎURA, Bohumil, ed. et al. *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia. Tomus VI, Der grosse Kampf um die Vormacht in Europa: die Rolle Schwedens und Frankreichs: Quellen zur Geschichte des Dreißigjährigen Krieges 1635–1643*, Praha, 1978.

²³ŠIMSOVÁ, B. *Šifrovaná korespondence*, s. 12–17.

²⁴KAMPMANN, Christoph. *Europa und das Reich im Dreißigjährigen Krieg. Geschichte eines europäischen Konflikts*, Stuttgart, 2013.

Za předního znalce třicetileté války byl považován německý historik *Konrad Repgen*. Z jeho díla je v této práci citován soubor studií,²⁵ rozdělených tematicky do šesti částí. Studie se věnují typologii války, historiografii, vývoji, předcházejícímu třicetileté válce, průběhu války a mírovým jednáním, jak jej vnímali tehdejší současníci.

Komplexně zpracováno je téma třicetileté války v rozsáhlém díle profesora historie na oxfordské univerzitě *Petera H. Wilsona*.²⁶ Práce je rozčleněna do tří oddílů. První se věnuje příčinám, které vedly k válečnému konfliktu, druhý z nich popisuje průběh války a závěrečná třetí část pak hodnotí její dopady z politického, demografického či sociologického hlediska. Přestože se jedná o detailně zpracovanou odbornou monografii, Wilson výklad podává velmi čtivou formou.

Chybět by na tomto místě nemělo ani uznávané dílo švédského historika *Petera Englund*.²⁷ Události třicetileté války, s přesahem až do roku 1656, se v jeho díle prolínají s životní poutí vojáka a inženýra Erika Jönssona Dahlbergha, jehož dochovaný deník byl jedním z pramenů Englundovy práce. Kniha pozoruhodně propojuje popis dějinných mezníků s vyprávěním o každodennosti válečné reality. Ač se svým zpracováním jedná o dílo populárně-naučné, při pohledu na seznam pramenů a literatury je zřejmé, že mu předcházela důkladná odborná příprava. Přesto je třeba jisté obezřetnosti v souvislosti s některými faktografickými informacemi. Jako příklad, přímo související s tématem mojí práce, uvádím autorovo tvrzení, že císař byl natolik zděšen prohranou bitvou u Wittstocku na začátku října 1636, že odvolal Gallase z jeho tažení proti Francii a povolal ho zpět do říše.²⁸ Ve skutečnosti ale, jak bude ukázáno v kapitole o rozboru šifrované korespondence, Gallas tažení ukončil z vlastního rozhodnutí, a sice až měsíc po zmiňované bitvě.

Z české literatury k dějinám třicetileté války jsem využila práci historika *Josefa Polišenského*,²⁹ která reflektuje události od roku 1567 až do vestfálského míru. Ty jsou ve výkladu pojaty jak v kontextu evropských, českých, tak regionálních dějin. Informace k dobovým reáliím a životu za třicetileté války jsem čerpala z knihy *Petra Klučiny*.³⁰ Ač bylo i z pera českých historiků napsáno o třicetileté válce mnoho, vojenským událostem druhé poloviny 30. let na území Svaté říše římské, Francie či Švýcarska není věnována větší pozornost.

Týká-li se tato práce Matyáše Gallase a Ferdinanda III., je nutné zmínit bib-

²⁵REPGEN, Konrad, BOSBACH, Franz, KAMPMANN, Christoph. *Dreißigjähriger Krieg und Westfälischer Friede: Studien und Quellen*, Paderborn, 2015.

²⁶WILSON, Peter. H. *The Thirty Years War: Europe's tragedy*, Massachusetts, 2011.

²⁷ENGLUND, Peter. *Nepokojná léta: historie třicetileté války*. Překlad Luděk Mandaus, Dagmar Hartlová, Praha, 2000.

²⁸Srov. tamtéž, s. 150.

²⁹POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*, Praha, 1970.

³⁰KLUČINA, Petr. *Třicetiletá válka: obraz doby 1618–1648*, Praha, 2004.

liografii týkající se obou protagonistů. Matyáš Gallas získal pověst kazivoje a pijana. Toto hodnocení jeho osobnosti a vojenských schopností, které lze sledovat už v době Gallasových současníků v dílech švédských dějepisců a které převažuje v historiografii 19. a 20. století,³¹ stále přetrvává i v některých moderních publikacích, kde bývá Gallasův přínos během třicetileté války leckdy stále opomíjen. Typickým příkladem toho je bitva u Nördlingenu. Ferdinand III. po dobu bitvy oficiálně předal vrchní velení Gallasovi, který tak má na jejím vítězství lví podíl. Navzdory tomu i některé novější historiografické práce o skutečném veliteli císařské armády u Nördlingenu buď zcela mlčí,³² nebo úspěch přičítají Ferdinandu III. či Ferdinandu Španělskému.³³ Rehabilitace se Gallas dočkal až v téměř pětisetstránkové životopisné monografii rakouského historika *Roberta Rebitsche* z roku 2006.³⁴ Rebitsch, který prostudoval množství pramenů z rakouských, českých, italských a německých archivů, se snažil o vyvážený pohled na generálporučíka. Tato práce je jednou z hlavních monografií, z nichž vycházím při rozboru šifrovaných dokumentů, protože kromě svého zaměření na generálporučíka Gallase se také jako jedna z mála detailně věnuje i druhé polovině třicátých let, třebaže se soustředí převážně na ta bojiště, kde byl Gallas aktivní.

Pro úplnost je třeba dodat, že se Rebitschova monografie dočkala také českého překladu od *Jana Kiliána*.³⁵ Ten ke zkrácenému a upravenému překladu navíc doplnil závěrečnou kapitolu o potomcích Matyáše Gallase do vymření rodu v 18. století, kdy vznikla větev Clam-Gallasů. V českém prostředí je to právě Jan Kilián, který se osobností Matyáše Gallase zabývá.³⁶

Co se týče osobnosti Ferdinanda III., vycházím ve své práci ze dvou jeho životopisných monografií. Autorem první z nich je rakouský historik *Lothar Höbelt*,³⁷ který představil v chronologicky pojatém výkladu život Ferdinanda III. v kontextu politických, vojenských a diplomatických událostí. Druhá biografie je dílem profesora mnichovské univerzity *Marka Hengerera*,³⁸ která se od Höbeltovy knihy liší

---

³¹REBITSCH, Robert. *Matthias Gallas (1588–1647): Generalleutnant des Kaisers zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Eine militärische Biographie*, Geschichte in der Epoche Karls V., Bd. 7, Münster, 2006, s. 8–21. Zde Rebitsch uvádí hodnocení Gallase v historiografii i literatuře.

³²Např. ENGLUND, Peter. *Nepokojná léta*, s. 134–139.

³³Např. HAMANN, Brigitte. *Habsburkové: životopisná encyklopedie*, překlad Milada a Milan Kouřimských, Praha, 2001, s. 103; KLUČINA, P. *Třicetiletá válka*, s. 389.

³⁴Viz pozn. 31.

³⁵REBITSCH, Robert. *Matyáš Gallas: (1588–1647): císařský generál a Valdštejnův „dědic“*. Překlad Jan Kilián, Praha, 2013.

³⁶Velký prostor má Matyáš Gallas již v jeho diplomové práci. KILIÁN, Jan. *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století*, diplomová práce, Liberec, 2000 [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://dspace.tul.cz/handle/15240/165257>; z dalších prací např. týž, *Jan Matyáš Gallas*. In: Valdštejn: Albrecht z Valdštejna Inter arma silent musae?, Praha, 2007, s. 287–294.

³⁷HÖBELT, Lothar. *Ferdinand III.: Friedenskaiser wider Willen*, Graz, 2008. V českém překladu od Jana Kiliána vyšla v roce 2015.

³⁸HENGERER, Mark. *Kaiser Ferdinand III. (1608–1657): Eine Biographie*, Wien, 2012.

pojetím zpracování. Ačkoli je i zde velký prostor věnován válečným událostem, diplomatickým jednáním a politickým aspektům, patrná je Hengererova snaha ukázat Ferdinanda III. jako člověka. Kromě politických dějin se tak monografie věnuje i jeho osobnostním rysům a zobrazuje rovněž hierarchii a kulturní život u dvora. Součástí knihy je také speciálně pro tuto monografii nahrané CD s ukázkami skladeb, které byly složeny pro Ferdinanda III. či které složil Ferdinand sám, z nichž některé byly nahrány vůbec poprvé.

Tématem vojenských akcí a strategie císařské armády od druhé poloviny třicátých let se zabývá monografie *Lothara Höbelta*, která se podrobně věnuje jedenáctiletému období od bitvy u Nördlingenu v roce 1634 po bitvu u Jankova roku 1645.³⁹ Gallasovu tažení do Francie roku 1636 věnoval publikaci *Edmond de Vernisy*, a sice k třistaletému výročí této invaze.⁴⁰

Ke kapitole ze švýcarských dějin, zvané „Bündner Wirren“, která tvoří samostatné téma v rozboru šifrovaných dopisů, upozorňují na knihu *Felixe Bendela*⁴¹ či studii *Michaela Hesse*.⁴² Grisonské nepokoje jsou rozebrány také v dizertační práci *Hanse Bruggera*⁴³ o vládě Klaudie Medicejské v Tyrolsku, kde je poměrům ve svobodném státu Tří spolků věnována většina kapitoly o zahraniční politice.

---

³⁹HÖBELT, Lothar. *Von Nördlingen bis Jankau. Kaiserliche Strategie und Kriegsführung 1634–1645*, Wien, 2016. Höbelt již předtím věnoval článek císařským generálům z doby po smrti Valdštejna. Srov. týž. „Hrát na Valdštejnovu notu“ bez Valdštejna. *Císařská generalita po roce 1634*. In: Valdštejn: Albrecht z Valdštejna *Inter arma silent musae?*, Praha, 2007 s. 282–286.

⁴⁰VERNISY, Edmond de. *Tricentenaire de l'invasion allemande en Bourgogne, en 1636. L'Invasion de Gallas*, Paris, 1936.

⁴¹BENDEL, Felix. *Bündner Wirren (1620–1639): Richelieus Idee vom verdeckten Krieg gegen Spanien und der Abfall der Drei Bünde*, Bern, 2014.

⁴²HESS, Michael. *Graubünden im Dreissigjährigen Krieg*. In: *Militärgeschichte zum Anfassen*, Bd. 3, Au, 1994.

⁴³BRUGGER, Hans. *Die Regierungszeit der Erzherzogin Claudia in Tirol*, Diss., Graz, 1952.

2 Metodika

Tato práce vznikala v několika fázích. Po stanovení tématu a jeho vymezení po stránce časové a obsahové přišla na řadu heuristická fáze, tedy shromáždění zkoumané korespondence. Během badatelských návštěv v archivu jsem si připravila podklady pro vnější analýzu dopisů. Bylo potřeba dopisy změřit, zaměřit se na filigrány, pečete a další znaky. Ve druhé fázi jsem přistoupila k přepisu dopisů a následnému dešifrování zašifrovaných pasáží. Za účelem zefektivnění a zrychlení procesu dešifrování bylo samotné převedení šifrových znaků na znaky otevřeného textu provedeno počítačovým programem,⁴⁴ který funguje na následujícím principu. Program byl vybaven příslušným šifrovacím klíčem. Poté jsem do něj nahrála přepsaný dopis, v němž jsem předem označila každý jednotlivý zašifrovaný úsek symbolem, pomocí něhož program rozpoznal šifrované části od vlastních číselných údajů.

Příklad textu, který dostal program na vstupu:

```
Das aber $45 45 40 53 44 36 39 49 30 83 50 $ 200 $ 64 60 89 93 69 60 94 85 66 45 64 94 38
83 66 45 $ sich bei euch befund[en] hab[en], nimbt mich wunder $ 54 94 30 49 60 45 35 36 49
67 30 39 43 36 49 50 93 36 34 39 36 45 44 54 50 90 66 $
```

Na výstupu programu jsem získala text, v němž byly šifrové znaky nahrazeny odpovídajícími znaky otevřeného textu.

Příklad výstupu:

```
Das aber $ N I T M E H R A L S $ 200 $ C A R T H A V N E N C V G L E N $ sich bei euch
befund[en] hab[en], nimbt mich wunder $ V V A R A N D E R F A H L E R S T E C H E N M V -
S S E $
```

Poté následovala ta část v procesu dešifrování, kdy jsem musela řadu bezprostředně po sobě jdoucích písmen uspořádat do slov. Zvláště u dlouhých šifrovaných částí, spolu s množstvím překlepů šifranta, se ukázalo, že jde o poměrně obtížný úkol.⁴⁶

Příklad poslední fáze dešifrování:

```
Das aber $ NIT MEHR ALS $ 200 $ CARTHAVNENCVGLEN $ sich bei euch befund[en]
hab[en], nimbt mich wunder $ VVARAN DER FAHL ERSTECHEN MVSSE $
```

Při přepisu dopisů a práci s jednotlivými verzemi během dešifrování jsem

---

⁴⁴Autorem programu je Štěpán Šimsa.

⁴⁵Symbol dolaru označuje začátek a konec šifrovaného úseku.

⁴⁶Do budoucna se zdá pravděpodobné, že by podobný úkol mohl badatel zvládnout rychleji s pomocí umělé inteligence. Ta v současné době není na úrovni, kdy by s touto fází dešifrování mohla být nápomocna, a to zejména s ohledem na předpoklad znalosti historické němčiny a italštiny.

využívala platformu *Transkribus*.⁴⁷ Jedná se o platformu, která pomocí umělé inteligence umožňuje práci s historickými prameny. Lze ji využít k rozpoznání textu, přepisu pramenů či vyhledávání historických dokumentů. Transkribus byl vyvinut v rámci projektu READ (Recognition and Enrichment of Archival Documents), na kterém spolupracuje řada výzkumných skupin v čele s Universität Innsbruck a který získal grant Evropské unie.⁴⁸

Nahraje-li badatel na Transkribus historický dokument, může jej přepsat sám ve vlastním textovém editoru platformy, nebo může využít automatické rozpoznávání textu. Transkribus je primárně software, který používá umělou inteligenci ke čtení jazykově německých pramenů psaných kurentem mezi 17.–20. stoletím. Software se učil na množství historických dokumentů, u nichž měl zároveň k dispozici správný přepis. V případě ručně psaných dokumentů, kdy má písařská ruka vliv na podobu písma, zatím neexistuje univerzální model, který by uměl číst libovolný text psaný kurentem. Proto je dostupných několik modelů, které se učily na konkrétních tréninkových datech. Badatel si pro automatické rozpoznání textu své písemnosti buď může podle zvolených parametrů vybrat vhodný, již existující, model, nebo si může vytvořit model vlastní, který se bude učit na zvoleném typu pramene.⁴⁹ Například nahráním a přepisem dopisů odeslaných Ferdinandem III. Matyáši Gallasovi, jež mají dohromady alespoň 50 stran, by mohl vzniknout model, který umí číst dopisy psané písaři Ferdinanda III. V případě této práce jsem ovšem využila Transkribus jen jako pomocný nástroj pro vlastní transliteraci dopisů.⁵⁰ Historická písemnost je v Transkribu automaticky rozčleněna na řádky, podle nichž je rovněž připraven editor pro přepis. Aktuálně přepisovaný řádek je přímo v historickém dokumentu zvýrazněn, což zefektivňuje přepis zvláště u dlouhých šifrovaných částí. V Transkribu lze rovněž uložit více verzí přepisu. To je při práci se šifrovanými dokumenty, kdy je pro získání finální verze nutné učinit několik mezikroků, rovněž praktické. Ukázka práce s Transkribem je v příloze A.1.

Po paleografickém zpracování dopisů bylo možné přistoupit k překladu, tvorbě edice a následné interpretaci obsahu zkoumané korespondence včetně zasazení popisovaných reálií do širšího historického kontextu.

---

⁴⁷Platforma Transkribus je určena jak archivům a knihovnám, tak jednotlivým badatelům. Webové stránky Transkribu [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://readcoop.eu/transkribus/>.

⁴⁸Projekt READ [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://cordis.europa.eu/project/id/674943>.

⁴⁹Více informací a veřejně dostupné AI modely [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://readcoop.eu/transkribus/old-german-scripts/>.

⁵⁰Funkci automatického rozpoznání textu jsem sice vyzkoušela v roce 2020, kdy jsem dopisy přepisovala a dešifrovala, ale výsledek byl chabý. Pro porovnání jsem zkusila automatické čtení stránky náhodně zvoleného dopisu v roce 2024. Přestože výsledný přepis není bezchybný, nutno konstatovat, že byl software za uplynulou dobu značně vylepšen.

3 Analýza obsahu šifrovaných dopisů

Tato kapitola je rozdělena na tři části, v nichž je rozebrán obsah jednotlivých dopisů, a obecné shrnutí zjištěných poznatků. První část analyzuje císařské tažení proti Francii v roce 1635, jemuž odpovídá jeden šifrovaný dopis. Dalších sedm dopisů se týká druhého tažení proti Francii o rok později. A konečně devátý dopis s dvěma přílohami reflektuje události na území dnešního švýcarského kantonu Graubünden v březnu 1637.

Desátý dopis s devíti přílohami z konce července roku 1638 časově spadá do období, kdy se mělo uskutečnit plánované tažení císařsko-braniborské armády proti Švédům. To se ale nakonec nekonalo.⁵¹ Šifrován není ani dopis, ani jeho přílohy. Pouze v příloženém dodatku je zašifrována jedna věta, a sice císařovo připomenutí Gallasovi, aby žádný z pluků saského kurfiřta nebyl poslán k Rýnu. Protože jde o marginální záležitost, není tento dopis samostatně rozebrán v této kapitole, ale pro úplnost je ponechán v edici.

---

⁵¹Srov. REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 187–188.

3.1 „Hauptwerch“ roku 1635 aneb tažení proti Francii

První šifrovaný dopis od českého a uherského krále Ferdinanda, uložený ve válečné kanceláři Matyáše Gallase, je datován 8. října roku 1635. Před vlastním výkladem obsahu dopisu je potřeba nastínit, v jaké fázi třicetileté války se v daném časovém období nacházíme.

Milníkem, jenž uzavřel jednu etapu tohoto evropského konfliktu, se stala bitva u Nördlingenu, která se odehrála 5.–6. září 1634 a v níž spojená císařsko-bavorská armáda, posílená o vojska Ferdinanda Španělského, uštědřila drtivou porážku Švédům.⁵² Tato vojenská porážka otřásla švédským postavením na půdě Svaté říše římské. V důsledku švédské porážky došlo k rozpadu heilbronské aliance.⁵³

Ve Vídni vyvstala otázka, zda by měl císař pokračovat ve válce, nebo zda začít s vyjednáváním míru. Neopomenutelnou figurkou na politické šachovnici bylo ovšem Španělsko, jemuž 19. května roku 1635 oficiálně vyhlásila válku Francie, a kterýžto fakt nemohl císařský dvůr v rámci solidarity uvnitř habsburského rodu přehlížet.⁵⁴ Proto došlo k rozhodnutí nejprve uzavřít mír s říšskými protestantskými stavy, podporujícími Švédsko, a poté se se společným vojskem císaře a říšských stavů vojensky postavit Francii a Švédsku. Už v prosinci 1634 uzavřel císař se saským kurfiřtem Janem Jiřím I. prozatímní mír, který byl definitivně stvrzen 30. května 1635 jako tzv. Pražský mír. K němu se postupně připojila většina říšských stavů. Na podmínky míru nepřistoupil landkrabě Vilém Hesensko-Kasselský, synové zesnulého falckraběte Fridricha V. a rovněž Bernard Výmarský, velitel žoldněřské armády ve švédských službách. Saskému kurfiřtovi Pražský mír vynesl dědičnou držbu Horní i Dolní Lužice.⁵⁵ Císař se distancoval od restitučního ediktu, který měl dočasně, po dobu čtyřiceti let, pozbýt platnosti.⁵⁶ Říšským stavům mír garantoval světský majetek, který byl v jejich držení v den švédské invaze (6. 7. 1630), a církevní statky, jež vlastnily k roku 1627. Důsledkem Praž-

⁵²Od dubna roku 1634 byl vrchním velitelem císařských vojsk král Ferdinand (III.). Přestože byl v bitvě u Nördlingenu osobně přítomen jak on, tak kardinál-infant Ferdinand Španělský, bratr španělského krále Filipa IV., večer 5. září Ferdinand III. oficiálně přenesl velení na svého generálporučíka Gallase. Ten se tím stal zodpovědným za vojenská rozhodnutí a průběh bitvy. Vítězná bitva u Nördlingenu patří k největším úspěchům v jeho vojenském životopisu. Srov. REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 2, 116.

⁵³HENGERER, M. *Kaiser Ferdinand III.*, s. 104–105.

Heilbronská aliance bylo spojenectví, které uzavřel v dubnu 1633 švédský kancléř Oxenstierna s protestantskými stavy ve švábském, franckém a hornorýnském říšském kraji. Srov. WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 516.

⁵⁴REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 127.

⁵⁵POLIŠENSKÝ, J. *Třicetiletá válka*, s. 212.

⁵⁶Restituční edikt vydal 6. března 1629 císař Ferdinand II. Edikt zaručoval vrácení majetku katolické církvi v tom rozsahu, v jakém jej držela roku 1552. Navrácena měla být dvě arcibiskupství (Magdeburg a Brémy), dále 13 biskupství na severu Německa a přes 500 klášterů. Edikt také vylučoval kalvinismus. Srov. WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 448.

ského míru bylo také zrušení všech vojenských paktů v říši, čímž došlo i k zániku Katolické ligy. Naproti tomu mělo být zřízeno říšské vojsko pod vrchním velením Ferdinanda III., což působilo nevoli zejména bavorskému kurfiřtovi, který odmítal podřízenost bývalého ligistického vojska Ferdinandovi.⁵⁷

Po uzavření Pražského míru, kterým se císaři podařilo z velké části nastolit mír v říši, zůstalo Švédsko izolované. Sice už v dubnu 1635 uzavřelo nové spolenectví s Francií, ale právě ta se nyní stala novou vedoucí silou v boji proti habsburské dynastii.⁵⁸ Pro vymezení fáze třicetileté války, následující po porážce Švédů, se v moderní zahraniční historiografii lze setkat s termíny jako *evropská válka v Německu*⁵⁹ či *velká evropská válka*.⁶⁰ Polišíenský užívá označení *evropský konflikt bez „velké koalice“*.⁶¹

První šifrované psaní od krále Ferdinanda zastihlo Matyáše Gallase v říjnu 1635.⁶² Po úvodním oslovení Ferdinand nejprve vyjadřuje spokojenost se svým generálporučíkem a jeho jednáním. Poté následuje utajená část dopisu, v níž Ferdinand Gallase nabádá k obezřetnosti a k soustředění sil na udržení dosud dobytých území tak, aby bylo nepříteli znemožněno na ně znovu vstoupit. Ferdinand dále vyjadřuje svoji vůli, aby Gallas s ohledem na fakt, že byl nepřítel vyhnán z říšské půdy, proti němu nyní nepodnikal žádné velké akce, aby tím nedošlo k ohrožení hlavního úkolu. Nepříteli se má postavit pouze v případě nutné obrany. Rozhodování v takovém případě pak Ferdinand ponechává v Gallasově gesci. Poslední šifrovanou informací je sdělení, aby Gallas důsledně korespondoval s lotrinským vévodou Karlem IV., o němž je Ferdinand přesvědčen, že se s ním ve věci nastíněného postupu proti nepříteli shodne. Formální vyjádření královské přízně, následované datací, je již napsané nešifrovaně.

Hlavním úkolem („Hauptwerch“) pro rok 1635, na nějž se Ferdinand v dopise odvolává, je myšleno tažení proti Francouzům. Na jeho shodě došlo ve Vídni už v květnu toho roku při společném císařsko-bavorském jednání o nadcházejících vojenských operacích. Polovina bavorského vojska pod vedením lotrinského vévody Karla IV. měla přes Breisach pokračovat dále na západ. Druhá armáda, vedená Gallasem a Ferdinandem, pak měla u Philippsburgu překročit Rýn. Základ plánu spočíval v tom, že tyto dvě armády v Lotrinsku sevřou francouzské vojsko.⁶³ Tažení se ze začátku vyvíjelo příznivě. Píše-li Ferdinand o dobytých územích, která je potřeba udržet, jedná se o dílčí úspěchy, kterých během léta císařská armáda do-

⁵⁷HENGERER, M. *Kaiser Ferdinand III.*, s. 110–113.

⁵⁸Srov. POLIŠENSKÝ, J. *Třicetiletá válka*, s. 212–213; WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 554.

⁵⁹REPGEN, K. *Dreißigjähriger Krieg*, s. 416. ⁶⁰HENGERER, M. *Kaiser Ferdinand III.*, s. 113. ⁶¹POLIŠENSKÝ, J. *Třicetiletá válka*, s. 214.

⁶²Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 8. října 1635, Heuchlingen, SOkA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/7, kart. 349.

⁶³HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 46.

sáhla. Na konci července Gallas u Špýru překročil Rýn, bez boje obsadil Worms a v červenci dostal pod kontrolu i pevnost Kaiserslautern. Císařští dále dobyli Würzburg a ke kapitulaci byl donucen i Heidelberg. Během června a července se navíc k míru s císařem připojila další říšská města, a to Norimberk, Ulm, Frankfurt a Memmingen, čímž se uvolnila druhá polovina bavorského vojska v jižním Německu, jíž velel Jošt Maxmilián Gronsfeld, hrabě z Bronckhorstu. Lotrinský vévoda Karel mezitím postoupil přes Breisach do své, Francouzi obsazené, země. Tam ho zastihla koncem července zpráva od krále Ferdinanda, že se nemá nechat unést touhou po znovuzískání své země, nýbrž má počkat na Gallase. Ten se však nechtěl posunout dále, než k řece Sáře, s ohledem na Bernarda Výmarského, toho času se nacházejícího v říši, a hodlal využít čas k obsazení pevností v Porýní od Mohuče po Haguenau.⁶⁴

Armáda Bernarda Výmarského se dne 27. července spojila u Saarbrückenu s francouzským záložním sborem kardinála de La Valette, který čítal přinejmenším 9000 pěších vojáků a 1200 jezdců. Společně osvobodili město Zweibrücken v Porýní a po určitém váhání ze strany francouzského velitele vyrazili osvobodit Mohuč, kterou obléhalo císařské vojsko. Gallas, který věřil, že za kardinálem La Valette postupuje francouzský král Ludvík XIII. osobně, se se svými vojsky stáhl a přesunul se do opevněného tábora u Hertsheimu. Bernard Výmarský pak 8. srpna triumfálně vstoupil do Mohuče, zatímco La Valette dobyl město Bingen. V reakci na náhlý výpad a postup Francouzů byly k hlavní císařské armádě povolány všechny dostupné vojenské jednotky, tj. 6000 vojáků pod velením Francesca de Caretto, polovina pluků z Čech, čítající 4000 vojáků, a část bavorského vojska o síle pěti pluků pěšího vojska a šesti pluků jezdeckva, která podle Gallasových stížností dosud nečinně stála u Štrasburku. Císařská armáda sice oblehla Mohuč znovu, nicméně jeho obránci kapitulovali až v lednu roku 1636.⁶⁵ Císařská ofenzíva byla namířena také proti hesenskému landkraběti Vilémovi,⁶⁶ poslednímu vážnému protivníkovi na straně protestantských stavů v říši.⁶⁷ Postup císařského vojska byl sice díky náhlému manévru ze strany Francie a Bernarda Výmarského téměř zastaven, nicméně Výmarský s kardinálem La Valette byli v polovině září nuceni zahájit ústup.⁶⁸ Pomoc od hesenského landkraběte Viléma, v kterou oba velitelé doufali, byla totiž odmítnuta.⁶⁹ K tomu se přidaly nemoci a problémy se zaopatřením, protože císařští lehcí jezdcí narušovali zásobovací cesty nepřátelské

⁶⁴Tamtéž, s. 48–49; REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 137.

⁶⁵Tamtéž; WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 562; HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 62.

⁶⁶Tamtéž, s. 54–55.

⁶⁷Během srpna se totiž k Pražskému míru připojili braniborský kurfiřt Jiří Vilém a vévoda Jiří Brunšvicko-Lüneburský. Srov. Tamtéž, s. 52.

⁶⁸Tamtéž, s. 58; REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 137.

⁶⁹HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 58.

armády.⁷⁰ V důsledkem toho dezertovaly dvě třetiny vojska kardinála La Valette.⁷¹ Spojená armáda Výmarského a kardinála La Valette proto musela ustoupit až k městu Mety, kde byla skoro úplně zničena.⁷² Právě k této skutečnosti odkazuje Ferdinandova poznámka o úplném vyhnání nepřítele z říše.

Král dále kladl Gallasovi na srdce, aby udržoval písemný kontakt s lotrinským vévodou Karlem IV. V této věci pak 20. října Gallas svému nadřízenému hlásil, že se obě armády, tedy Gallasova a Karlova, spojily u Dieuze.⁷³ Vévoda, kterému se dosud podařilo získat zpět velkou část svého vévodství, chtěl po spojení obou armád neprodleně postupovat na hlavní město Nancy. Gallas ovšem k velké nespokojenosti lotrinského vévody přešel do defenzívy, neboť při postupu narazil na francouzskou armádu spojenou s obnoveným vojskem Bernarda Výmarského, který se navíc 27. října oficiálně stal žoldněm ve francouzských službách. Císařská armáda již žádný přímý útok neprovedla a omezila se pouze na přepadové akce a narušování protivníkovy zásobování. Gallasovo počínání v Lotrinsku tak odpovídá apelu krále Ferdinanda, aby se proti nepříteli nepodnikala žádná větší akce. Na tom se ostatně Ferdinand domluvil s Gallasem už na začátku září a tento záměr byl pak 21. září ještě projednán ve Stuttgartu během tzv. hlavní konzultace s prezidentem dvorské válečné rady a rovněž císařským tajným radou Janem Kašparem ze Stadionu.⁷⁴ Podle stuttgartské úmluvy mělo dále dojít k dobytí obsazených míst na Rýně, kde se také počítalo se zřízením zimního ležení pro vojáky. Ústup císařské armády tedy probíhal v souladu s císařskými plány, v nichž se velké tažení proti Francii odsouvalo na následující rok.⁷⁵

Sleduje-li badatel úvahy o tažení roku 1635 z pohledu císařské strany, nemůže se, jak trefně shrnul Höbelt, zbavit dojmu, že onen hlavní úkol byl veden s velkou důsledností, nejkuli přímo s úspěšnou ofenzívou.⁷⁶ Pravdou ale je, že tažení do Lotrinska ve výsledku dopadlo katastrofálně. Obě armády, císařsko-bavorská a francouzská, posílena o oddíly Bernarda Výmarského, proti sobě v Lotrinsku stály několik týdnů, během kterých je postihl mor a podvýživa v důsledku nedostatečného zásobování. Bídny stav, v jakém se císařská armáda nacházela, je výmluvně ilustrován skutečností, že během ústupu do alsaského města Saverne, byl Gallas nucen vzdát se dělostřeleckých zbraní, neboť hladoví vojáci snědli tažná zvířata. Ztráty v císařské armádě se podle Wilsona odhadují kolem 12 000 mužů.⁷⁷ Rebitsch naproti tomu uvádí, že přesněji je nelze určit, ačkoli předpokládá, že se jedná o vyšší čísla, než po ústupu císařských z Burgundska v násle-

⁷⁰REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 137. ⁷¹WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 562.

⁷²REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 137. ⁷³HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 59.

⁷⁴K Janu Kašparovi blíže srov. DUNCKER, Carl von. *Stadion, Johann Kaspar von*. In: ADB 35, 1893, s. 368–371 [online]. [cit. 9. 4. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd117195499.html>.

⁷⁵REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 138–140. ⁷⁶HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 65 ⁷⁷WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 562.

dujícím roce.⁷⁸ Gallas pocítoval nad stavem armády, jejím zásobováním a rovněž absencí pomoci ze strany říšských stavů tak silný pocit marnosti, že už koncem září 1635 v dopisu králi Ferdinandovi naznačil, že uvažuje o odchodu z armády.⁷⁹

Podíváme-li se na časový sled událostí, dne 8. října, kdy je datován dopis Gallasovi, byla nepřátelská armáda zatlačena zpět ve vlastní zemi a Ferdinand zatím nevěděl o nově vzkříšeném vojsku Bernarda Výmarského. Ten navíc tou dobou ještě ani nebyl oficiálním francouzským žoldnéřem. Císařští dosud obsadili významnou část pevností na Rýně, třebaže zatím nebyly všechny z nich dobyty. Potíže se zásobováním armády, které se začaly podepisovat na jejím stavu, tou dobou sice už byly patrné, nicméně o neutěšitelné situaci se začátkem října ještě hovořit nedá. S přihlédnutím k těmto okolnostem pak není úplně překvapivý optimistický tón Ferdinandova dopisu, z něhož je zřejmé, že v tu dobu stále ještě věřil v úspěch hlavního úkolu. Tomu by nasvědčoval i fakt, že je dopis šifrován. Ferdinand patrně nechtěl odhalit císařské vojenské plány, dohodnuté ve Stuttgartu, v případě, že by se dopis dostal do nepovolaných rukou. Ostatně s výsledky stuttgartského jednání, kde se dohodlo, že císařská armáda proti nepříteli neprovede žádný generální útok, patrně nebylo obeznámeno ani bavorské velení, které nešetřilo kritikou a stížnostmi na Gallasův způsob vedení války a, dle jejich názoru, slabou taktiku.⁸⁰

---

⁷⁸REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 141. ⁷⁹Tamtéž, s. 142. ⁸⁰Tamtéž, s. 138–139.

3.2 Tažení proti Francii roku 1636

S plánováním tažení pro rok 1636 se začalo v březnu ve Špýru, kde Gallas zřídil svůj hlavní stan poté, co se většina armády musela z důvodu nedostatečného zásobování stáhnout z vydrancovaného Alsaska zpět k Rýnu. Přestože cíl konference ve Špýru byl zřejmý, a sice ofenzíva proti Francii, trvalo jednání, jehož se zúčastnil císařem vyslaný hrabě Khevenhüller, bavorský vyslanec Hans Jakob von Starzhausen a vyslanec kardinála-infanta Don Antonio de Sarmiento, který se ovšem připojil až v závěru jednání, několik týdnů. Účastníci za tu dobu nedospěli k žádnému konkrétnímu závěru. Císař se obával, že do říše vpadne francouzská a švédská armáda. Ve Vídni se počítalo s tím, že se Švédy se vypořádá saský vévoda Jan Jiří I., jemuž byla na pomoc odvelena část císařské hlavní armády. Válka proti Francii měla být přenesena z říšského území na francouzskou půdu. K této akci se snažil Madrid s příslibem finančních prostředků a nově naverbovaných oddílů přimět císaře i krále Ferdinanda. To se s vynaložením úsilí španělským velvyslancům nakonec podařilo, ovšem Vídeň se v dané věci nechtěla unáhlit. Zejména císař nebyl o otevřené útočné akci proti Francii přesvědčen a zastával defenzivní způsob boje. Pro Španělsko přitom do konce května byla prioritou válka proti Spojeným provinciím nizozemským, nikoliv velký útok proti Francii.⁸¹ Teprve koncem května, kdy Spojené provincie z finančních důvodů musely pozastavit ofenzivu, změnil kardinál-infant názor.⁸²

V létě tak došlo k útoku proti Francii ze dvou stran, ačkoli ofenzíva nebyla vedena synchronizovaně. Koncem června napadl Ferdinand Španělský Francii ze severu, když s přibližně 18 000 muži vstoupil do Pikardie a záhy dostal pod kontrolu pevnosti La Capelle a Le Catelet. Španělské oddíly pod velením Tomáše Františka Savojského s císařským sborem Ottavia Piccolominiho se následně dostaly až ke strategicky důležité pevnosti Corbie na řece Sommě, která se 15. srpna vzdala. Její pád a postup španělských vojsk vyvolaly na francouzské straně zděšení. Král Ludvík XIII. s narychlo sebraným vojskem vyrazil směrem ke Corbie.⁸³

Druhý útok na Francii, vedený hlavní císařskou armádou, ale nebyl načasován shodně s vpádem do Pikardie, protože tou dobou vyvstaly problémy v říši. Císařská armáda se musela vypořádat s hesenským landkrabětem Vilémem V., který se spojil se švédskými oddíly vedenými Alexandrem Leslieem. Do toho císařští řešili vzpouru uvnitř vlastní armády, kterou kvůli potížím s výplatou vyvolali nespokojení žoldnéři z Polska.⁸⁴

Tažení hlavní císařské armády mělo vést přes Burgundsko. V této souvislosti doufali císařští ve spolupráci se stavy Svobodného hrabství burgundského

⁸¹Tamtéž, s. 144–148. ⁸²WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 563.

⁸³REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 149, 152. ⁸⁴Tamtéž, s. 149.

(Franche-Comté), které přináleželo Burgundskému říšskému kraji, ale vládu tam drželi španělští Habsburkové. Svobodné hrabství se k nabídce spolupráce nejprve stavělo odmítavě, avšak tento postoj se změnil ve chvíli, kdy se koncem května na jeho hranicích objevila početná francouzská armáda vedená princem de Condé a oblehla hlavní město Dole. V polovině července nadto Bernard Výmarský, který se opět spojil s francouzským velitelem kardinálem La Valette, dobyl alsaské město Saverne a přilehlý zámek Haut Barr. Protože město Saverne platilo za bránu do předorakouského Alsaska, vyžadovala situace akci ze strany císařské armády. Gallas nejprve odeslal do Svobodného hrabství lehkou jízdu pod vedením Rudolfa von Colloredo. Za ním byl vyslán vévoda lotrinský, který roku 1636 přešel z bavorských do císařských služeb, a generál-strážmistr Vilém Lamboy.⁸⁵ Dne 14. srpna zahájil Bernard Výmarský před blížící se císařskou hlavní armádou ústup z Alsaska poté, co mu město Štrasburk odepřelo pomoc. Rovněž francouzské vojsko ukončilo 8. srpna obléhání Dole, neboť Condé dostal rozkaz poslat posily do Pikardie.⁸⁶

Hlavní armáda pod vedením Gallase, který byl na cestu vybaven patentem ospravedlňujícím císařské tažení proti Francii, se do pohybu dala v polovině srpna. Překročila Rýn u Drusenheimu a přes Breisach pokračovala do Svobodného hrabství. Tam se spojila s oddíly lotrinského vévody.⁸⁷ Lamboy ještě stihl 18. srpna dobýt malou pevnost Verdun-sur-le-Doubs na hranici francouzského Burgundska a Svobodného hrabství, ale o týden později se stáhl, aniž v ní zanechal posádku. Tento neúspěch pak císařští dávali za vinu Burgundům, kteří se s pominutím hrozby ze strany Francie hodlali vrátit ke své předchozí neutralitě.⁸⁸ Gallas si skutečně svému nadřízenému stěžoval, že burgundské stavy nevychází armádě vstříc, takže ta trpí nedostatkem proviantu a munice. Císař v odpovědi generálporučíka ubezpečil, že už pověřil kardinála-infanta, aby stavy Svobodného hrabství urgoval k dodání potřebných potravin a střeliva.⁸⁹ Císařská armáda táhla dál, ale narazila na armádu Bernarda Výmarského a kardinála La Valette, spojenou s částí vojska prince de Condé, která stála u Montsaugéon (jižně od Langres). Dne 20. září Gallas Ferdinandovi psal, že zaujal obranné postavení a zřídil tábor u Champlitte.⁹⁰ Ani jedna z armád se neměla k útoku. Francouzská strana dostala z Paříže rozkaz o neútočení. Generálporučíku Gallasovi nechával sice jeho nadřízený, Ferdinand III., podstatně svobodnější míru v rozhodování, nicméně obezřetný a váhavý Gallas zatím vyčkával.⁹¹ A právě v opevněném táboře u Champlitte ho

⁸⁵Tamtéž, s. 150. ⁸⁶Tamtéž, s. 155, HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 128–129, 131.

⁸⁷REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 154–155.

⁸⁸HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 132–133.

⁸⁹Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 12. srpna 1636, Breisach. In: DBBTI VI, č. 305, s. 122.

⁹⁰HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 133; REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 156.

⁹¹Tamtéž.

zastihla šifrovaná zpráva od krále Ferdinanda, datována 25. září 1636.⁹²

Ferdinand v něm Gallase informuje, že obdržel jeho dopisy, z nichž se dozvěděl o stavu věcí. V šifrované části král navrhuje postupovat podél řeky Saôny dolů, ačkoli nechává na uvážení generálporučíka, kam nakonec bude s armádou směřovat. Zdůrazňuje ovšem, že je nutné vstoupit do Francie a zajistit tam pro armádu zimní kvartýry. Třetí šifrované sdělení se týká posil, které má Gallas očekávat. Tato informace je ale zašifrovaná pouze částečně. Pokud by byl tento dopis odchyten, tak by se sice protivník dozvěděl o pruských oddílech pod velením markraběte Viléma Bádensko-Bádenského⁹³ spolu s jezdci, které poslal polní maršál Johann hrabě von Götzen,⁹⁴ už by však nevěděl, že se tato vojenská síla nachází pouhý den od Breisachu, odkud má neprodleně pokračovat ke Gallasovi.

Otázkou je, proč právě v této fázi tažení cítil vrchní velitel císařských vojsk potřebu část dopisu zašifrovat. V čem mohly citované šifrované pasáže potenciálně poškodit císařskou stranu, že došlo k rozhodnutí skrýt jejich obsah před nepovolaným čtenářem? K zodpovězení dané otázky je dobré zvážit situaci, v níž se císařská armáda u Champlitte nacházela, když psal Ferdinand tento dopis. Vzhledem k faktu, že to byl Gallas, kdo vedl s císařskou armádou tažení na nepřátelské území, dalo se čekat, že to bude právě on, kdo zahájí útok. Ferdinand tak mohl mít oprávněnou obavu z vyzrazení důležitých informací v případě zachycení dopisu. Doba, po kterou proti sobě obě znepřátelené armády stály, byla navíc skutečně z obou stran využívána k výzvědné činnosti.⁹⁵ Pro srovnání se podívejme ještě i na nešifrovanou část dopisu. V té král od Gallase žádá detailní informaci o síle protivníkovy vojska. Chce vědět, jaký počet vojáků francouzská armáda měla a kolik nových vojáků přibylo. Zároveň si přeje být obeznámen i s aktuálním stavem císařské armády. Tato část nepřináší nepříteli žádnou znanost, z níž by mohl profitovat. Naproti tomu informace, které Ferdinand v dopisu zašifroval, poskytují určitý vhled do císařských vojenských záměrů. Přesný směr očekávaného postupu císařské hlavní armády by se Francouzi sice nedozvěděli, neboť příslušný rozkaz měl vydat teprve generálporučík, ale minimálně by věděli, jakou variantu Gallas zvažuje. Královo zdůraznění nutnosti proniknout na francouzskou půdu a zátěž spojenou s kvartýrováním vojska přenést do nepřátelské země by ale zcela určitě znamenalo cennou informaci. Pokud by se také v nepřátelském táboře s předstihem vědělo o posile, která má k Champlitte dorazit, včetně směru, ze kterého ji lze očekávat, mohla by toho protistrana využít a pokusit se sabotovat spojení příchozího vojska s císařskou armádou.

Gallas své rozhodnutí v otázce dalšího postupu shrnul 27. září ve své odpo-

⁹²Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 25. září 1636, Freiburg im Breisgau, SOkA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/9, kart. 351.

⁹³Viz pozn. 228. ⁹⁴Viz pozn. 229. ⁹⁵REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 156.

vědi Ferdinandovi. Během jednoho až dvou dnů by měl dorazit Francesco Caretto s dělostřeleckým předvojem. Podle toho, jak se bude situace vyvíjet, se rozhodne, zda počkat čtyři až pět dní, než na místo dorazí markrabě Bádensko-Bádenský. S ním a posílenou pěchotou by pak armáda mohla postupovat dál.⁹⁶ Váhavý je i další dopis, který Gallas odeslal hned následujícího dne a v němž generalissimovi hlásil, že Caretto již dorazil. Hned po jeho příjezdu generálporučík svolal poradu, kde nejvyšším důstojníkům přednesl návrhy týkající se tažení. Poradu prý ale po svém příjezdu zmařil lotrinský vévoda, takže nemohlo být přijato usnesení. Zůstává tedy otázka, zda čekat na posily, které dosud nedorazily, nebo zahájit postup ve snaze najít lepší kvartýry a proviant.⁹⁷ Gallas nakonec čekal ještě téměř měsíc. S hlavní armádou z tábora u Champlitte vyrazil až v noci na 20. října. V příslušném dopisu k tomu Ferdinandovi napsal, že ani nečekal na příchod španělského oddílu, neboť ten je prý ve špatném stavu.⁹⁸

Než armáda vyrazila na pochod do francouzského Burgundska, zastihly Gallas ještě dva šifrované dopisy od krále Ferdinanda. První z nich, z 5. října, se nevěnuje západnímu tažení do Francie, ale situaci v říši.⁹⁹ Generálporučík je v úvodu seznámen s instrukcí, jíž byl polní zbrojmistr Gottfried Huyn von Geleen pověřen velením na Rýnu a v horních krajích říše. Kopie instrukce, původně příloha tohoto dopisu, byla během pořádání fondu zařazena jako samostatná písemnost. Nese datum 2. října 1636 a blíže specifikuje, že se má von Geleen ujmout velení v základnách na Rýnu v oblasti od Štrasburku po Koblenz a v horních říšských krajích v oblasti od řeky Mohan po řeku Sárú. Von Geleen dostal plné právo rozhodovat ve vojenských záležitostech (např. rozdělení kvartýrů, verbování apod.) s tím, že svá rozhodnutí byl povinen sdělit králi Ferdinandovi a rovněž Gallasovi. Součástí instrukce je seznam jednotlivých oddílů, které spadají pod velení generála von Geleen. V součtu šlo o 1850 pěších vojáků a 43 rot jezdců.¹⁰⁰ Šifrovaný dopis Gallasovi pak pokračuje zprávou o Johannu hraběti von Götzen, který se vzdálil z hesenských zemí a obrátil se k řece Lippe, aby ji osvobodil od nepřítelů a aby se postavil městům, která pomáhají hesenskému landkraběti Vilémovi. Ten chce prý ze svých garnizón shromáždit početné vojsko a tím znepokojit sousední země, v kteréžto souvislosti už nařídil výkupné klášterům Fulda a Her-

⁹⁶Koncept dopisu Matyáše Gallase Ferdinandovi III., 27. září 1636, opevněný tábor u Champlitte. In: DBBTI VI, č. 318, s. 131.

⁹⁷Koncept dopisu Matyáše Gallase Ferdinandovi III., 28. září 1636, opevněný tábor u Champlitte. In: DBBTI VI, č. 319, s. 131.

⁹⁸Koncept dopisu Matyáše Gallase Ferdinandovi III., 23. října 1636, opevněný tábor u Mirebeau. In: DBBTI VI, č. 330, s. 137.

⁹⁹Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 5. října 1636, Lemberg, SOkA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/9, kart. 351.

¹⁰⁰Kopie instrukce pro polního zbrojmistra G. H. von Geleen, 2. října 1636, Durlach. In: DBBTI VI, č. 324, s. 135–136.

sfeld.¹⁰¹ Proto Ferdinand rozhodl o zřízení nové vojenské jednotky pod velením zmíněného generála von Geleen, která se má vydat do Hesenska a postavit se landkraběti Vilémovi.

V dopise jsou šifrovány pouze krátké pasáže, často jen jméno nepřítele a místní názvy. Důsledně je utajena každá zmínka o Hesensku a landkraběti Vilémovi a zašifrováno je i počínání a vojenské záměry hraběte von Götzen.

Jak už bylo ve výkladu zmíněno výše, problémy s hesenským landkrabětem znovu vzplanuly. Ten byl ve Vídni považován za nebezpečného protivníka. Disponoval vlastní armádou a strategickou pozicí uprostřed říše, díky které měl otevřené možnosti k výpadům ať už směrem k Rýnu, Mohanu, Vezeře nebo do Vestfálska. Měl zájem na biskupstvích, která považoval za svoji sféru vlivu kurfiřt kolínský, a byl ve sporu se svým příbuzným Jiřím II. Hesensko-Darmstadtským o města Marburg a Gießen.¹⁰² Příběh, které landkrabě Vilém uzavřel s císařem v listopadu roku 1635, v květnu roku 1636 zase vypověděl, na čemž měla nemalý podíl jeho manželka Amálie Alžběta, hraběnka z Hanau. Ta byla vedena zájmem o záchranu svého rodného města, které obléhali císařští vojáci. Vilém pak skutečně v polovině června spolu se švédskými jednotkami Alexandra Leslieho Hanau osvobodil.¹⁰³ Tím se cítil v ohrožení zejména kolínský kurfiřt, který se nechal slyšet, že teprve ve chvíli, kdy bude mít jistotu, že jsou jeho biskupství v bezpečí, se bude moci zúčastnit kurfiřtského sněmu v Řezně, kde se chtěl nechat Ferdinand zvolit římským králem. Ferdinand uvolnil hraběte von Götzen z tažení proti Francii a poslal ho se silným vojskem proti hesenskému landkraběti.¹⁰⁴ Hrabě von Götzen vpadl do Hesenska, kde obsadil několik měst, poté se obrátil k řece Lippe. S výjimkou několika měst se mu podařilo postupně dobýt celé Vestfálsko.¹⁰⁵ Vilém byl před silnější císařskou armádou nakonec nucen uprchnout do Haagu.¹⁰⁶ V říjnu císař uvalil na Viléma říšskou klatbu.¹⁰⁷

Soudě podle důsledně šifrovaných částí dopisu, v nichž je zmiňováno Hesensko, landkrabě Vilém a akce, které se proti němu ze strany císařských chystají, považoval Ferdinand tuto záležitost za tajnou. Začátkem října totiž von Götzen stále ještě neměl většinu Hesenska a Vestfálska pod kontrolou. Je také možné, že se král obával případného zachycení dopisu, protože se v citovaném psaní Gallasovi zmiňuje, že mu od něj od 20. září nic nepřišlo a že má generálporučík eventuálně vyhotovit duplikáty.

¹⁰¹Dnešní Bad Hersfeld. Srov. pozn. 239. ¹⁰²HÖBELT, L. *Ferdinand III.*, s. 88.

¹⁰³WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 573.

¹⁰⁴HÖBELT, L. *Ferdinand III.*, s. 88–89; REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 149.

¹⁰⁵HEILMANN, Johann. *Kriegsgeschichte von Bayern, Franken, Pfalz und Schwaben von 1506 bis 1651. Bd. II., Abt. II. Kriegsgeschichte und Kriegswesen von 1634–1651*, München, 1868, s. 557–561. Zde je také podrobně vylíčena cesta hraběte von Götzen a obléhání a dobývání jednotlivých míst.

¹⁰⁶REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 149. ¹⁰⁷WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 573.

O dva dny později, 7. října, však odeslal Ferdinand Gallasovi další zprávu,¹⁰⁸ v níž potvrzuje přijetí dopisů z 23. a 24. září, ve kterých generálporučík referoval o zbraních, kterými disponuje nepřítel a císařská armáda. Tento dopis se Gallasovu tažení věnuje částečně. Gallas si u Ferdinanda patrně opět stěžoval na nespolupracující burgundské stavy, protože vrchní velitel svému podřízenému odpovídá, že doufá, že tyto teď prokáží lepší službu španělskému králi coby svému pánovi, zvláště pak po žádosti lotrinského vévody. Zbývající část dopisu nastiňuje znepokojivou situaci na východ od hlavního tažení, a sice v říši a dále v Sedmihradsku. Ferdinand nejprve uvádí, že nepokoje na Rýnu a v Hesensku dosáhly takové míry, že je nezbytné mít se na pozoru. Podobně jako v předchozím dopisu i zde šifruje jen klíčová slova, konkrétně spojení *nepokoje na Rýnu a v Hesensku*. Dále pokračuje shrnutím situace v Sedmihradsku, kde s početným vojskem Turků postupuje Hüsejn Pasha, vezír z Budína, aby sesadil sedmihradského knížete Jiřího I. Rákócziho a na jeho místo pomohl Štěpánu Bethlenovi. Opět následuje šifrovaný úsek vyjadřující obavu, že mohou v Sedmihradsku vyplynout na povrch další intriky, kvůli čemuž císař požaduje odvelení části vojska na Dunaj, což vzhledem k situaci v Hesensku považuje král Ferdinand za nereálné.

Štěpán Bethlen pomohl Rákóczimu k titulu knížete, čehož však později litoval.¹⁰⁹ Roku 1635 se objevily první rozpory mezi ním a Rákóczim. V té době začal Richelieu zjišťovat šance na získání Rákócziho ke spojení. Sedmihradský kníže, který o svém zapojení do války v říši jednal už s králem Gustavem II. Adolfem a nebránil se tajným jednáním se Švédy ani po smlouvě uzavřené s císařem v květnu roku 1633, si ovšem nemohl dovolit postavit se proti císaři v situaci, kdy bylo ohroženo jeho vlastní postavení a kdy naopak v pomoc Vídně doufal. Paříž v reakci na odmítavé Rákócziho vyjádření pověřila svého vyslance u Vysoké porty¹¹⁰, aby podpořil takového uchazeče o knížecí stolec, který se přihlásí k boji proti císaři.¹¹¹

Bethlen proti Rákóczimu brojil v Konstantinopoli a v červnu roku 1636 vpadl do Sedmihradska. Na podzim proti Rákóczimu vyrazil Hüsejn Pasha. Dne 3. října nařídil císař najít vojenské posily a vyslat je do Uher. Král Ferdinand se ohradil proti stažení části vojska ze západního tažení s tím, že nanejvýš může být povolán ze Slezska Johann Anselm Truchsess von Wetzhausen.¹¹²

Události v Sedmihradsku však nabraly rychlý a nečekaný spád. V noci ze 13. na 14. října napadl Rákóczi turecký tábor u Salonty a i bez habsburské pomoci

¹⁰⁸Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 7. října 1636, Schwäbisch Gmünd, SOkA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/9, kart. 351.

¹⁰⁹Blíže srov. pozn. 251.

¹¹⁰Vláda Osmanské říše.

¹¹¹DEPNER, Maja. *Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg: Untersuchungen über die Politik Siebenbürgens während des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart, 1938, s. 143–144.

¹¹²HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 151–153.

ušetřil Turkům drtivou porážku. Tím dosáhl v Konstantinopoli uznání, zatímco Bethlen upadl v nemilost.¹¹³

V době, kdy Gallasovi psal král Ferdinand cestou do Řezna tento šifrovaný dopis, zbývalo do rozhodující bitvy ještě šest dní. Císař události v Sedmihradsku rozhodně nebral na lehkou váhu, o čemž svědčí nejen fakt, že vydal rozkaz k vyslání vojska do Uher, ale i skutečnost, že informace o císařově obavě spolu s jeho nařízením o dislokaci vojsk je ve Ferdinandově dopisu Gallasovi zašifrována.

Za podpisem krále Ferdinanda si Gallas mohl přecíst ještě dodatek ve své rodně řeči, v italštině, který tam zřejmě připsal sám Ferdinand. Píše v něm, že doufá, že se zmíněnými událostmi generálporučík nebude příliš znepokojovat, když existují prostředky, jak jim čelit. Znovu vyslovil důvěru v Gallase a jeho pokrok ve Francii, která je prý zdrojem veškerých potíží. Mírová jednání s Francouzi podle něj budou trvat dlouho, neboť ti prý přišli s právním trikem, kdy jmenovali zmocněncem lyonského arcibiskupa. Touto poznámkou naráží na začátek konference v Kolíně nad Rýnem, která se konala na návrh papeže Urbana VIII. Ten se nabídl jako zprostředkovatel mírového kongresu mezi Francií, Španělskem a císařem. Když došlo k vyslyšení papežovy nabídky, byl v říjnu 1636 vyslán do Kolína nad Rýnem kardinál Ginetti jako papežův přímý zmocněnec (*legatus a latere*). Brzy se ukázalo, že Richelieu přišel s onou právní lstí, o které napsal král Ferdinand Gallasovi, a sice, že zmocněncem Francie jmenoval svého staršího bratra, lyonského arcibiskupa a rovněž kardinála, Alphonse-Louise du Plessis de Richelieu. To bylo trnem v oku zejména Španělsku, hlavnímu rivalovi Francie, protože hodnost kardinála zajišťovala Francii vyšší postavení na konferenci, než jaké si mohl nárokovat španělský zástupce. Ačkoli námitky Madridu proti jmenování Alphonse-Louise byly podle právních názorů 17. století shledány odůvodněnými, Španělsko vytvářelo dojem, že zdržuje jednání. První ministr francouzského krále Richelieu se tak mohl stylizovat do role velkého zastávce míru, když bratra coby zmocněnce odvolal, aby tím umožnil odstranění všech překážek v jednání.¹¹⁴

Další šifrovaný dopis odeslal Ferdinand Gallasovi 5. listopadu z Řezna,¹¹⁵ kam dorazil 15. října.¹¹⁶ V Řezně probíhal od 15. září 1636 do 23. ledna 1637 kurfiřtský sněm,¹¹⁷ kde chtěl císař Ferdinand nechat zvolit svého syna Ferdinanda římským králem.

¹¹³Tamtéž, s. 153; DEPNER, M. *Das Fürstentum Siebenbürgen*, s. 144; JQUES, Tony. *Dictionary of Battles and Sieges: A Guide to 8,500 Battles from Antiquity Through the Twenty-first Century [3 Volumes]*, Spojené státy americké, 2006, s. 889.

¹¹⁴COLEGROVE, Kenneth. *Diplomatic Procedure Preliminary to the Congress of Westphalia*. In: *The American Journal of International Law* 13, no. 3, 1919, s. 455–456 [online]. [cit. 23. 4. 2024] Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/2188262>.

¹¹⁵Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 5. listopadu 1636, Řezno, SOkA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/10, kart. 352.

¹¹⁶HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 136.

¹¹⁷WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 585.

Přestože dopis byl psán poté, co už hlavní císařská armáda zaznamenala na svém francouzském tažení pokrok, kdy se 20. října pod rouškou tmy konečně vydala na pochod a o čtyři dny později dobyla zámek Mirebeau-sur-Bèze, do Řezna novinky zatím nedorazily. Ferdinand v dopisu reaguje na Gallasovy starší říjnové zprávy, které mu přišly se zpožděním, a sice vinou posla, který dané zprávy zapomněl odevzdat, když projížděl přes Breisach. Ferdinandovy odpovědi tak poskytnou vhled do doby, kdy císařská armáda stála u Champlitte. V šifrované části král nejprve píše, že podle zasláního soupisu shrnujícího bojovou sílu císařské i nepřátelské armády by císařská armáda o 23 000 mužích, nepočítaje nemocné z příchozího pluku pod velením markýze di San Martino,¹¹⁸ měla být dostatečně silná k tomu, aby se postavila Francouzům s 19 000 muži. Ferdinand dále píše, že v souvislosti s očekávanou posilou pro nepřítele o síle 12 000 mužů, vedenou z Pikardie mladým markýzem de La Force,¹¹⁹ doufá, že císařská armáda mezitím vyrazila vpřed. Tak silné císařské vojsko, doplněné navíc o oddíly markýze di San Martino, by nepřítele mohlo unavit a císařská armáda by mohla být rozložena ve Francii a zajistit si tam dostatečné zimní kvartýry. La Force pak, podle Ferdinandovy úvahy, bude nevyhnutelně pomýšlet na pronásledování císařské armády, čímž zůstane odkrytá Pikardie. Díky tomu budou moci královské španělské oddíly pokračovat do nitra Francie. Tady je však nutné poznamenat, že Ferdinand Španělský neměl v úmyslu táhnout na Paříž. Po vpádu do Pikardie a dobytí pevností La Capelle, La Catelet a Corbie považoval ofenzívu ze své strany za ukončenou a další kroky na území Francie směřoval nanejvýš k udržení získaných pevností za účelem kvartýrování v Pikardii a Champagne. Na tuto váhavost Španělů si mimo jiné stěžoval polní maršál Ottavio Piccolomini,¹²⁰ který chtěl postupovat dále do Francie. I tak však postup vojsk pod velením kardinála-infanta a především dobytí Corbie vyvolalo na francouzské straně obavy, v důsledku čehož král Ludvík XIII. s narychlo sebraným vojskem vytáhl na obranu Corbie. Pevnost pak Francouzi získali zpět 14. listopadu.¹²¹ Piccolomini dostal rozkazem spojit se s armádou Matyáše Gallase. Podle krále Ferdinanda určitě nebude s pomocí váhat poté, co prohlédne úmysly nepřítele. K plánovanému spojení, kterého se

---

¹¹⁸K němu blíže srov. pozn. 259.

¹¹⁹Jeho vojenská hodnost byla maréchal de camp. Ve francouzské armádě se jednalo o generála přímo podřízeného generálporučíkovi. Měl na starost zajišťování kvartýrů pro armádu. Jeden či dva velitelé této hodnosti měli být teoreticky přítomni u kvartýrujícího vojska kvůli udržení disciplíny vojáků. Srov. PARROTT, David. *Richelieu's Army: War, Government and Society in France, 1624-1642*, Cambridge, 2001, s. xiii. ProQuest Ebook Central [online]. [cit. 23. 4. 2024] Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=201698>. Blíže k osobě markýze de La Force srov. pozn. 261.

¹²⁰K němu blíže srov. pozn. 263.

¹²¹WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 564; HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 130; REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 152.

obával i Richelieu,¹²² ovšem nedošlo. Otázkou zůstává, zda Piccolomini Ferdinandův rozkaz vůbec obdržel, nebo zda jeho nesplnění zapříčinila vlastní svízelná situace. Ta je vystižena v dopisu lotrinskému vévodovi Karlu IV. ze dne 27. října 1636, kde Piccolomini píše o svém nuceném ústupu k Arrasu poté, co početné francouzské vojsko obklíčilo Corbie. Jediné východisko by podle něj byl Gallasův úder proti armádě kardinála La Valette a Bernarda Výmarského.¹²³

V nešifrované části dopisu Ferdinand reaguje na Gallasovu zprávu o úspěšné přepadové akci ze strany nepřítele, která se udála 9. října. Kavaleristé Bernarda Výmarského vpadli do císařského tábora Chorvatů, jímž způsobili škody.¹²⁴ Ferdinand v této souvislosti žádá po Gallasovi exemplární potrestání důstojníků, kteří v době přepadení drželi hlídku.

Poslední dvě šifrované informace, které Ferdinand v dopisu zmiňuje, se týkají posíl pro hlavní císařskou armádu. První z nich reaguje na Gallasovu žádost o pluk generála Gayling von Altheim.¹²⁵ Ferdinand odpovídá, že ji uznává pro případ, že by už onen pluk byl na cestě ke Gallasovi. Dodává ale, že tento pluk před nedávnem, na žádost falckraběte Wolfganga Viléma,¹²⁶ odvelel z kvartýrů ve vévodství Berg a nařídil jeho přeložení k vojsku hraběte von Götzen. Podobně prý Ferdinand nařídil i polnímu podmaršálovi Jeronýmu hraběti von Colloredo-Waldsee, aby se se svým plukem spojil s generálem von Geleen před městem Hanau. Druhé utajené sdělení se pak týká nově naverbovaných vojáků. Král bere v úvahu Gallasovy rady ohledně verbování v říši, ovšem samotný nábor nových rekrutů závisí na usnesení kurfiřtského kolegia. Gallas ale má poslat příslušné rozkazy k verbování v dědičných habsburských zemích.

Dopis, odeslaný z Řezna o tři dny později, zřetelně odráží Ferdinandovu nervozitu z absence zpráv o vývoji západního tažení.¹²⁷ Vyjma oslovení a závěru s datací je celý šifrovaný a důvod, proč král skryl obsah před zrakem potenciálního neoprávněného příjemce, je zcela zřejmý. Od svého generáloručíka nedostal žádnou zprávu od 18. října a v úvahu bere možnost, že byly Gallasovy dopisy zachyceny nepřítelem. Kurýr, který byl pověřen doručením tohoto psaní, byl ke Gallasovi vyslán cestou přes Švýcarsko, která je sice delší, než přes Alsasko a Burgundsko, avšak Ferdinand ji považuje za bezpečnější. Král po svém podřízení žádá, aby mu po zmíněném kurýrovi poslal duplikáty svých dopisů, odeslaných po 18. říjnu. Rovněž požaduje podrobné sdělení o stavu armády a její aktuální poloze a o vojenském vývoji na francouzském bojišti. Gallas má také uvést, jak se

¹²²REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 158.

¹²³Koncept dopisu Ottavia Piccolominiho Karlu IV. Lotrinskému, 27. října 1636, Arras. In: DBBTI VI, č. 334, s. 138.

¹²⁴REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 156; HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 133.

¹²⁵Viz pozn. 265. ¹²⁶Viz pozn. 266.

¹²⁷Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 8. listopadu 1636, Řezno, SOkA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/10, kart. 352.

podle něj vyvíjí situace v souvislosti se získáním kvartýrů a peněžních prostředků ve Francii k zajištění obživy vojáků a k posílení císařského vojska. V neposlední řadě chce král od Gallase vědět odhad proviantu a dělostřeleckých zbraní, potřebných pro hlavní armádu nadcházejícího jara, včetně preferované doby pro zaslání. V závěru pak dává Gallasovi ke zvážení, zda dopisy napříště neposílat raději přes Švýcarsko.

O tom, že události válečného dějiště v Burgundsku zůstávaly před okolním světem zahalené v mlze nejistoty, svědčí nejen zmíněné zprávy krále Ferdinanda z Řezna. Podobné odezvy zněly třeba od Maxmiliána z Trauttmansdorffu,¹²⁸ který si v polovině listopadu rovněž postěžoval, že od generálporučíka Gallase už měsíc nemá žádné zprávy, z čehož je prý zmaten císař i jeho syn. Burgundská brána,¹²⁹ která byla využívána pro výměnu zpráv mezi říší a burgundským bojištěm, se pro daný účel stala nespolehlivým místem. Důvodem byly jak nepřátelské vojenské hlídky, tak vzdorovití sedláci. Vilém Lamboy na jejich adresu poznamenal „*die unsicherheit dieser lande, so von den inwohnern herrühret*“.¹³⁰

Informace o postupu hlavní císařské armády v Burgundsku se do Řezna dostávaly s takovým zpožděním, že i v době, kdy už byl generálporučík Gallas na ústupu z Francie, Ferdinand stále věřil v úspěch západního tažení. Tomu nasvědčuje i fakt, že ještě 15. a 20. listopadu v dopisech pro Gallase raději šifroval informace o operacích císařského vojska na nepřátelském území, zatímco Richelieu 17. listopadu podával králi Ludvíkovi nadšené hlášení o dobytí Corbie a Gallasově ústupu.¹³¹

Ferdinandovo psaní z 15. listopadu¹³² reflektuje teprve první kroky císařské armády, vedoucí z opevněného tábora u Champlitte. Král se dozvěděl o dobytí zámku Mirebeau-sur-Bèze, na což reagoval pochvalou o dobře vedeném tažení „do vlastní země nepřítel.“ Šifrovanými slovy ale následně vyjádřil svůj údiv nad tím, že měl Gallas při dobývání Mirebeau k dispozici pouze 200 koulí pro kartouny,¹³³ když přece sám nařídil, aby z Breisachu bylo Gallasovi příslušné střelivo i s děly

¹²⁸Císařský tajný rada, nejvyšší hofmistr a diplomat. V roce 1623 byl povýšen do hraběcího stavu. Roku 1637, když se stal Ferdinand (III.) císařem, byl považován za nejvlivnější osobu na císařském dvoře. Byl také jmenován hlavním vyslancem císaře na Vestfálském mírovém kongresu. Srov. KAMPMANN, Christoph. *Trauttmansdorff, Maximilian Graf von*. In: NDB 26, 2016, s. 376–378 [online]. [cit. 30. 4. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd115775854.html>.

¹²⁹*Trouée de Belfort* – průsmyk mezi pohořími Vogézy a Jura, spojující povodí Rýna a Rhôny. Srov. *Trouée de Belfort*. Wikipédia, verze z 12. 8. 2023 [online]. [cit. 30. 4. 2024] Dostupné z: https://fr.wikipedia.org/wiki/Trou%C3%A9_de_Belfort.

¹³⁰HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 136.

¹³¹REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 160–161.

¹³²Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 15. listopadu 1636, Řezno, SOKA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/10, kart. 352.

¹³³Těžká děla, používaná při dobývání pevností. Střelivem byly železné koule o hmotnosti 12–15 kg. Kartouny měly dostřel zhruba 0,5 km. Srov. KLUČINA, Petr. *Tricetiletá válka*, s. 123.

včas doručeno. Doufá však, že už všechno potřebné obdržel.

Vstup císařské armády do francouzského Burgundska lze skutečně považovat za zdařilý. Během nočního odchodu vojska od Champlitte se Gallasovi podařil husarský kousek, když nechal v táboře hořet oheň. Tím oklamal výzvědné hlídky nepřítele a jeho vlastní vojáci mohli nerušeně odejít. Zámek Mirebeau císařští dobyli 24. října, aniž by je přitom francouzská armáda jakkoli vyrušila, a překročili řeku Tille (přítok řeky Saône).¹³⁴ O dva dny později se Gallas ještě mohl pochlubit dobytím města Lure,¹³⁵ avšak s dalšími kroky už byl poněkud bezradný. Císařská armáda sice stála těsně před Dijonem, hlavním městem Burgundska, přesto byl její velitel nerozhodný, kam dál. Svému nadřízenému napsal, jestli by se teď, když už po značeném úsilí konečně stojí ve Francii, neměl obrátit k Bassigny.¹³⁶

Ferdinand ve své odpovědi nechává rozhodnutí o dalším směru tažení na Gallasově uvážení. Tajným písmem je nicméně skrytý králův pohled na postup armády ve Francii. Původní plán, jak si vzpomíná, byl postup vlevo, tedy dolů po řece Saône.¹³⁷ Pokud by se Gallas držel této strategie, nemá proti tomu král námitky. Nabízí ale alternativní možnost, a sice otočit se na druhou stranu a pochodovat do Bassigny a Champagne. Zajištění zimních kvartýrů podle původního plánu, tedy v Burgundsku, by se mohlo ukázat jako obtížnější, neboť armáda by měla v zádech soustavu opevněných měst na Saône od Auxonne přes Chalon-sur-Saône po Mâcon. Naproti tomu v Champagne a Bassigny se prý nenachází více, než dvě pevnosti, ale zato jsou tam města bohatá na proviant, což by usnadnilo kvartýrování. Tento plán, tedy směr tažení vpravo, by navíc umožnil odříznout nepříteli posily z Pikardie. Císařská armáda by se tím také přiblížila ke španělským vojskům, čímž by si obě armády mohly v případě potřeby pomoci. Myšlenka pochodu na sever, tedy směrem na Champagne, navíc s výhodou případné pomoci kardinálu-infantovi, přišla králi na mysl už v polovině září. Dokládá to koncept dopisu pro Matyáše Gallase, v němž je ale příslušný odstavec přeškrtnutý.¹³⁸ Znovu se k tomuto nápadu vrací až v citovaném šifrovaném dopisu z poloviny listopadu.

V následující, nešifrované, pasáži Ferdinand Gallasovi připomíná, aby se soustředil pouze na své tažení a nezabýval se vývojem událostí v Uhrách a v říši. Přesto tyto události krátce shrnuje. Turků se prý není potřeba obávat, neboť ti byli v Sedmihradsku poraženi¹³⁹ a proti Uhrám by si beztak nic nedovolili, protože by tím porušili mír s císařem. Touto poznámkou král naráží na příměří ze

¹³⁴REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 157; HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 139.

¹³⁵Koncept dopisu Matyáše Gallase Ferdinandovi III., 26. října 1636, opevněný tábor u Mirebeau. In: DBBTI VI, č. 332, s. 137–138.

¹³⁶Koncept dopisu Matyáše Gallase Ferdinandovi III., 26. října 1636, opevněný tábor u Mirebeau. In: DBBTI VI, č. 331, s. 137. K Bassigny srov. pozn. 295.

¹³⁷Pro snadnější orientaci v následujícím výkladu srov. mapu č. 3 v práci Davida Parrotta. PARROTT, D. *Richelieu's Army*, s. xxi.

¹³⁸HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 135–136. ¹³⁹Odkaz na bitvu u Salonty.

Szöny¹⁴⁰ z roku 1627, uzavřené mezi císařem Ferdinandem II. a tureckým sultánem.¹⁴¹ Toto příměří bylo prodloužením žitvatorockého míru z roku 1606.¹⁴² Dále král v dopisu zmiňuje situaci u armády pod vedením saského kurfiřta Jana Jiřího I. Ta prý před několika týdny trpěla, zatímco nepřítel, který získal část z jejího trénu a děl, nechal mnoho saských vojáků (zajatců) v nesnázích. Většina saského vojska prý ale ustoupila do Magdeburgu a Halberstadtu a pomoci jim má jednak armáda Filipa Arnošta von Mansfeld¹⁴³ a jednak vojska vévody Jiřího Brunšvicko-Lüneburského¹⁴⁴ a hraběte von Götzen, kterému se již podařilo osvobodit skoro celé Vestfálsko od hesenských a švédských vojsk. V tomto případě král Ferdinand shrnuje stav armády saského kurfiřta po bitvě u Wittstocku, která se udála 4. října 1636. Švédské vojsko pod velením polního maršála Johana Banéra porazilo spojenou císařsko-saskou armádu vedenou Melchiorem hrabětem von Hatzfeld a saským kurfiřtem Janem Jiřím I. Obě armády byly co do počtu vojáků téměř vyrovnané. Lepší výchozí pozici měla císařsko-saská armáda, která zaujala postavení na hřebeni zvaném Scharfenberg, částečně navíc krytém vybudovanými zákopy a hradbou vozů. Banérův riskantní, leč chytrý manévr, kdy svoji armádu rozdělil, a tím se dostal k nepříteli skrz vřesoviště ze tří stran, protivníka překvapil. Boj pak trval do setmění, kdy byl pozastaven. Ačkoli nebylo jasné, která ze stran je na tom v tu dobu lépe, demoralizovaná císařsko-saská armáda v noci zahájila ústup a trén i děla zanechala na bojišti.¹⁴⁵

Poslední záležitost, kterou se Ferdinand v dopisu zabývá a která je psána šifrovaně, se týká vévody lotrinského. Ferdinand nemá námitky, aby byly vévodovi Karlu IV. přiděleny posádky na řece Sáře, s nimiž může volně nakládat při svém plánovaném tažení do Lotrinska. V této souvislosti dále zmiňuje vyjednávání císaře s velvyslancem anglického krále. Anglie slíbila, že se zasadí o to, aby bylo Lotrinsko vráceno Karlu IV.,¹⁴⁶ pokud budou ze strany císaře splněny předem požadované podmínky.

Vztah mezi Matyášem Gallasem a lotrinským vévodou Karlem IV. byl už od počátku tažení do Burgundska poněkud napjatý. Neshody převážně pramenily z neochoty lotrinského vévody podřídit se navzdory svému protokolárně vyššímu postavení Gallasovu velení.¹⁴⁷ Karel IV. proto už na začátku tažení žádal, aby vrchní velení bylo svěřeno právě jemu. Gallas v této souvislosti poukazyval na

¹⁴⁰Dnešní součást maďarského města Komárom.

¹⁴¹WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 417.

¹⁴²Tímto mírem skončila tzv. dlouhá turecká válka z let 1593–1606. Císařská politika vůči Osmanské říši byla vedena snahou udržovat stav daný mírem z roku 1606. Ten byl uzavřen s časovým omezením a posléze byl několikrát prodloužen. Srov. HENGERER, M. *Kaiser Ferdinand III.*, s. 190.

¹⁴³Viz pozn. 303. ¹⁴⁴Viz pozn. 306. ¹⁴⁵WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 581–583.

¹⁴⁶Blíže k vévodovi a ztrátě Lotrinska viz pozn. 225.

¹⁴⁷Gallas vévodu zase podezíral ze záměru obrátit se na sever do své rodné země. Při jedné z příležitostí také Ferdinandovi napsal, že chtěl poslat vojsko k dobytí zámku Héricourt, ovšem

komplikovanou povahu vévody. Současně si ale byl vědom skutečnosti, že pověření jeho vlastní osoby vrchním velením je z diplomatického hlediska delikátní.¹⁴⁸ V říjnu se nakonec Gallas s vévodou dohodl, že Lotrinčan počká, než k hlavní armádě dorazí posily. Poté bude moci zahájit své soukromé tažení do Lotrinska. Ferdinand tento plán posvětil už 3. listopadu¹⁴⁹ a celkem ochotně vévodovi přenechal i posádky na řece Sáře, protože ty byly stejně kvůli své vzdálenosti obtížně zásobovatelné.¹⁵⁰

Navrácení Lotrinska Karlu IV. bylo rovněž jedním z bodů diplomatických jednání mezi Anglií a císařem, v němž šlo ale primárně o otázku Falckého kurfiřtství, tedy o záležitost, jejíž původ je třeba hledat v českých zemích. Roku 1619 přijal českou královskou korunu falcký kurfiřt, kalvinista Fridrich V. Porážka českých protestantských stavů v bitvě na Bílé hoře, po níž král Fridrich uprchl ze země, měla pro „zimního krále“ vážné důsledky. Císař na něj v roce 1621 uvalil říšskou klatbu, čímž ztratil nejen českou korunu, ale i Falcké kurfiřtství včetně kurfiřtské hodnosti, a se svojí rodinou byl nucen odejít do exilu. Část Dolní Falce zabralo Španělsko, zbylou část Dolní Falce a Horní Falce okupovalo Bavorsko. V roce 1623 pak Říšský sněm Maxmiliánu I. Bavorskému přiřkl kurfiřtskou hodnost odebranou Fridrichovi. Na anglickém dvoře by tyto události jistě nevyvolaly větší odezvu nebýt toho, že manželkou Fridricha V. byla Alžběta Stuartovna, dcera anglického krále Jakuba I. a sestra budoucího krále Karla I. Londýn ovšem neměl zájem na tom, aby se tato záležitost stala příčinou pro vojenský vstup Anglie do třicetileté války, proto vsadil na řešení cestou diplomacie. Ačkoli král Jakub I. nesouhlasil s angažovaností Fridricha V. v českých zemích a v tomto směru jej nepodpořil, v otázce restituce Falckého kurfiřtství byl jeho postoj opačný. První diplomatická mise v této záležitosti se tak uskutečnila už v roce 1621. Po smrti Jakuba I. byla otázka Falckého kurfiřtství předmětem zahraniční politiky Karla I., zvláště pak ve 2. polovině 30. let.¹⁵¹

Roku 1635 anglický král poprvé v rámci diplomatických jednání vyslovil myšlenku, aby k navrácení Falckého kurfiřtství Karlu Ludvíku Falckému¹⁵² došlo výměnou za obnovení vlády vévody Karla IV. v Lotrinsku. Tímto návrhem anglický král reagoval na předchozí diplomatické námluvy ze strany Francie. Richelieu jej ponechal bez odpovědi, ačkoli prý návrh považoval za směšný. Anglie však od

---

narazil na vévodovy námitky, který chtěl raději obsadit Épinal a Rambervillers (obojí v Lotrinsku). Srov. Koncept dopisu Matyáše Gallase Ferdinandovi III., 26. října 1636, opevněný tábor u Mirebeau. In: DBBTI VI, č. 332, s. 137–138. Ke sporům Gallase a vévody lotrinského dále srov. HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 135.

¹⁴⁸REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 155–156. ¹⁴⁹Na toto své psaní se král odvolává právě v šifrovaném dopisu z 15. listopadu. ¹⁵⁰HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 135.

¹⁵¹LINDQUIST, Thea. *The Politics of Diplomacy: The Palatinate and Anglo-Imperial Relations in the Thirty Years' War*, Thesis Commons, 3. 9. 2017, s. 2–3, 159–160, 165 [online]. [cit. 4. 5. 2024] Dostupné z: <https://doi.org/10.31237/osf.io/b63qe>.

¹⁵²Syn a nástupce Fridricha Falckého. Fridrich zemřel v roce 1632. Srov. tamtéž, s. 3.

té doby tuto myšlenku propagovala jak během vyjednávání s Francií, tak s císařem.¹⁵³ Jedním z těchto jednání byla diplomatická mise Thomase Howarda, 14. hraběte z Arundelu, který byl v dubnu roku 1636 vyslán k císařskému dvoru jako mimořádný velvyslanec anglického krále, který disponoval plnou mocí k uzavření dohody v otázce Falckého kurfiřtství. V instrukci pro Thomase Howarda je uvedeno, že hlavním cílem mise je dosažení odvolání říšské klatby a plné obnovení vlády Karla Ludvíka v jeho rodových državách včetně vrácení kurfiřtské hodnosti. V případě neochoty ze strany císaře měl Howard okamžitě odjet a explicitně dát najevo, že Anglie hodlá začít vyjednávat s Francií. Dle instrukce mělo být v takovém případě spojení Anglie s Francií podmíněno přijetím návrhu výměny Falckého kurfiřtství za Lotrinsko.¹⁵⁴ A právě na tuto Howardovu diplomatickou misi král Ferdinand odkazuje ve svém zašifrovaném sdělení Matyáši Gallasovi. Howardova mise ale vévodu Karla IV. nijak neposunula v jeho úsilí o znovuzískání Lotrinska. Když Howard poznal, že cíl mise, který mu byl uložen, nemůže naplnit, neboť císař plnou restituci Falckého kurfiřtství nebral v úvahu, požádal o své odvolání. Pouhé tři dny poté, co Ferdinand odeslal Gallasovi šifrovaný dopis, v němž se o průběhu Howardova jednání s císařem zmiňuje, anglický velvyslanec odjel z Řezna, protože jeho diplomatická mise byla oficiálně ukončena.¹⁵⁵

Poslední šifrovaný dopis krále Ferdinanda Matyáši Gallasovi, který se vztahuje k tažení proti Francii v roce 1636, byl napsán 20. listopadu.¹⁵⁶ Ferdinand v něm odpovídá na Gallasovy zprávy z 31. října a 1. listopadu, z nichž se dozvěděl o útoku na opevněné městečko Saint-Jean-de-Losne a o Gallasově přesvědčení, že by část armády měla být dislokována ve Francii a část v Burgundsku. Takto rozmístěná armáda by počkala, dokud nebude kardinál-infant opět připraven k útoku, aby pak obě armády postupovaly současně ze dvou směrů. K zamýšlenému dobytí Saint-Jean-de-Losne král zopakoval svůj návrh na změnu strategie, předložený v šifrovaném dopisu z 15. listopadu. Armáda se může vyhnout pevnostem a dalším těžkostem, které by ji čekaly na levé, jižní straně tím, že se obrátí vpravo. Tak bude vojsku díky absenci opevněných měst umožněn snadnější průchod a zvýší se i šance na zajištění kvartýrů. Volbu směru postupu Ferdinand sice opět nechává na generálporučíkovi, který má posoudit situaci, ovšem rozhodnutí musí vést k tomu, aby byly zimní kvartýry zajištěny ve Francii a v burgundském vévodství. V této otázce král dává zřetelně najevo svou vůli, když explicitně uvádí, že vojsko má zůstat ve „vévodství“ a jasně odmítá, aby kvartýrováním bylo zatíženo Svobodné hrabství burgundské. To by španělský král i kardinál-infant vzali ve zlém a čerstvě schválená finanční pomoc pro císařskou pokladnu by byla zase

¹⁵³Tamtéž, s. 317–318. ¹⁵⁴Tamtéž, s. 354–355. ¹⁵⁵Tamtéž, s. 427, 439.

¹⁵⁶Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 20. listopadu 1636, Řezno, SOkA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/10, kart. 352.

odvolána. V nešifrované části k tomu dále dodává, že není nutné, aby část hlavní armády byla z Francie odvelena do říše, jak to požadoval císař, protože Turci již nepůsobí žádné obtíže. Navíc ani stav armády pod vedením kurfirta saského, Hatzfelda a von Gözena není tak špatný, jak se předpokládalo.

Rozeberme nyní obléhání městečka Saint-Jean-de-Losne, které se stalo závěrečnou kapitolou francouzského tažení, a následnou situaci s hledáním kvartýrů pro armádu, která zůstala jeho dozvukem. Po dobytí Mirebeau se nakonec generálporučík Gallas v duchu původní strategie rozhodl pro postup na jih. Obešel Dijon, na jehož obranu byla poslána většina francouzské armády, neboť jeho udržení považoval Richelieu za klíčové, a pokračoval dále k vesnici Montot,¹⁵⁷ kde rozbil tábor. Ve vzdálenosti zhruba pěti kilometrů od něj leží Saint-Jean-de-Losne, které se Gallas pokusil dobýt. Toto malé opevněné městečko sice samo o sobě nebylo strategicky zvláště významné, nicméně disponovalo mostem přes řeku Saônu. Ten by v případě dobytí města mohl císařské armádě posloužit buď k dopravě posil ze Svobodného hrabství, nebo naopak k ústupu tamtéž. Císařskou armádu pronásledovala část francouzských oddílů a Bernard Výmarský. K císařským dorazily posily generál-stražmistra Adriana z Enkenfurtu, který byl posléze pověřen vedením obléhání Saint-Jean-de-Losne poté, co město neuposlechlo Gallasovu výzvu ke kapitulaci.¹⁵⁸ Město bránilo asi 500–600 mužů z řad vojáků i civilního obyvatelstva, kteří odolávali útokům, třebaže císařští použili při dobývání i obléhací děla.¹⁵⁹ Obránci městečka kontrolovali most přes řeku Saônu, po které jim dorazily posily francouzského žoldnéřského velitele Josiase Rantzaua.¹⁶⁰ Enkenfurt si stěžoval, že pro obléhání nemá dostatek děl a municí¹⁶¹ a tuto stížnost pak Gallas předal svému nadřízenému. Ferdinand ve své šifrované odpovědi Gallase ubezpečil, že císařské armádě bylo 4. listopadu odesláno dělostřelecké vybavení i příprěž, což prý obojí v pořádku dorazilo do Lure. Pokud by však Gallas na uvedeném stále pocítoval nedostatek, může požádat o další dodávky. V říši by mělo být k dispozici na 200 vozů s proviantem spolu s tažnými voly, kteří by při patrné nouzi mohli být využiti k zapřáhnutí.¹⁶² Nouzí, na niž král naráží, je myšlena další z těžkostí, kterým císařská armáda při obléhání musela čelit. Vytrvalé deště, v jejichž důsledku se zvedla hladina Saôny a zaplavila okolí, způsobily rozbahnění cest. Tím se významně ztížil transport děl a zvýšila potřeba příprěže. Začátkem listopadu, po několika dnech neúspěšných pokusů o dobytí, Gallas oblé-

¹⁵⁷Tato obec leží ve Francii v departementu Côte-d'Or, v regionu Burgundsko-Franche-Comté.

¹⁵⁸V Gallasově válečné kanceláři jsou uloženy originály italsky psaných relací Adriana z Enkenfurtu, týkající se obléhání Saint-Jean-de-Losne, včetně dobového nákresu. Srov. Adrian z Enkenfurtu [Matyáši Gallasovi], 30. 10.–2. listopadu 1636. In: DBBTI VI, č. 337, s. 139.

¹⁵⁹REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 158–159. ¹⁶⁰HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 139. ¹⁶¹REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 159.

¹⁶²Pro přesun děl a vozů s municí a proviantem využívala armáda tažné koně. V případě nedostatků koní se používali právě voly. Srov. KLUČINA, P. *Třicetiletá válka*, s. 119–121.

hání městečka odvolal a zahájil ústup. Kvůli špatnému stavu cest musel navíc část dělostřelectva zanechat na místě. Neúspěšným obléháním skončila i celá invaze do Francie. Císařské vojsko, pronásledované kavalérií velitele Rantzaua, ustupovalo podél Saôny zpátky na sever a u měst Gray a Apremont ji překročilo do Svobodného hrabství. Za sebou zanechalo zpusťšenou oblast v pásmu asi třiceti kilometrů od jeho hranic, včetně vyplněného cisterciáckého kláštera Cîteaux.¹⁶³

Už během ústupu z Burgundska vyslal Gallas dva zmocněnce k jednání s císařem, který se toho času nacházel na sněmu v Řezně. Dochovaná detailní instrukce dokládá, že vinu za nezdar ve Francii se Gallas snažil svést na vnější okolnosti – zablácené cesty, obtížně sjízdné pro dělostřelectvo, nedostatek potravin, krmiva, munice či pontonů ke stavbě mostů. Podklad uvádí rovněž výčet Gallasových zásluh, které měli oba zástupci císaři přednést.¹⁶⁴

Po ukončení tažení bylo nutné vyřešit otázku, kde armáda přečká zimní měsíce. Ferdinandův opakovaně zdůrazňovaný úmysl, zajistit kvartýry na území nepřítel, nebyl v dané situaci reálný. Ve stejný den, kdy je datován Ferdinandův poslední šifrovaný dopis, Gallas svému generalissimovi napsal, že situace v armádě je natolik špatná, že nemají-li vojáci „pojít“ hladu, je nezbytné zůstat ve Svobodném hrabství. Otázka zimních kvartýrů se záhy dostala až k jednacímu stolu na rezenském sněmu. Král Ferdinand nakonec povolil, aby ve Svobodném hrabství část armády zůstala (5 pěších a 3 jízdní pluky). Zbytek vojska byl přeložen do říše, případně do Slezska.¹⁶⁵ Král Ferdinand na Gallase po nevydařeném tažení nezanevřel a z funkce velitele hlavní armády jej nesesadil. V únoru 1637 se měl ovšem Gallas dostavit do Řezna, aby se nově zvolenému římskému králi mimo jiné zodpovídal za špatně vedený postup tažení předešlého roku.¹⁶⁶

Posuzujeme-li Ferdinandův poslední šifrovaný dopis v kontextu uvedeného výkladu, vidíme, že o aktuálním vývoji na západním bojišti generalissimus nebyl zpraven ještě téměř tři týdny po ukončení neúspěšného tažení. Z obezřetnosti zašifroval část informací, u nichž věřil, že by mohly být pro nepřítel cenné, přestože v danou dobu už byly zcela irelevantní. O králově celkové neinformovanosti vypovídá rovněž nešifrovaný obsah dopisu. V dané části totiž optimisticky píše, jak by zajištění kvartýrů ve Francii mohlo být o to snadnější, když je nyní pozornost francouzské armády rozptýlena diverzními akcemi ze strany císařského vojska. Navíc se prý nedá očekávat, že by Francouzi poslali větší posily do Burgundska,¹⁶⁷ protože jejich armádu drží na severu Ferdinand Španělský, který se

¹⁶³HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 139–140; REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 159.

¹⁶⁴Podklady pro císařského sekretáře Baltasara Wesselia a plukovníka Zweyera, 13. a 14. listopadu 1636, s. 1. In: DBBTI VI, č. 348, s. 141–142.

¹⁶⁵REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 163–164. ¹⁶⁶Tamtéž, s. 170.

¹⁶⁷Informace o posílách je šifrována.

nestáhl z Pikardie. A do toho, podle zpráv ze Španělska, způsobuje Francii nové těžkosti Navarra.¹⁶⁸ Ve skutečnosti Francouzi v polovině listopadu jásalí, že se jim podařilo zpátky dobýt Corbie. Také Gallas v citované instrukci ze 14. listopadu uvádí, že se Ferdinand Španělský stáhl se svými vojsky zpět do Nizozemska.¹⁶⁹

---

¹⁶⁸Tj. Horní Navarra, část Navarrského království, začleněná do Kastilské koruny. Blíže srov. pozn. 327.

¹⁶⁹Viz pozn. 164.

3.3 „Bündner Wirren“ aneb nepokoje ve svobodném státě Tří spolků roku 1637

Když dne 28. března 1637 odeslal Ferdinand Matyáši Gallasovi šifrovaný dopis,¹⁷⁰ posílal ho už jako císař Svaté říše římské svému vrchnímu veliteli armády.¹⁷¹

Gallas se z císařova psaní dozvěděl o usnesení, které bylo ze svobodného státu Tří spolků zasláno arcivévodkyni Klaudii Medicejské,¹⁷² regentce Tyrolska. Rezoluce, jejíž konkrétní znění je součástí přílohy, je namířena proti francouzskému vojsku pod vedením vévody z Rohanu, které se nachází na území Tří spolků. Protože se očekává, že k Rohanovi dorazí přes Švýcarsko posily, požadují představitelé Tří spolků, aby byla na panství Vorarlberska převelena část císařského vojska. Císař proto Gallasovi nařizuje, aby tam povolal z nejbližších kvartýrů takový počet vojáků, který sám shledá vhodným. Ustanovený velitel příslušné jednotky musí zůstat v písemném kontaktu s arcivévodkyní a nesmí překročit hranice Vorarlberska, pokud to nebude vyžadovat krajní nouze. V záležitosti zásobování vojska císař tyrolské hraběnce napsal dopis, jak vyplývá z další přílohy. Závěrem pak Ferdinand Gallase nabádá, aby on i jím jmenovaný velitel zachovali tuto záležitost v nejvyšší tajnosti.

Události v tomto dopisu a zvláště v italsky psané příloze zachycují část vývoje na území dnešního švýcarského kantonu Graubünden v rámci série složitých vojenských konfliktů z let 1620–1639, které se dnes v odborné literatuře označují jako „Bündner Wirren“. V těchto nepokojích hrálo roli hned několik faktorů: konfesijní rozdíly obyvatel napříč poměrně komplikovaným státním útvarem zvaným Tři spolky,¹⁷³ který byl smluvně spojen se správně ještě komplikovanější Starou švýcarskou konfederací,¹⁷⁴ dále spory mezi jednotlivými rody, jež se klonily buď k zájmům francouzsko-benátským, nebo naopak rakousko-španělským, ale především boje zahraničních mocností o horské průsmyky a údolí Valtellinu.¹⁷⁵ Zvláštní význam měla Valtellina¹⁷⁶ pro Španělsko, protože skrze ni vedla tzv. španělská

¹⁷⁰Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 28. března 1637, Vídeň, SOkA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/11, kart. 353.

¹⁷¹Změna Ferdinandova postavení se odrazila i v hierarchii armádního velení. Ferdinand jakožto nejvyšší říšský představitel nemohl nadále působit ve funkci generalissima. Jediným vrchním velitelem na bitevním poli se tak stal Matyáš Gallas. Srov. REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 170.

¹⁷²Bliže srov. pozn. 336. ¹⁷³Podrobněji v pozn. 337. ¹⁷⁴Srov. pozn. 276.

¹⁷⁵FUHRER, Hans Rudolf. *Der „Rathsschlag von Wyl“: Zur Problematik der bewaffneten Neutralität der Eidgenossenschaft im Dreißigjährigen Krieg*. In: Rebitsch R., (ed.), Höbelt L., (ed.), Schmidl EA., (ed.). *Vor 400 Jahren - Der Dreißigjährige Krieg*, Innsbruck, 2019, s. 176; BRUGGER, Hans. *Die Regierungszeit der Erzherzogin Claudia in Tirol*, Diss., Graz 1952, s. 232–233.

¹⁷⁶Bliže srov. pozn. 355.

cesta, spojující Milánské vévodství a Španělské Nizozemí,¹⁷⁷ kterou Španělé využívali pro vojenské a zásobovací účely.

Pro snazší pochopení jarních událostí roku 1637 nyní alespoň v hrubých obrysech nastiňme vývoj „graubündenských“ nepokojů. V červenci roku 1620 proběhlo ve Valtellině povstání katolíků proti tamním protestantům. Během povstání bylo zabito nejméně 400 protestantů.¹⁷⁸ Na následný protiútok vedený Třemi spolky s podporou švýcarských protestantů zareagovalo Španělsko obsazením Chiavenny¹⁷⁹ a jižní poloviny údolí Valtellina. V nastalé situaci viděl příležitost i rakousko-tyrolský arcivévoda Leopold V., manžel Klaudie Medicejské. Do země bylo posláno císařské vojsko a do ledna 1622 Tři spolky kapitulovaly. Na území obsazeném habsburskou armádou byla tvrdě prosazována katolická víra. Povstání protestantů v dubnu 1622, kdy byly císařské posádky nakrátko vyhnány, nemělo dlouhého trvání. Následovala druhá císařská invaze.¹⁸⁰

V roce 1623 na scénu vstupuje Francie, která v únoru uzavřela smlouvu s Benátkami a Savojskem o vyhnání Habsburků z Valtelliny a z území Tří spolků, což se jim na podzim roku 1624 podařilo. Na osvobozeném území došlo k obnově protestantské víry. Francouzskou zahraniční politiku ovšem zakrátko omezilo nové povstání Hugenetů v roce 1625. Protože si Richelieu potřeboval uvolnit ruce k řešení domácí situace, byla roku 1626 za papežského prostřednictví podepsána smlouva mezi Francií a Španělskem, která uznala Valtellinu za katolickou a formálně v ní obnovila vládu Tří spolků. Francouzská vojska musela z Valtelliny odejít, zatímco je nahradily papežské jednotky. Po vítězství nad Hugenety v roce 1629 zasáhla Francie do nástupnické otázky v mantovském vévodství, což vyvolalo odezvu na habsburské straně. Císařská vojska, vyslaná na sever Itálie, cestou opět obsadila Tři spolky. Po ukončení války o dědictví mantovské v roce 1631 muselo Rakousko z území svobodného státu odejít. Francie ale z obavy z opětovné rakouské invaze nechala naverbovat tři pluky ze spolkových vojáků, mezi nimiž byl i Jörg Jenatsch, a posléze nechala opevnit strategicky důležité pozice. Vrchním velitelem byl ustanoven vévoda z Rohanu.¹⁸¹

Španělské využívání Valtelliny k přesunům vojsk přesvědčilo po bitvě u Nör-

---

¹⁷⁷Původně preferovaný koridor, vedoucí přes Savojsko a Svobodné hrabství burgundské, nemohli Španělé po roce 1622 dále vyžít. Alternativní cesta vedla právě přes Valtellinu do Tyrolska a poté se stáčela kolem Bodamského jezera do Alsaska a Lotrinska až do Španělského Nizozemí. Právě tato cesta Španělům sloužila během třicetileté války jako hlavní vojenský pozemní koridor. Srov. LINDQUIST, Thea. *The Politics of Diplomacy*, s. 100–101.

¹⁷⁸Utéct se podařilo mimo jiné radikálnímu protestantskému kazateli Jörgu Jenatschovi, který pak ve zkoumaném roce 1637 sehrál klíčovou roli.

¹⁷⁹Hrabství Chiavenna patřilo svobodnému státu Tří spolků. Ač bylo formálně autonomní, prakticky s ním Tři spolky zacházely jako s poddaným územím, které nemělo zastoupení v „tříspolkové“ radě. Srov. WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 160.

¹⁸⁰Tamtéž, s. 381–382; HESS, Michael. *Graubünden im Dreissigjährigen Krieg*. In: *Militär-geschichte zum Anfassen*, Bd. 3, Au, 1994, 12–14.

¹⁸¹WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 383–384; HESS, M. *Graubünden*, s. 14–16.

dlingenu kardinála Richelieu, že údolí musí být Španělům odříznuto. V roce 1635 proto poslal vévodu z Rohanu, aby s pomocí protestantských oddílů, naverbovaných za francouzské peníze ve Třech spolcích, vpadl do Valtelliny. Rohanovo tažení bylo úspěšné. Císařským jednotkám se nepodařilo francouzské vojsko odrazit.¹⁸²

Po tomto vítězství byl Rohan ve Třech spolcích oslavován jako zachránce, avšak záhy se projevila opačná očekávání obou stran. Francouzi se nechtěli předčasně vzdát svých pozic. Rohan byl navíc z Paříže instruován, aby nepovolil opětovné zavedení protestantské víry ve Valtellině. Obyvatelstvo v této oblasti navíc bylo vyčerpáno morovou epidemií, kterou tam zavlekli Španělé při průchodech vojsk v letech 1629–1634, takže vydržování Rohanovy jednotky pro něj bylo obtížné. Rohan také dlužil spolkovým vojákům žold. Ve Třech spolcích tak sílily hlasy volající po usmíření s Habsburky. A právě zmiňovaný Jenatsch obratně vedl dvojí hru, když coby nejbližší osobní poradce Rohana začal připravovat spiknutí proti francouzské moci¹⁸³ a vedl vyjednávání se Španělskem a Rakouskem.¹⁸⁴

Zde se dostáváme zpět k šifrovanému dopisu pro Matyáše Gallase, z jehož příloh můžeme sledovat další vývoj situace. V první, německy psané příloze je blíže specifikováno, jaká opatření učinila tyrolská regentka. V reakci na rezoluci ze svobodného státu Tří spolků poslala plukovníka Karla Colonna von Fels a podplukovníka Hausmanna poblíž Feldkirchu, aby zařídili děla a munici a povolali obyvatele. Tři spolky žádají o umístění císařského vojska k Bregenzu pro případ pomoci, o což arcivévodkyně požádala císaře. Ve druhé části přílohy je shrnuta císařova odpověď v záležitosti zásobování císařského a španělského vojska. Ferdinand doufá v zaopatření vojáků ze strany Tyrolska. Aby tím země ale nebyla tolik zatížena, navrhuje dohodu se španělským vyslancem v Innsbrucku, Donem Federigem Enriquez, o proplacení zálohy.

Druhá, italsky psaná příloha obsahuje plánované kroky státu Tří spolků v povstání proti Francouzům.¹⁸⁵ Bylo rozhodnuto chopit se zbraní. Přípravuje se obléhání pevnosti na Rýně. Kvůli zmrzlé půdě sice nelze vztyčit kůly,¹⁸⁶ ale povstalci se vynasnaží dobýt ji lstí.

Hrabě Serbelloni má zaujmout pozici mezi břehem řeky a Chiavennou, aby mohl odříznout cestu Francouzům, pokud by chtěli přijít z Valtelliny. Zároveň na stejné místo dorazí další početná jednotka mužů, aby napadla tamní hrad.

Následuje žádost o slíbenou pomoc. Dohodnuto bylo, že Tři spolky obdrží

¹⁸²WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 646–647. ¹⁸³BENDEL, F. *Bündner Wirren*, s. 83.

¹⁸⁴WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 647; HESS, M. *Graubünden*, s. 16.

¹⁸⁵Pro lepší představu při popisu následujících akcí srov. mapu Valtelliny a švýcarských průsmyků ve WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 158 a dále mapu v HESS, M. *Graubünden*, s. 18.

¹⁸⁶Používaly se při krytí útočníků proti palbě obránců. Různé typy ochrany útočícího vojska viz KLUČINA, P. *Třicetiletá válka*, s. 140–168.

peníze z Milána a munici z Gutenbergu. Dále je třeba, aby bylo k Bregenzu umístěno císařské vojsko a v případě potřeby dodáno Grisoncům¹⁸⁷ sto koní pro dvě kompanie, neboť koně se v jejich oblasti nedají získat. Císař by také měl dát na vědomí Staré konfederaci, že je povinen pomoci Třem spolkům proti každému jejich nepříteli, kterému by Švýcaři umožnili průchod. V této otázce chtějí Tři spolky potvrzení přímo od císaře, nejen od tyrolské regentky. Nastal prý čas ukázat, že není správné hrát dvojí hru.

Ustanovený velitel císařského vojska má dostat rozkazem, aby prošel¹⁸⁸ ve shodě s Grisonci a postupoval podle jejich vůle. Povstalci rovněž přemýšlí, že by se zmocnili vévody z Rohanu, aby se císařská vojska dala bez prodlení na pochod.

Než zhodnotíme plány povstání ve světle historické reality, podívejme se na dvě důležité události, které mu předcházely. Tou první je dohoda o spojení, na niž se autoři rezoluce odvolávají, uzavřená dne 17. ledna 1637 v Innsbrucku. Byl to výsledek tajných jednání, které vedla delegace v čele s Jörgem Jenatschem, vyslaná ze svobodného státu Tří spolků, s císařskými a španělskými vyslanci. Jednalo se o vyhnání Francouzů z území svobodného státu a restituci Valtelliny. Přijatá dohoda přímo nezaručovala navrácení Valtelliny Třem spolkům, nicméně Španělsko se zavázalo k proplacení žoldu Grisoncům a císařská strana souhlasila s odvoláním zákazu protestantské víry v oblastech spolku Zehngerichtenbund, spadajících pod rakouskou jurisdikci. Jak mistrně hrál Jenatsch roli dvojitého agenta dokládá skutečnost, že přestože se Rohan o jeho intrikách dozvěděl, byl Jenatschem uklidněn a povstání nebylo odhaleno.¹⁸⁹

Druhou událostí je vznik tajného spolku zvaného Kettenbund dne 6. února 1637. Byl založen v domě starosty v Churu a jednalo se o společenství důstojníků a politických představitelů Třech spolků. Jörg Jenatsch, který byl oficiálně podřízeným vévody z Rohanu, jeho členem nebyl, ale neoficiálně v něm rovněž figuroval. Cílem spolku bylo vyhnání Francouzů a opětovné dobytí Valtelliny.¹⁹⁰

A právě z tohoto společenství pravděpodobně vzešel plán povstání, které začalo 19. března. Jednotky z Engadinu, Bergellu a Rheinwaldu byly poslány, aby blokovaly francouzské vojsko ve Valtellině. Jejich velitelem byl podle citované rezoluce hrabě Serbelloni. Následujícího dne, 20. března, se daly na pochod kompanie z Prättigau, Davosu a Oberlandu, aby pod velením Jörga Jenatsche dobyly pevnost Rheinschanze u obce Landquart.¹⁹¹ Jenatsch je jedním z těch, kteří jsou

¹⁸⁷Starší označení pro obyvatele Graubündenu. Srov. např. POLIŠENSKÝ, J. *Třicetiletá válka*. s. 216.

¹⁸⁸Ve smyslu přešel hranice Vorarlberska.

¹⁸⁹BENDEL, F. *Bündner Wirren*, s. 83; WILSON, P. H. *The Thirty Years War*, s. 647; HESS, M. *Graubünden*, s. 16.

¹⁹⁰COLLENBERG, Adolf. *Kettenbund*. In: HLS, verze z 10. 8. 2007 [online]. [cit. 10. 5. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/046240/2007-08-10/>.

¹⁹¹K její historii viz pozn. 352.

podepsáni pod dopisem do Feldkirchu pro Karla Colonna von Fels s žádostí o pomoc. Požadovali, stejně jako po Klaudivě Medicejské, o poskytnutí sta koní, munice a dále o šest obléhacích děl spolu s příslušným vybavením.¹⁹² V otázce pomoci byly podle šifrované přílohy přislíbeny španělské peníze a rovněž munice z Guttenbergu, který v té době patřil k habsburským držávám.¹⁹³

V Gallasově válečné kanceláři je dochována kopie dopisu, dokládající, že tyrolská arcivévodkyně poslala písemné varování třem švýcarským kantonům, aby nepomáhaly Francouzům. Protože jsou prý známy silné sympatie švýcarských nekatolíků k Francii, vyzvala ony kantony k loajalitě.¹⁹⁴ Informace o tomto varování musela být povstalcům ze Třech spolků známá, protože právě na ni se odkazují v rezoluci Klaudivě Medicejské s tím, že je potřeba, aby takové varování učinil ze své pozice císař.

Ke zvažovanému plánu Grisonců o zajmutí vévody z Rohanu nakonec nedošlo. Jak napsal císař Ferdinand Gallasovi, povstalci mu odřízli cestu do Valtelliny a dostali ho do úzkých, takže nakonec nabídl kapitulaci pevnosti Rheinschanze. Podle přiložené dohody o kapitulaci a také relace plukovníka von Fels měli Francouzi odejít z území Třech spolků 20. dubna.¹⁹⁵

Z šifrovaného dopisu pro Gallase, kde císař přímo uvádí, že záležitost musí být zachována v nejvyšší tajnosti, je patrné, že plánované povstání proti Francouzům ve státě Tří spolků byla akce utajovaná do poslední chvíle. Podíváme-li se na časovou souslednost, v den kdy Klaudivě Medicejská přeposlala císaři rezoluci s žádostí o poskytnutí vojska, povstání už aktivně probíhalo. V době, kdy císař předal Gallasovi šifrovaný rozkaz o odeslání vojenské jednotky do Vorarlberska, bylo povstání již ukončeno¹⁹⁶. Tato zpráva se ale k císaři nestihla dostat, proto je dopis pro Gallase zašifrovaný. V citovaném císařově psaní z 6. dubna, v němž shrnuje průběh a výsledky povstání, je dále uvedeno, že Tři spolky nadále požadují vojenskou pomoc. Gallas jim proto může k Bodamskému jezeru poslat 150 jezdců a 500 pěších vojáků. Tato zpráva už ale šifrovaná není, z čehož se rovněž dá usuzovat, že utajované bylo jen samotné povstání a případnou další pomoc z habsburské strany císař za nijak delikátní informaci nepovažoval.

---

¹⁹²BENDEL, F. *Bündner Wirren*, s. 83; COLLENBERG, A. *Kettenbund*. In: HLS [cit 10. 5. 2024].

¹⁹³Srov. pozn. 358.

¹⁹⁴Kopie dopisu Klaudivě Medicejské katolickým členům Staré švýcarské konfederace, 18. března 1637, Innsbruck. In: DBBTI VI, č. 420, s. 173.

¹⁹⁵Orig. dopisu Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi, 6. dubna 1637, Vídeň. In: DBBTI VI, č. 429, s. 175.

¹⁹⁶Dohoda o kapitulaci byla s vévodou z Rohanu uzavřena již 26. března. Srov. HESS, M. *Graubünden*, s. 17.

3.4 Shrnutí

V letech 1635 a 1636 král Ferdinand III., a v těchto letech i vrchní velitel císařských vojsk, v korespondenci s Gallasem utajoval své zprávy pouze během aktuálně probíhajících tažení proti nepříteli. V době jarního plánování obou tažení Gallas žádný šifrovaný dopis nedostal, stejně jako v měsících, které armáda trávila v zimních kvartýrech. Utajovány byly informace téměř výlučně vojenského charakteru s výjimkou jednoho sdělení z diplomatického jednání mezi císařem a anglickým velvyslancem. Ferdinand III. šifroval taková sdělení, která by svou povahou odhalila cíle tažení nebo taktické záměry císařské armády během postupu, čímž by mohlo dojít k ohrožení úspěchu tažení. V jednom z dopisů je přímo doložena králova obava ze zachycování dopisů nepřitelem. V rozboru je také ukázáno, že během západního tažení roku 1636, kam se řadí většina zkoumané šifrované korespondence, byly skutečně narušovány cesty, které byly využívány pro písemnou komunikaci. Odtud nepochybně vycházela potřeba zprávy utajovat. Vedle informací k tažením hlavní císařské armády se ve Ferdinandových dopisech setkáváme i se šifrovanými zmínkami o současně probíhajících akcích v říši a v Uhrách. I v těchto případech se jedná o informace časově omezené na právě probíhající operace.

V roce 1637 zastihlo Gallase šifrované psaní v březnu, tedy v době, kdy hlavní císařská armáda nebyla vojensky aktivní, ale zdržovala se v zimních leženích. Hlavní šifrované sdělení se týkalo přesunu části vojska k hranicím svobodného státu Tří spolků, v němž se plánovalo povstání, jehož zamýšlený průběh je popsán v šifrované příloze. Opět se tedy jednalo o zprávu z vojenského prostředí. Potřeba dopis zašifrovat vyvstala v tomto případě ze skutečnosti, že se jednalo o čin konspiračního rázu. Protože povstání proběhlo rychle a úspěšně, další dopisy k vývoji situace, které Gallas od císaře obdržel, už šifrované nejsou.

Klíč pro homofonní substituci:

A = 30, 60	H = 39, 69	Q = 48, 88
B = 33, 63	I = 40, 80	R = 49, 89
C = 34, 64	L = 43, 83	S = 50, 90
D = 35, 65	M = 44, 84	T = 53, 93
E = 36, 66	N = 45, 85	V = 54, 94
F = 37, 67	O = 46, 86	X = 55, 95
G = 38, 68	P = 47, 87	Z = 56, [96]

Kódy:

A = König

‡ = Herzog zu Lothringen

‡ = [Lothringen]?

Nejasné šifrové znaky:

41, 58

Tabulka 4.1 Rekonstruovaná část nomenklátoru

4 Ediční poznámka

Předmětem této práce je korespondence z let 1635–1638, kterou Matyáši Gallasovi poslal Ferdinand III. nejprve jako římský král, od roku 1637 už jako římský císař. Dopisy jsou psány převážně německy a částečně italsky.

Pro všechny uvedené dopisy, a to jak německy, tak italsky psané, je použita shodná šifra. Příslušný šifrovací klíč se mezi písemnostmi válečné kanceláře nedochoval. Částečně se mi však podařilo jej rekonstruovat.¹⁹⁷ Oproti citovanému článku však musím na tomto místě korigovat svůj předchozí závěr, neboť detailním rozbořením všech šifrovaných dopisů Ferdinanda III. Matyáši Gallasovi z období prvního generalátu se ukázalo, že šifrovací klíč obsahuje minimálně tři kódy.¹⁹⁸ Nejedná se tedy o pouhou substituci, ale o jednoduchý nomenklátor (viz tabulka 4.1).

Jednotlivým písmenům abecedy jsou přiřazeny dva šifrové znaky – číslice. V hranaté závorce je uveden šifrový znak, který se sice neobjevil v žádném ze zkoumaných dopisů, avšak vzhledem k číselné posloupnosti, se kterou byl šifrovací klíč vytvořen, ho lze dovodit. Abeceda v šifrovacím klíči obsahuje pouze 21 písmen. Chybí v ní písmena K, W, Y, která se do šifrované podoby převáděla jako

¹⁹⁷Srov. ŠIMSOVÁ, B. *Šifrovaná korespondence*, s. 30.

¹⁹⁸Kryptologické pojmy, které zde užívám, jsou stručně vysvětleny před úvodem. Zevrubněji je popisují v citovaném článku. Srov. tamtéž, s. 18–20.

CH, VV, I.¹⁹⁹ Zbývající dvě chybějící písmena J a U se šifrovala jako I a V.²⁰⁰ Kódy, které se podařilo objasnit, sestávají z jednoho písmene a dvou symbolů. Zdá se mi pravděpodobné, že nomenklátor ve skutečnosti obsahuje i další kódy pro jednotlivá slova, ačkoli je velmi zvláštní, že se ve všech zkoumaných dopisech, které lze vzhledem k jejich délce a časovému pokrytí považovat za reprezentativní vzorek, objevují kódy pouze tři.²⁰¹ Oproti tomu o existenci klamačů či šifrových znaků pro bigramy a trigramy, vzhledem k jejich absenci ve zkoumaném souboru dopisů, mám pochybnosti.

Dopisy jsou v předkládané edici přepsány v plném znění. Jejím smyslem je zpřístupnit badateli dešifrované dopisy Ferdinanda III. pro Matyáše Gallase, ze kterých je ovšem jasně patrné, které části jsou v originále šifrované a které nikoli. Původně šifrované pasáže jsou proto psány kurzívou v šedé barvě, zatímco nešifrované části dopisů zůstávají v nezvýrazněné formě, tedy stejným písmem jako v textu této práce. V případě, kdy badatel nemá k dispozici šifrovací klíč, čímž je odkázán buď na luštění, nebo na rekonstrukci klíče pomocí dobových dešifrovaných textů, je pro něj důležitý každý jednotlivý šifrový znak. Protože má edice sloužit i případným zájemcům z oboru kryptologie, jsou ponechány původně šifrované pasáže přesně v té podobě, jakou lze získat jejich důsledným dešifrováním. Aby byla v celé edici zachována jednotnost zpracování, přistoupila jsem k transliteraci i u nešifrovaných částí textu.

Co se týče dešifrovaných pasáží, čtenář se v edici setká se zvláštnostmi jako je *ü*.²⁰² Ponechány jsou i chyby vzniklé záměnou šifrového znaku za jiný šifrový znak. Tyto překlapy jsou v textu označeny [!] bezprostředně za chybným slovem.

---

¹⁹⁹V dochovaných dešifrovaných verzích dopisů vidíme, že jsou tato písmena interpretována zpět jako K, W, Y. To mě vede k hypotéze, že příslušné dešifrované verze z Gallasovy válečné kanceláře jsou „čistopisem“ v rámci procesu dešifrování. Pro tezi, že dešifrované verze dopisů nejsou pouhým převedením šifrových znaků na znaky otevřeného textu, svědčí i fakt, že v těchto dešifrovaných textech už většinou nenajdeme chyby a překlapy šifrantů. V některých případech se oproti šifrované verzi dokonce odlišují i v jednotlivých slovech. Tím je v důsledku ztížena rekonstrukce šifrovacího klíče.

²⁰⁰Vynechání písmene U ze šifrovacího klíče patrně souvisí s tím, že v první polovině 17. století nebyl pravopis v německy psaných textech ještě ustálen. Užití písmene V místo U bylo běžné i v nešifrovaných textech a nutno podotknout, že psaní U/V kolísalo i v rámci jednoho textu. Písmeno J se pak coby samostatné písmeno začalo užívat až od druhé poloviny 17. století. Do té doby ho v otevřených textech najdeme jen jako podobu koncového I. Srov. KAŠPAR, Jaroslav. *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím. 1. svazek, Textová část*, Praha, 1979, s. 67.

²⁰¹Naděje k případnému objasnění dalších kódů se naskýtá v budoucím prostudování šifrovaných dopisů, které poslal Matyáš Gallas během svého prvního generalátu Ferdinandovi III., budou-li nalezeny, nebo v detailnějším prostudování ostatní korespondence a dalších písemností z Gallasovy válečné kanceláře, v nichž byla tato šifra použita. K tomu srov. ŠIMSOVÁ B. *Šifrovaná korespondence*, s. 31.

²⁰²Šifrovací klíč, jak již bylo řečeno, obsahuje pouze písmeno V, které bylo užíváno i pro písmeno U. V některých dopisech šifrant přímo nad šifrové znaky označoval přehlásky. Tato hrubá chyba by pro kryptanalytika znamenala stěžejní informaci, neboť s vyznačením přehlásek šifrant identifikoval samohlásky.

Zde je nutno poznamenat, že šifrované úseky obsahují poměrně velké množství chyb a překlepů. Aby nedošlo k zneřehlednění textu poznámkami, komentuji jen významnější chyby, které mohou mít vliv na význam textu (např. v dopise č. 7 původně zašifrované slovo *zvzkommen* šifrant opravil na *fortzkommen*) nebo pokud dešifrované slovo kvůli překlepu nedává smysl (např. v dopisu č. 7 *nottvret* místo *nottvrft*). V důsledku transliterace také v textu zůstává nefunkční zdvojení souhlásek (př. *vnnd* místo *vnd*).

Pro lepší orientaci a čitelnost textu však bylo nutné k některým drobným úpravám přistoupit. Zde jsem vycházela z práce Ivana Štovičky.²⁰³

V německy psaných dopisech ponechávám přehlásky u samohlásek, jak jsem již naznačila výše. Naopak znaménka, která nemají vliv na hláskovou výslovnost, neuvádím. Jedná se o dvě čárky nad Y, které byly v dané době běžnou součástí tohoto písmene, a rovněž znaménko pro rozlišení písmen U a N. Velká písmena, která se v nešifrovaných částech vyskytují nahodile, jsou v textu edice užívána na začátku věty, ve jménech a příjmeních osob, ve zkratkách oslovení a titulů (např. Ihre Kai[serliche] Mai[estät], Ihre L[iebde], Ihre Durch[leucht]), u božího jména, v geografických názvech (názvy zemí, měst, vodstva a dalších míst (př. Elsas)), v názvech národů a měsíců. Oddělení či spojení slov bylo přizpůsobeno současné pravopisné normě²⁰⁴ (tedy *generalleutnant* místo *general leutnant*, *andererseiths* nikoli *anderer seiths*, v případě závislého infinitivu pak oddělení částice „zu“ od základního tvaru slovesa apod.). Číslovky přepisují tak, jak je uvedeno v předloze. Je-li číslo původně rozepsáno slovně, zachovávám ho stejně i v textu edice, avšak s ohledem na dnešní úzus, tj. dohromady. Pokud je číslo vyjádřeno číslicí, ponechávám v přepisu rovněž číslici. V případě řadových číslovek vždy uvádím tečku za číslicí.²⁰⁵

Dva italské texty, které jsou v edici zahrnuty, jsem rovněž transliterovala. Přistoupila jsem však k následujícím úpravám. Doplnila jsem akcenty (přízvuky) podle dnes platných pravidel, a to s ohledem na fakt, že v určitých případech má akcent zásadní vliv na význam slova (př. *e*, tedy spojka *a*, oproti tomu *è* vyjadřující 3. os. sg. slovesa *essere*).²⁰⁶ Podle současných pravidel jsem do editovaného textu doplnila také apostrofy (odsuvníky), které v šifrovaném dopisu

---

²⁰³ŠTOVÍČEK, Ivan a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti: příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha, 2002.

²⁰⁴Zde bylo ostatně nutné zachovat jednotu mezi nešifrovanými a šifrovanými pasážemi. Při dešifrování textu, jehož nejtěžší součástí bylo uspořádání jednotlivých písmen do slov, jsem automaticky postupovala podle dnes platného pravopisného úzu.

²⁰⁵V dopisech je psaní řadových číslovek nejednotné, a to i v rámci jednoho textu. Někdy písař označoval řadovou číslovku tečkou, jindy koncovkou (př. 4ten, 26sten).

²⁰⁶Na rozdíl od některých německých šifrovaných dopisů nenese jazykově italský šifrovaný dopis žádné stopy po diakritických znaménkách. Akcenty zcela chybí i v nešifrovaném italském přepisu u dopisu č. 4.

zcela chyběly (př. *Casa d'Avstria* místo *Casa davstria*) a v nešifrovaném přípisu jejich užívání kolísalo (v jednom textu tak vidíme tvary jako *l'agiuto* a vedle toho *doppositione* místo *d'oppositione*). Přidáním akcentů a apostrof text neztrácí na autenticitě a zároveň se stává pro dnešního čtenáře srozumitelnějším. Velká písmena jsou kromě začátku vět použita u jmen a příjmeních osob, u zeměpisných názvů, názvů národů. Tituly a hodnosti bez uvedení vlastního jména, které však odkazují na konkrétní osobu, jsou psány s velkým písmenem (př. Cardinal di Lione, Sv[a] Maestà Cesarea apod.), zatímco následuje-li za titulem či hodností vlastní jméno dané osoby, je titul či hodnost uveden malým písmenem (př. dvca di Rohan). Velkým písmenem označuji též pojem *Casa d'Avstria*, který je v prameni užíván v personifikovaného významu.

U všech dopisů jsou zkratky (suspenze, kontrakce; zkrácené tituly, zkratky v dataci) důsledně rozepisovány pomocí hranatých závorek (př. *[Septem]bris* místo *7bris*). V případě šifrovaných textů rozvádím zkratky i v případě, kdy není naznačeno, že se jedná o zkrácené slovo (př. *Sv[a] Altezza* místo *Sv Altezza*).

V textu edice jsou užívány čtyři typy závorek. Kulaté závorky zůstávají tam, kde je v originálu použil písař. Hranaté závorky jsou vyhrazeny pro editorské zásahy v textu, tj. rozpis zkratk, vyznačení chybného či nejednoznačného slova a gramatických chyb, kde si ale jsem jistá čtením: [!], nepřechtené slovo: [?]. Je-li slovo uvedeno uvnitř hranaté závorky s otazníkem, znamená to, že si nejsem jista správným čtením. Lomené závorky <> obsahují slova, která jsou v originálu textu přeškrtnutá. Lomítky // jsou ohraničeny vsuvky písaře, tj. interlineární a marginální poznámky autora dopisu, a rovněž úseky textu, kde si sekretář, pověřený dešifrováním dopisu, vypsal příslušná písmena přímo nad šifrové znaky. Vsuvky jsou nadto ještě doplněny textovou poznámkou.

Pro celkové zpřehlednění předkládaného pramene i pro usnadnění jeho čtení a pochopení jsem do editovaného textu doplnila interpunkční znaménka, a pokusila se tak dopisy rozdělit na kratší a srozumitelnější části. Zvláště pro německy psané dopisy je zde totiž charakteristické používání složitých souvětí, kdy je sice patrná základní struktura textu (oslovení, vlastní sdělení a datace), nicméně jádro dopisu často zachycuje tok myšlenek, v nichž se čtenář při absenci interpunkce rychle ztratí.

Dopisy jsou v edici řazeny chronologicky s jednou výjimkou. Dopis č. 9 obsahuje dvě šifrované přílohy (označeny 9 – P1 a 9 –P2), které jsou zpracovány samostatně. Z důvodu zachování logického uspořádání jsou zařazeny až za dopis, ke kterému náleží, přestože jedna z příloh je staršího data. Záhloví každého dopisu uvozuje číslo, tedy pořadí v edici. Následují základní údaje o písemnosti: místo uložení (instituce, fond, inventární číslo, signatura a karton), typ písemnosti (dopis, příloha) a způsob dochování (originál, opis), psací látka, jazyk, rozměry

písemnosti v centimetrech (ve tvaru šířka x výška), formát (dvojlist). Součástí záhlaví je rovněž informace o dochování dobové dešifrované verze dopisu, popis pečeti a filigránů, případně jejich přesné určení, a rovněž dobový regist. Pod touto skupinou údajů uvádím datum (ve formátu den, měsíc a rok) a místo vyhotovení písemnosti, odesílatele a adresáta²⁰⁷ a dále záhlavní regist v českém jazyce. Chybí-li některá z uvedených informací, znamená to, že není k dispozici. Jde zejména o dopisy, u nichž se nedochovala dešifrovaná verze, případně o absenci datace v jedné z příloh.²⁰⁸

Poté již následuje přepis dopisu opatřený poznámkami. Poznámkový aparát je dvojího druhu. Malými písmeny jsou značeny textové a ediční poznámky. Ediční poznámky osvětlují informace ze záhlaví dokumentů. Textové poznámky doplňují informace týkající se šifrování a práce šifranta, upozorňují na jazykové jevy, chyby, na nejasnosti a zvláštnosti z paleografického hlediska. Druhou sadou poznámek, značených arabskými číslicemi, jsou poznámky věcné. Ty jsou výsledkem kritického rozboru pramene po stránce historické. Identifikuji v nich osoby a místa. Tam, kde je to relevantní, pak přináším i jejich bližší popis. U osob uvádím základní životopisné údaje (data a místa narození a úmrtí, povolání, tituly) a detailněji se zaměřuji zejména na jejich činnost během třicetileté války.²⁰⁹ Rovněž zde upozorňuji na fakta a události v korespondenci diskutované a zasazuji je do širšího kontextu.

Nedílnou součástí edice jsou rejstříky, a to sloučený rejstřík osobní a místní a dále věcný rejstřík, obsahující pojmy, které jsou relevantní vzhledem k obsahu dopisů. Rejstříky jsou řazeny abecedně. V souvislosti s abecedním řazením osobních jmen je třeba upozornit, že se v edici vyskytuje množství osob různých národností. Při zpracování tak vyvstala otázka, jakým způsobem osobní jména jazykově pojmout. Některá jména, ač cizího původu, bývají v domácí odborné literatuře uváděna v českém překladu (př. Štěpán Bethlen, Jan Jiří II. Saský), zatímco pro jiné osoby jsem obecně uznávaný český překlad nenašla (př. Heinrich Christoph Gayling von Alheim). Rozhodla jsem se pro postup, kdy tam, kde je vžitá česká varianta daného jména, používám český překlad. V opačném případě jméno zůstává ve své originální podobě. V rejstříku je třeba hledat jména primárně podle příjmení, resp. jména šlechtického rodu, příp. podle predikátu. Je to z toho důvodu, že v odborné literatuře jsou šlechtické osoby často zkráceně uváděny jménem celého rodu (př. Albrecht z Valdštejna bývá označován jen jako

²⁰⁷Všechny dopisy jsou adresované Matyáši Gallasovi a jejich odesílatelem je Ferdinand III. Výjimkou je však příloha 2 dopisu č. 9. Ta je de facto opisem přílohy dopisu, který původně obdržel Ferdinand III. V tomto případě, kdy jsem odesílatele a adresáta odvodila z kontextu, uvádím příslušné údaje v hranatých závorkách.

²⁰⁸Jde o přílohu 9 – P1. V tomto případě se však nejedná o dopis či jeho opis, nýbrž o poskytnutí podrobnějších informací, na které se císař odvolává v dopisu č. 9.

²⁰⁹Pokud některý z údajů chybí, nepodařilo se mi jej dohledat.

Valdštejn, Gábor Bethlen jako Bethlen apod.). Pokud se predikát nekryje s rodovým jménem (př. Gayling von Altheim), nebo obsahuje-li jméno více predikátů (př. von Hatzfeld und Gleichen), pak je takové jméno zařazeno podle prvního písmene celého rodového jména (tj. Gayling von Altheim pod G, von Hatzfeld und Gleichen pod H apod.). Osoby, které dnes bývají označovány podle místa, kde působily (vévodové, kurfiřti apod.), případně mají-li přízvisko (panovníci), jsou v rejstříku řazeny podle vlastního jména (př. Jan Jiří II. Saský pod J, Filip II. Burgundský zv. Smělý pod F apod.). Týká se to i příslušníků habsburského rodu (Ferdinand II., Karel V. apod.), kteří se v literatuře rovněž označují vlastním jménem. Zde je také potřeba upozornit, že v rejstříku chybí Matyáš Gallas i Ferdinand III., kterých se z povahy této práce týká všech deset editovaných dopisů.

Hesla v rejstřících se odkazují na příslušná čísla dopisů v edici. Zahrnuta jsou hesla jak z editovaného textu, tak z poznámkového aparátu.²¹⁰ Oba typy jsou rozlišeny graficky. Rejstříkové záznamy převzaté z textu poznámek pod čarou jsou psány kurzívou. Vyskytuje-li se heslo jak v textu některého z dopisů, tak zároveň v jiném dopise v poznámce pod čarou, je samotný název hesla s odpovídajícím číslem dopisu uveden normálním písmem, zatímco kurzívou je psané to číslo dopisu, v němž se dané heslo objevuje pouze v rámci věcné poznámky.

V hranatých závorkách jsou u hesel v rejstříku doplněny bližší informace. U místních jmen se jedná o jejich lokalizaci. Uveden je stát a případně i nižší správní jednotka (kanton, departement apod.). U osobních jmen, uváděných včetně šlechtických titulů a panovnických hodností, jsou to pak údaje o povolání dotyčné osoby či dosažené vojenské hodnosti u vojevůdců včetně strany, za kterou v době vzniku dopisu bojovali. Některé záznamy z věcného rejstříku pak v hranatých závorkách obsahují vysvětlení daného pojmu.

Některé osoby nebo místa se nepodařilo určit s jistotou, proto jsou příslušná hesla označena otazníkem: (?). Je-li otazník uveden až za číslem dopisu, znamená to, že dané heslo nelze k dopisu stoprocentně přiřadit. Jde o případy shodných jmen (př. Melchior von Hatzfeld a Hermann von Hatzfeld), kdy ale popis osoby v dopisu není jednoznačný, aby bylo možné určit, o koho se přesně jedná.

---

²¹⁰Jména a názvy z bibliografických citací v rejstříku nejsou obsaženy.

4.1 Rozbor vnějších a vnitřních znaků korespondence

Z hlediska typologie pramenů editované písemnosti nejvíce odpovídají kategorii missivů neboli listů poselacích. Text dopisů je psán na výšku. Dopisy, psány na dvojlistech, byly po vyhotovení třikrát přeloženy tak, že zadní, prázdná stránka sloužila jako obálka, na níž byla polokurzívou napsána adresa. Ačkoli písemnosti zcela jistě prošly procesem restaurování a konzervování, stále je na papíru jasně vidět, jakým způsobem byl přeložen. Adresa prvních osmi dopisů je psána na výšku ve znění *Dem hoch- vnd wolgebornen vnßerm lieben getreüen Matthia grauen Gallaß, Röm[ischer] Kay[serlicher] May[estät] geheimen- und kriegßrath, cam[m]erern, generaleütenanden vnd bestelten obristen.*²¹¹ Adresa dopisů č. 9 a 10 je psána kolmo k hlavnímu textu. Adresa devátého dopisu, psaného měsíc po smrti Ferdinanda II. tuto skutečnost ve svém znění reflektuje: *Dem hoch- vnd wolgebornen vnserm lieben getreüen Matthia Grauen Gallaß vnserm der in Gott rühenden Röm[ischen] Kay[serlichen] May[estät] vnd L[iebden] herrn Ferdinandi secundi hochseeligisten gedechtnüß hinderlassenen geheimen- vnd kriegßrath, cammerern, generaleüthenandten vnd bestelten obristen.* Poslední dopis nese adresu stručnou, až na několik drobností stejnou jako v prvních osmi dopisech: *Dem hoch- vnd wolgebornen vnnserm lieben getreüen Matthia graffen Gallas, unnserrn geheimen- und kriegßrath, gen[eral]leütenanten, veldmarschalckhen vnd bestölten obristen.*

Pečeti jsou ve zkoumané korespondenci přitištěné. Ačkoli u missivů má pečeť funkci uzavírací, v našem případě tomu tak není. Pečeti najdeme na zadní straně s adresou na okraji stránky. Nejsou rozlomené důsledkem otevření dopisů. Pečeti popisují v záhlaví každé písemnosti, ačkoli vlivem jejich horšího dochování neuvádím rozměry.

U každého dopisu se věnuji rovněž filigránům. Protože stránky dvojlistů nejsou číslovány ani jinak označeny, popisují umístění filigránů následujícím způsobem. Dvojlist rozdělují na list A a list B. Pokud bychom jednotlivé stránky takového dvojlistu očíslovali, pak list A odpovídá stranám 1 a 2, zatímco list B odpovídá stranám 3 a 4. Pro určení filigránů jsem vycházela z filigranologických sbírek Gerharda Piccarda,²¹² Charlese M. Briqueta²¹³ a Františka Zumana.²¹⁴

²¹¹V dopisu č. 1 je uvedeno jen *kriegßrath*, nikoli *geheimen- und kriegßrath*. Od druhého dopisu se její obsah už nemění.

²¹²Landesarchiv Baden-Württemberg. *Wasserzeichen-Informationssystem (WZIS)* [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/index.php>.

²¹³Österreichische Akademie der Wissenschaften, Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters (Wien) a Laboratoire de Médiévisstique occidentale de Paris. *Briquet Online* [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://briquet-online.at>.

²¹⁴ZUMAN, František. *České filigrány XVII. století*. In: Památky archeologické: orgán arche-

U téměř všech dopisů najdeme kancelářskou poznámku příjemce. Ta se nachází na zadní straně s adresou v pravém horním rohu. Uvádí odesílatele ve zkrácené formě (König[liche] May[estät], nebo Kay[serliche] May[estät]), datum, příp. i místo vyhotovení dopisu a stručné shrnutí obsahu. V jednom případě je součástí tohoto přípisu i praesentatum, tedy datum doručení dopisu příjemci. V edici jsou tyto informace uvedeny v záhlaví každého dopisu pod označením dobový regist. Výjimkou je dopis č. 1, který má nad adresou uveden pouze rok (A[nno] 1635). U části dopisů je na stránce s Ferdinandovým podpisem při dolním okraji uvedeno malým písmem jméno příjemce. V některých případech je papír seříznutý tak, že zůstala zachována jen část této poznámky.

Dopisy dále nesou archivářské poznámky z pozdější doby, vzniklé při pořádání clam-gallasovského rodinného archivu.²¹⁵ K nim patří razítko archivu s fialovým nápisem *Schloßarchiv friedland*, které většinou bývá otištěno vlevo dole na druhé a čtvrté straně dvojlistu, a dále datum vzniku dopisu uvedené v pravém horním rohu na první straně. Toto datum je psáno inkoustem ve formátu den a měsíc ve zkrácené formě a rok (př. 25. Sept. 1636, 28 Mart. 1639 apod.). Měsíc je psán humanistickým písmem. O tom, že se jedná o soudobou poznámku svědčí hlavně černá barva inkoustu.²¹⁶ V případě dopisu č. 1 je tato datace psána tužkou.

Ze současné doby podle všeho pochází tužkou psaný koncept regestu dopisu č. 3, který je vyhotovený v češtině na zvláštním listu papíru.

Šifrovaný dopis zřejmě vznikl zhruba následujícím způsobem. Autor–odesílatel písaři nadiktoval, možná i napsal vlastní sdělení dopisu, z čehož vznikl koncept. V něm pak byly vyznačeny ty části, které měly být ve finální verzi zašifrovány. Označené pasáže písař přepsal na samostatný list papíru tak, že jednotlivé znaky otevřeného textu od sebe odděloval, aby k nim mohl připsat odpovídající šifrové znaky. Z takto zhotoveného konceptu šifrovaných pasáží spolu s vlastním konceptem vznikl čistopis. Příjemce, nebo jeho sekretář pak podle šifrovacího klíče převedl šifrové znaky zpět na znaky otevřeného textu buď ve vlastním dopisu (interlineárně přímo nad příslušným šifrovaným úsekem nebo na okraji stránky) nebo na zvláštní list papíru.²¹⁷

Všechny dopisy jsou psány na papír železoduběnkovým inkoustem.²¹⁸

Písmem jazykově německých dopisů je německá novogotická kurzíva (kurent),

---

ologické komise při České akademii věd a umění a archeologického sboru Národního musea, díl 35, roč. 1926–1927, seš. 3.–4., Praha, 1927, s. 442–463; Týž. *České filigrány XVII. století. II.* In: Památky archeologické, díl 36, roč. 1928–30, Praha, 1930, s. 268–270.

²¹⁵K tomu blíže srov. SMÍŠKOVÁ, H. *Inventář*, s. I–XXI.

²¹⁶K inkoustu, jímž byly dopisy psány, viz níže.

²¹⁷MÍRKA, J. *Raně novověká šifrovaná korespondence*, s. 68. V případě zkoumaných dopisů z Gallasovy válečné kanceláře se domnívám, že dochované dešifrované texty na samostatných listech papíru nejsou první verzí v procesu dešifrování. K tomu srov. pozn. 199.

²¹⁸O tom, že duběnkový inkoust v případě zkoumaných dopisů obsahoval i příměs železa, svědčí fakt, že barva inkoustu je dnes hnědá. Barva textu psaného inkoustem s přídavkem železa se

avšak s několika výjimkami. Pro oslovení (Lieber graff Gallas, Lieber generale-
uttenandt; Hoch- vnnnd wolgeborter liber getreuer) užívali písaři polokurzívu.
V dopisech, které Ferdinand odesílal již jako císař, je intitulace psána polokurzí-
vou v kombinaci s frakturou, jíž byly vyvedeny některé majuskuly. Slova, slovní
spojení a vlastní jména cizího původu jsou psána humanistickým písmem. V na-
šem případě se jedná o latinu, italštinu a španělštinu (př. *coniuncturn*, *andamenti*,
don; *ratio belli*; Gabriel de Toledo). Má-li ale cizí slovo německou koncovku, pak je
základ slova psán humanistickým písmem, zatímco koncovka kurentem (př. *con-*
ditionen). Podobně je tomu i v případě vlastních jmen, kdy původem neněmecké
jméno písař částečně do němčiny přeložil. Například marchese **von** Caretto, kde
jsou titul a jméno psány humanistickým písmem, ale předložka *von* kurentem.²¹⁹
Německý pravopis ve 30. letech 17. století ještě nebyl ustálen. Jedno slovo tak
může být zapsáno různými způsoby, a to i v rámci jednoho dopisu (př. *landgrafen*
x *landtgraven* v dopisu č. 3).

Editované prameny obsahují dvě písemnosti italské. V prvním případě se jedná
o přípis na konci dopisu č. 4, který je psán humanistickým písmem. Druhý z doku-
mentů je jedna ze dvou příloh dopisu č. 9. Ta je ovšem celá šifrovaná s výjimkou
datace v němčině, psané kurentem.

Ve všech editových písemnostech jsem identifikovala šest písařských rukou.
Toto tvrzení je ovšem třeba brát s určitou rezervou, a to vzhledem k faktu, že
obsah dopisů je částečně a v některých případech téměř výlučně šifrovaný, což
komplikuje srovnávání písma mezi jednotlivými dopisy. Čísla, jimiž byla písmena
abecedy nahrazována, nejsou úplně relevantní pro hlubší paleografický rozbor,
neboť tvar číslic je napříč všemi dopisy poměrně unifikován.

První dopis je datován v říjnu roku 1635. Od všech ostatních dopisů se vý-
znamně liší důsledným užíváním písmene *b* místo *w* v šifrované části dopisu. To
by naznačovalo bavorský původ šifranta.²²⁰ Zajímavé ale je, že v nešifrovaných
pasážích dopisu se toto specifikum neobjevuje. Tím vyvstává otázka, zda samotné
šifrování vyznačených úseků v konceptu provedla stejná osoba, která pak vyhoto-
vila čistopis. Podle tohoto dopisu se zdá, že písař a šifrant byli dva různí lidé.²²¹
Předpokládejme ale, že vlastní čistopis už podle připravených podkladů vyho-
tovila jedna osoba. Označme ji jako písař A. Za zmínku stojí fakt, že u tohoto
dopisu jsou šifrové znaky doplněny o přehlásky.

---

totiž časem změnil právě na hnědou či rezavou. Srov. KAŠPAR, J. *Úvod do novověké latinské
paleografie*, s. 31.

²¹⁹Protože uvedený rozbor je obecně platný, v textu edice na jednotlivé případy již neupozor-
ňuji.

²²⁰K tomu srov. níže pozn. c.

²²¹Pro zobecnění odpovědi na otázku, zda-li měly kanceláře zvláštní osobu pro šifrování, by
bylo třeba hlubšího zkoumání a mnohem širšího pramenného materiálu. Praxe v jednotlivých
kancelářích navíc mohla být různá.

Druhý šifrovaný dopis byl Gallasovi adresován až o rok později, v září roku 1636. Na první pohled je vidět, že se jedná o jiného písaře. Písmo je oproti prvnímu dopisu celkově drobnější a větší rozdíly lze sledovat i v tvaru některých písmen (př. majuskuly G, Z). Tento písař B je autorem dopisů 2–4. Součástí čtvrtého dopisu je již zmiňovaný italský přípis. Ten je rozdělen na dvě části. První část následuje bezprostředně po datační formuli a teprve za ní je připojen Ferdinandův podpis. Za podpisem je pak připsána druhá část italského dovětku. Srovnáme-li celkový vzhled Ferdinandova podpisu s rysy písma italského přípisu a porovnáme-li zároveň tento podpis s jeho podpisy na ostatních dopisech, zdá se celkem pravděpodobné, že italský text připsal Ferdinand vlastní rukou. Stejně jako v případě prvního dopisu jsou i v dopisech písaře B šifrové znaky opatřeny přehláskami.

Mezi čtvrtým a pátým dopisem je časové rozmezí pouhý měsíc, nicméně je zřejmé, že autorem pátého dopisu je jiná osoba, tj. písař C. Jeho písmo je o poznání širší, okrouhlejší a méně spojité, než u písaře B. Také mu chybí sklon doprava. Zřejmý rozdíl pozorujeme i u písmen *t* a *s*, kdy dolní a horní dřívky, oproti písaři B, nejsou vůbec rozvinuté. Podobně i klička u písmene *g* je drobná, na rozdíl od písaře B, u něž toto písmeno přesahuje až do dalšího řádku.

Šestý dopis byl napsán o tři dny později než dopis č. 5. Zde je zkoumání písařské ruky značně ztíženo, neboť dopis je téměř celý šifrován s výjimkou oslovení psaného polokurzívou a čtyř posledních řádků dopisu, připadajících na dataci a krátkou větu o tom, že Ferdinand očekává Gallasovu promptní odpověď. Šifrové znaky jsou tvarem a velikostí podobnější písaři C. Otevřený text je co do písma zase podobnější písaři B, ačkoli určité rozdíly jsou zde patrné (nerozvinuté horní a dolní dřívky a kličky, zasahující pod linku; jiný tvar majuskul G a Z). Písaře jsem proto určila jako osobu s označením D.

Dopisy č. 7–9 oproti předchozím opět nesou nový rukopis. Drobné písmo je celkově špičatější a působí neuspořádaněji. Jednotlivé šifrové znaky jsou od sebe oddělovány tečkou. Autorem těchto tří dopisů je písař E. Mezi dopisem č. 8, datovaným v listopadu 1636, a dopisem č. 9 z března 1637 je nejen delší časová pauza, ale je zde i významný rozdíl v postavení Ferdinandovy osoby jakožto odesílatele. Ten se totiž 15. února 1637 po smrti svého otce stal císařem.²²² Přestože dopis č. 9 změnu ve Ferdinandově postavení po formální stránce zcela zřejmě odráží, písmo samotné je shodné s písmem dopisů 7 a 8.

Autorem poslední z editovaných písemností z července roku 1638 je písař F, jehož písmo je okrouhlejší a širší.

Zde je nutné rozebrat, jak se korespondence ze strany Ferdinanda III. ve

---

²²²Římským králem byl zvolen 22. prosince 1636 v Řezně a o osm dní později tamtéž i korunován. Srov. HENGERER, M. *Kaiser Ferdinand III.*, s. 122–123, 125.

vztahu ke Gallasovi proměnila v souvislosti se změnou Ferdinandovy pozice. Dopisy, které Ferdinand posílal jako král uherský, chorvatský a český jsou stylizovány v první osobě singuláru (ich) a svého generálporučíka v nich oslovuje ve druhé osobě plurálu (př. ihr werdet; euere schreiben). Dopisy začínají oslovením, a to buď *Lieber graff Gallas*, nebo *Lieber generaleuttenand*. Pečetí je zde přitištěný signet. Listy, které Gallasovi došly od císaře Ferdinanda III. jsou formulovány v první osobě plurálu (wir) a na Gallase se obrací ve druhé osobě singuláru (př. du hast). Před oslovením je uvedena intitulace s devoční formulí, jasně odlišená i graficky. Teprve poté následuje formální oslovení *Hochwohlgeborner lieber getreuer*. Datační formule je rozvinutější. Vedle způsobu datování pomocí průběžného počítání dnů v měsíci obsahuje i léta panování. Pod podpisem Ferdinandovým se vlevo dole nachází podpis Jindřicha Šlika, předsedy dvorské válečné rady. Vpravo od něj je pak podpis sekretáře Johanna Georga Puchera, uvozený formulí *Ad mandatum Sacrae Caesariae Majestatis proprium*, psanou humanistickým písmem. Pečeť je rozměrově větší, než u dopisů z „královského období“, a je přitištěná pod papírovým krytem. Jedná se o císařský sekret. Přestože z hlediska diplomatiky se stále jedná o listy, vykazují Ferdinandovy dopisy z doby, kdy již byl císařem, některé znaky typické pro listiny. Zajímavostí je, že desátý nešifrovaný dopis sice plně odpovídá výše uvedené charakteristice, ale jeho šifrovaný dovětek je navzdory Ferdinandově postavení psán stylem dopisů z doby, kdy byl pouze králem českým a uherským.

5 Edice

1.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/7, kart. 349.

Dopis, orig., pap., něm., 18,9 x 30,6 cm, dvojlist.

Dešifrovaný text na samostatném listu papíru.

Pečeť: přitištěná; signet, osmiboký, červený vosk, typ pečetního obrazu: erbovní, popis pečetního pole: štít, nad nímž se patrně nachází koruna.

Filigrán: na listu B; dvouhlavý orel se srdcovitým štítem na prsou, nad ním koruna. Pod (heraldicky) pravou nohou majuskulní písmeno G, pod levou novou majuskulní H.^a

8. října 1635, Heuchlingen

Ferdinand III. Matyáši Gallasovi

Ferdinand informuje Gallase o nutnosti nepodnikat proti nepříteli žádné velké akce, aby tím nedošlo k ohrožení hlavního úkolu. Důležité je zajistit udržení všech dobytých území. Zároveň doporučuje Gallasovi zůstat v korespondenci s vévodou lotrinským.

Lieber graff Gallaß. Nachdem ich die yenige vmbständt vndt statum rerum noch mehrers reiflich erwogen, bin ich nicht allein wie yederzeit mit ewären actionen gnedigst wollzufriden, sondern befinde auch, *das es nunmehr [an]^b deme, das bie^c unvmgängliche nottvrft erfordert, alle best mögliche vorsichtigchait zu gebravchen v[nd]^d dahin havbtsächlich zu sehen, bie die dvrch Göttlichen beistandt bis dato eroberte provinzen erhalten vnd manvtenirt avch, zvgleich dvrch versicherung der päss oder bie ihrs am fvegsambsten erachtet[!] berdet, präcavirt berden möge, das dem feindt, den fves bider darein zu sezen, die mittel abgeschnitten berden. Ist derohalben meine fernere gnedigste intention, das, beiln der feindt nunmehr fast avs dem reichsboden gebracht vnd getrieben borden,²²³ ihr zbar an eüerer bechanten*

²²³Konstatováním faktu, že nepřítel byl z říšského území zcela vyhnán, je myšlen ústup armády Bernarda Výmarského spolu s francouzskou armádou pod vedením kardinála de La Valette do města Mety, kde došlo k téměř úplnému rozpadu vojska Bernarda Výmarského, v létě roku 1635. K tomu srov. REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 137.

^aTuto variantu jsem nedohledala v žádné z uvedených sbírek.

^bPapír je v tomto místě vytržen, takže šifrové znaky nelze přečíst. Doplněno z dešifrované verze.

^cTj. *wie*. Šifrovací klíč obsahuje pouze šifrový znak pro písmeno V. Standardně pak W bylo šifrováno jako VV. V tomto dopisu je ve všech případech pro písmeno W užito šifrového znaku pro B. Je to specifikum pouze tohoto konkrétního dopisu, v ostatních zkoumaných dopisech se to nevyskytuje. Záměna W za B (a naopak) je z hlediska jazykového vývoje němčiny považována za jeden z typických znaků bavorských nářečí. Srov. MASAŘÍK, Zdeněk. *Historická němčina pro archiváře*, Brno, 1993, s. 61 a 109. Pro zachování přehlednosti textu na tuto bavorskou zvláštnost dále neupozorňuji.

^dViz pozn. b.

vorsichtigheit vnd vleis dem feindt mit sicherheit und bie es Ihrer Chais[erlichen] Mai[estät]^e dienst erfordern, avch die ragon di gverra zvläst (belches alles ich gleichbol zu eüerer gveten discretion haimbställe), allen möglichen abbruch zu tven, nicht unterlasset^f iedoch evch ohne sonderbaren vortel vnd v[a]ntagio^g im chain havbtsächliche action mit demselben leichtlich einlasset,^h dardvrch das havbtberch²²⁴ vnd das gemaine besen in gefahr gesetzt berden möchte. Ingleichem will ich gnedigst gern sehen, daß ihr mit des hertzogs zu Lottringen²²⁵ Libd[en]ⁱ gebürender maszen vleissich correspondiert, vnd sehe ich in keinen zweifel, Ihre Libden berden avch dahin incliniren sich mit meinen evch endechten gedanchen zvergleichen. Verbleibe evch benebens mit könig[lichen] gnaden wolgewogen. Geben zu Heüchlingen²²⁶ den achten monatstag Octobris im sechzehnhundertfünfvndtdreyßigsten jahr.

Ferdinand

²²⁴Hlavním úkolem je myšleno Gallasovo plánované tažení proti francouzským vojskům. Srov. Tamtéž, s. 136.

²²⁵Vévoda Karel IV. Lotrinský (5. 4. 1604 Nancy–18. 9. 1675 Allenbach). Je považován za schopného vojevůdce, ale nepřilíší diplomaticky obratného politika. Roku 1625 se stal právoplatným lotrinským vévodou, avšak fakticky zemi vládl jen v krátkých intervalech. Od roku 1632 musel Karel postupně postoupit některé části Lotrinska Francii. Roku 1634 byl donucen vzdát se vlády ve prospěch svého mladšího bratra Mikuláše Františka, po čemž odešel do Německa a jako plukovník Katolické ligy si připravoval předpolí pro znovuzískání své země. Ještě téhož roku ale utekl Mikuláš František do Vídně a Francie prohlásila Lotrinsko svým lénem. V letech 1638–1641, 1641–1659 a 1670–1697 bylo Lotrinsko přímo okupováno Francií. K tomu srov. SCHMIDT, Hans. *Karl IV.*. In: NDB 11, 1977, s. 231–234 [online]. [cit. 1. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118857673.html#ndbcontent>; dále medailonek vévody Karla IV. Lotrinského v databázi dvořanů rakouských Habsburků v raném novověku, kde jsou shromážděny informace k jednotlivým osobám na základě dostupných pramenů. Srov. *Kaiser und Höfe. Personendatenbank der Höflinge der österreichischen Habsburger*, hrsg. von Mark Hengerer und Gerhard Schön [online]. [cit. 15. 3. 2022] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/15890>.

²²⁶V Německu existuje několik míst s tímto názvem. V tomto případě se jedná o dnešní zámek Heuchlingen v zemském okrese Heilbronn v severním Bádensku-Württembersku, který byl v minulosti v držení Řádu německých rytířů. Srov. *Schloss Heuchlingen*. Wikipedia, verze z 1. 12. 2021 [online]. [cit. 28. 1. 2022] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Schloss_Heuchlingen. Svědčí o tom písemnost, která se nachází v zemském archivu Bádenska-Württemberska ve fondu *Sammlung Breitenbach zur Geschichte des Deutschen Ordens / (1058–1809) um 1820*, podle níž Ferdinand III. z důvodu epidemie odjel v listopadu roku 1635 ze zámku Heuchlingen zpět do Vídně. Převzato z webových stránek *Landesarchiv Baden-Württemberg, Staatsarchiv Ludwigsburg* [online]. [cit. 28. 1. 2022] Dostupné z: <http://www.landesarchiv-bw.de/plink/?f=2-757194>.

^eZ šifrového textu je patrné, že se jedná o zkratku, neboť zkrácená slova jsou u příslušného šifrového znaku označena dvojtečkou. Vyznačením zkratk v šifrovém textu se šifrant dopustil chyby. Pokud by nepřítel dopis odchytil a pokusil se jej rozluštit, podobná chyba by mu mohla práci značně ulehčit.

^fV dobové dešifrované verzi dopisu je na tomto místě infinitiv, tedy *unterlassen*.

^gOd *ohne* do *vantagio* vložený text. Místo, kam vsuvka patří, je v šifrovém textu vyznačeno speciálním znakem. Samotná vsuvka je připsána na levém okraji papíru, který je poškozen v místě, kde býval šifrový znak pro A ve slově *vantagio*. V dobovém dešifrovaném textu je toto italské slovo zapsáno jako *auantagio*.

^hV dobové dešifrované verzi infinitiv, tedy *einlassen*.

ⁱZkratka v šifrovém textu vyznačena dvojtečkou.

2.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/9, kart. 351.

Dopis, orig., pap., něm., 20,1 x 31,6 cm, dvojlist.

Dešifrovaný text na dvou samostatných listech papíru.

Pečet: přitíštěná; signet, okrouhlý, červený vosk, typ pečetního obrazu: erbovní, popis pečetního pole: dvakrát dělený a jednou polcený štít se středním štítkem, nad štítem koruna.

Filigrán: na listu A; trubka ve štítu, pod níž se nachází písmena HH. Evidován v Piccardově online sbírce pod referenčním číslem DE8085-PO-120623.^j

Dobový regist: *König[liche] May[estät] 25. Septembris a[nn]o 1636. Die incamirung dero wafen vnndt beförderung der lezten folgend[en] artillerie vnndt volckh hülfe betr[effend].*

25. září 1636, Freiburg im Breisgau

Ferdinand III. Matyáši Gallasovi

Ferdinand přenechává Gallasovi rozhodnutí o tom, jak postupovat ve Francii. Zároveň zdůrazňuje potřebu poslat do Francie pěchotu a zajistit tam zimní ubytování. Rovněž informuje Gallase, že má očekávat pruské oddíly markraběte Bádensko-Bádenského spolu s jezdeckem hraběte von Götzen.

Lieber graff Gallaß. Ich hab euere den achtzechendten, neunzechendten vnd zwanzigisten dises datierte schreiben zu handen gebracht, vnd darauß, wie es der zeith deren orthen beschaffen mit mehrern vmbständen g[nä]d[ig]ist vernomben, seze ausßer allen zweifel ir werdet noch ferner euern bekhandten eyfer vnd vorsichtigkheit nach das ienige fürnemben, was Irer Khay[serlichen] May[estät] diennst erfordert vnd die ragon di guerra zueläst, wie ich dan zu euerer vernünfftigen consideration g[nä]d[ig]ist anheimbställe, mit *der armata eintvveder die Soone*²²⁷ *hinvnnter oder vvohin* ir es nach dem coniuncturen am besten vnd rathsamisten zu sein erachten werdet, *zv avanziren*, [vor allen dingen aber ist von nöhten]^k *den fves in Franchreich zv sezen vnd euch der vvinterquartier im selbigen chönigreich zv versichern*. Sonsten wollet ir mich fürderlich berichten, wie starkh sich der feindt aigentlich befinde vnd was er für altes vnd neues volkh beysamen haben möchte, auch was es mit der khay[serlichen] euch anuertrauten armata für ein beschaffenheit habe vnd auf wie uil tausent sich dieselbe der zeit erstrekhe. Hingegen mag ich euch g[nä]d[ig]ist nit pergen, waß gestalt des marggrauen zu Baaden L[iebden]²²⁸ mit denen preußischen truppen vnd der von den veldtmarschalkhen

²²⁷Řeka Saôna ve Francii.

²²⁸Markrabě Vilém Bádensko-Bádenský (30. 7. 1593 Baden-Baden–22. 5. 1677 tamtéž). Nej-

^jWZIS [online] [cit. 8. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/-struktur.php?po=120623>

^kTato část převzata z dobového dešifrovaného textu. V šifrovém textu je tento úsek poměrně nečitelný. Text je přeškrtnutý a několikrát přepsaný jak přímo na daném řádku, tak nad řádkem.

grauen Götz[en]²²⁹ hergeschikhten caualleria *nägstes tags bei Breisach*²³⁰ *anlangen vverden, die, vil ich nicht vnterlassen, zu euch ohne verliervng ainiger zeit zu incamminiren vnd vverdet ir denselben die ordinanz entgegenzuschichen wissen, ob sie allesamt mit den stvchen ihren zug continuiren, oder nägt hinterlassvng so villen fvesvolchs vnd reiter als zu versibhervng¹ berirter stvch von nöten die überigen ihre marciata matvriren sillen.*^m Lezlichen füege ich euch g[nä]d[ig]ist zu wissen, waßmasßen ich g[nä]d[ig]ist entschlossen, mit Göttlichen beystandt negstkhunfftigen montag aufzubrechen vnd eben den weg, welich[en] ich von Donawerth[!]²³¹ auß herwärts gereist, zurukhzunemben. Verbleibe euch benebens mit khonig[lichen] gnaden wolgewogen. Geben zu Freyburg²³² den fünffvndzwainzigsten monatstag Septembris in sechzechenhundertsechsvnddreißigist[en] jahr.

---

starší syn markraběte Eduarda Fortunata. Jeho dědický nárok na markrabství Baden-Baden byl provázen letitým právním sporem, který se roku 1622 z iniciativy císaře Ferdinanda II. dostal před Říšskou dvorní radu, která rozhodla ve Vilémův prospěch. Koncem roku 1631 musel ale markrabství v důsledku bitvy u Breitenfeldu a následného postupu švédských vojsk opustit. Bojoval v císařské armádě. Už roku 1630 získal císařský patent na pluk hornoněmeckých knechtů. Brzy poté se stal generál-strážmistrem, od roku 1635 působil jako plukovník polní zbrojmistr. Roku 1630 se stal rovněž císařským tajným radou. Srov. KRIEGER, Albert. *Wilhelm*. In: ADB 42, 1897, s. 697–699 [online]. [cit. 15. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118632876.html#adbcontent>.

²²⁹Johann hrabě von Götzen (1599 Lüneburg–6. 3. 1645 Jankov), císařský polní maršál. Byl vychováván jako protestant, proto po vypuknutí třicetileté války bojoval proti císařským. Po prohrané bitvě u Dessavy roku 1626 opustil svého velitele Petra Arnošta von Mansfeld a vstoupil do císařských služeb, kde působil pod Albrechtem z Valdštejna, po jehož zavraždění byl převelen pod Matyáše Gallase. Počátkem roku 1636 převzal jako polní maršál v bavorských službách vrchní velení vojska. K císařské armádě se vrátil roku 1640. Padl v bitvě u Jankova. Někdy je v literatuře uváděn jako Götz, což patrně vzniklo z jeho zkráceného podpisu. Srov. LANDMANN, Karl Johann Casimir von. *Götzen, Johann Graf von*. In: ADB 9, 1879, s. 510–511 [online]. [cit. 15. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116739355.html#adbcontent>.

²³⁰Město Breisach am Rhein v německé spolkové zemi Bádensko-Württembersko.

²³¹Město Donauwörth v německé spolkové zemi Bavorsko.

²³²Město Freiburg im Breisgau v německé spolkové zemi Bádensko-Württembersko.

¹Tj. versichervng. Šifrant zaměnil šifrový znak pro C za šifrový znak pro B.

^mTj. sollen. Stejně jako v předchozím případě došlo k záměně šifrového znaku.

3.

SOkA Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/9, kart. 351.

Dopis, orig., pap., něm., 20,5 x 31,8 cm, dvojlist.

Dešifrovaný text na samostatném listu papíru.

Pečet: viz dopis č. 2.

Filigrán: na listu B; čtvercý štít se středním štítkem. V místě středního štítku papír chybí. Na základě pravděpodobné shody s filigránem v Briquetově sbírce jde o polcený střední štítek se znaky Rakouska a Burgundska. V 1. poli věž, ve 2. poli orlice, ve 3. a 4. poli pravděpodobně lev. Patrně filigrán evidovaný v Briquetově online sbírce pod číslem BR 2291.ⁿ

Dobový regist: *König[liche] May[estät] 5. Octobris a[nn]o 1636. Der hessischen moti gegen den beeden stiftte[n] Hirschfeldt vndt Fulda betr[effend].*

5. října 1636, Lemberg

Ferdinand III. Matyáši Gallasovi

Ferdinand informuje Gallase o instrukci, vydané hraběti von Geleen. Tomu zároveň nařídil vstoupit do Hesenska a zabránit akcím lankraběte Viléma Hesensko-Kasselského, který ve snaze znepokojit sousední země uvalil daň na kláštery Bad Hersfeld a Fuldu.

Lieber graff Gallaß. Auß dem einschluß habt ir mit mehrern zu ersehen, was ich dem veldtzeugmeister freyherrn von Geleen ²³³ uber das ime am Rheinstromb²³⁴ vnd in denen obern craißen g[nä]d[ig]ist aufgetragne comando für ein instruction ertheilt habe. Negst disem mag ich euch g[nä]d[ig]ist nit pergen, waß gestalt, nachdem ich in erfahrung gebracht, das der veldtmarschalkh graff von Gözen²³⁵ sich

²³³Gottfried Huyn hrabě von Geleen (ca 1595 Amstenrade–27. 8. 1657 Alden Biesen) působil nejprve v bavorských službách, roku 1636 vstoupil jako generál-strážmistr do služeb císaře. Bojoval ve spojené císařsko-bavorské armádě proti Švédům pod velením polních maršálů Melchiora von Hatzfeld a Johanna von Götzen. Počátkem roku 1639 mu císař svěřil velení na Rýnu. Roku 1641 opustil armádu a jako zemský komtur Řádu německých rytířů odešel do bailivy Alden Biesen. Do císařské armády se vrátil roku 1644, kdy byl pověřen velením ve Vestfálsku. K tomu srov. LANDMANN, Karl Johann Casimir von. *Geleen und Amsterad, Gottfried Huyn Graf von*. In: ADB 8, 1878, s. 534 [online]. [cit. 1. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116522607.html#adbcontent> a dále medailonek hraběte von Geleen v databázi *Kaiser und Höfe*. [online]. [cit. 1. 3. 2022] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/11968>.

²³⁴Řeka Rýn.

²³⁵Viz pozn. 229.

ⁿBriquet Online [online] [cit. 22. 2. 2022] Dostupné z: <https://briquet-online.at/2291>. Papír je v místě filigránu přeložený a mírně poškozený, část papíru úplně chybí. Filigrán proto nelze interpretovat s jistotou.

von *den hessischen landen*²³⁶ zimlich allontanirt vnd gegen *den Lippstromb*,²³⁷ selbigen von *feindt zu liberiren* vnd den ienigen *stadischen truppen, so zu landtgraff VVilhelmen zu Hessen*²³⁸ zu stossen gewilt, zu begegnen, gewendet, dardurch nun ermelter *lantgraf* lufft erlangen möchte, auß seinen guarnigionen ein zimliches volkh zusambenzuziechen vnd die benachbarte landen zu inquietiren, massen er dan bereits *bede stiftt Hirschfelt*²³⁹ vnd *Folda*²⁴⁰ in contribution gesezt. Als hab ich für ein notturfft erachtet, ein neues corpo selbiger orten formiren zu lasßen, gestaltsamb ich dan besagten von Geleen g[nä]d[ig]isten beuelch ertheilt habe, die in beyligenter verzaichnuß specificirte truppen zusamenzuführen, den *fves in Hessen* zu sezen vnd selbiges *landtgraven* außstreiffen nach bester miglikheit zu uerwöhren. Sonsten seindt mier seit des zwainzigisten Septembris von euch kheine schreiben zuekhumben[n], derentwegen werdet ir, da ia etwo entzwischen was an mich gelangen lassen, euch darnach zu richte[n], vnd wouer[n] im selbigen schreiben was von importanz gewesen, dauon duplicata außfertigen zu lasse[n], wisse[n]. Verbleibe euch benebens mit khönig[lichen] gnade[n] wolgewoge[n]. Ge-

²³⁶V době třicetileté války existovala dvě lankrabství, a to Hesensko-Kasselsko a Hesensko-Darmstadtsko. Hesensko bylo roku 1567 rozděleno na 4 lankrabství: Hesensko-Kasselsko, Hesensko-Darmstadtsko, Hesensko-Marburg a Hesensko-Rheinfels, avšak poslední dvě jmenovaná kvůli bezdětnosti tamních landkrabat brzy zanikla. Srov. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Jednácť díl (Hédypathie-hýždě)*, Praha, 1897, s. 234 [online]. [cit. 1. 3. 2022] Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:636820f0-0a78-11e5-b309-005056825209>. K rozdělení Hesenska dále srovnej mapu *Hessen-Marburg 1567–1604*. In: *Geschichtlicher Atlas von Hessen* [online]. [cit. 8. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.lagis-hessen.de/de/subjects/idrec/sn/ga/id/24>.

²³⁷Řeka Lippe v německé spolkové zemi Severní Porýní-Vestfálsko.

²³⁸Vilém V. Hesensko-Kasselský (13. 2. 1602 Kassel–21. 9. 1637 Leer) byl po abdikaci svého otce roku 1627 až do své smrti lankrabětem Hesenska-Kasselska. Vyznáním kalvinista patřil mezi odpůrce císaře. V roce 1631 se spojil se švédským králem Gustavem II. Adolfem, později se stal spojencem Francouzů. Když v roce 1635 císař uzavřel se saským kurfiřtem Pražský mír, který postupně ratifikovala většina protestantských zemepánů, Vilém se nakonec, i přes dlouhá jednání, do plánované amnestie nenechal zahrnout. V roce 1636 byl na kurfiřtském sněmu v Řezně oficiálně prohlášen říšským nepřitelem a zbaven svých držav. Správou části Vilémova zabaveného území byl v listopadu téhož roku pověřen lankrabě Jiří II. Hesensko-Darmstadtský. Srov. *Hessen-Kassel, Wilhelm V. Landgraf von*. In: *Hessische Biografie* [online]. [cit. 8. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.lagis-hessen.de/pnd/118807331>; KRETZSCHMAR. *Wilhelm V.* In: *ADB* 43, 1898, s. 39–54 [online]. [cit. 2. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118807331.html>; REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 124.

²³⁹Dnešní německé město Bad Hersfeld v Hesensku, v zemském okrese Hersfeld-Rotenburg. Klášter založil mohučský biskup Lullus nejdříve roku 769 na místě dříve vzniklé poustevny. Osídlení okolo kláštera se postupně rozvinulo v město, patřící hersfeldskému opatovi. Od roku 1526 byla polovina města lénem hesenských landkrabat. Srov. *Bad Hersfeld, Landkreis Hersfeld-Rotenburg*. In: *Historisches Ortslexikon* [online]. [cit. 8. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.lagis-hessen.de/de/subjects/idrec/sn/ol/id/3160>.

²⁴⁰Dnešní německé město Fulda v Hesensku, v zemském okrese Fulda. Roku 744 byl klášter založen sv. Bonifácem. Klášter měl výhodnou polohu na křižovatce důležitých cest a v blízkosti splavné řeky Fulda. Srov. *Benediktinerkloster Fulda, Gemeinde Fulda*. In: *Klöster* [online]. [cit. 8. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.lagis-hessen.de/de/subjects/idrec/sn/kl/id/7714>.

ben zu Lemberg²⁴¹ den fünfften [Octo]bris in sechzehnhundertsechsvnddreißigsten jahr.

Ferdinand

---

²⁴¹Nelze určit s jistotou, o jaké místo se jedná. Jako pravděpodobný se jeví buď hrad Lemberg v blízkosti stejnojmenné obce v německé spolkové zemi Porýni-Falc, nebo Lemberg ve Francii v regionu Grand Est, departementu Moselle.

4.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/9, kart. 351.

Dopis, orig., pap., něm. s it. přípisem, 20,1 x 31,7 cm, dvojlist.

Dešifrovaný text je vepsán do textu po okrajích stránek a je uvozen symbolem ☉.

Pečet: tři přitiskuté pečeti, červený vosk. 1. signet, víceboký, popis pečetního pole: v horní části pečetního pole heraldicky vpravo majuskulní písmeno B, vlevo majuskulní W. Mezi písmeny klíč, nad ním tři hvězdy. Motiv v dolní části pečetního pole z důvodu špatného dochování pečeti neurčen, 2. viz dopis č. 2?, 3. signet, víceboký, typ pečetního obrazu: erbovní, pečetního pole z důvodu špatného dochování pečeti neurčeno.

Filigrán: na listu A; viz dopis č. 2.

Dobový regest: *König[liche] May[estät] 7. Octobris a[nn]o 1636. Berichten die besorgende feindtsgefahr gegen dem Rheinstromb, vndt des vezier moti mit einer anzahl Türckh[en] geg[en] Siebenbürg[en].*

7. října 1636, Schwäbisch Gmünd

Ferdinand III. Matyáši Gallasovi

Ferdinand doufá, že burgundské stavy nyní prokážou lepší službu španělskému králi. Dále zdůrazňuje potřebu mít se na pozoru kvůli nebezpečí v Porýní a Hesensku. Zároveň sděluje obavy ohledně situace v Sedmíhradsku, neboť budínský vezír se dal do pohybu s velkým počtem Turků.

Lieber graff Gallaß. Mier seindt euere den dreivndzwanzigsten vnd viervndzwanzigsten negst verwichnen monats Septembris datierte schreiben zurecht überliefert vnd deren inhalt mit mehrern in vntertenigkheit referirt worden. Wie ich nun die damallige beschaffenheith sowol der khay[serlichen] als des feindts waffen g[nä]d[ig]ist gehrn verstande[n], also wil ich, was sich etwo entzwischen selbiger orthen ferners zuegetragen haben möchte, mit negsten zu uernemben erwarte[n]. Betreffent die burgundische²⁴² ständt, wil ich g[nä]d[ig]ist verhoffe[n], sie werden seithero sonderlich auf des herzogen zu Lothringe[n] L[iebden]²⁴³ gethones ansuchen sich besßer erzaigt vnd darbey ires herrn des khönigs in Hispanien L[iebden]²⁴⁴ dienst vnd ire aigne wolfarth beobachtet haben. Sonsten mag ich euch

²⁴²Tj. Svobodné hrabství burgundské. Vzniklo v 10. století jako burgundské hrabství, které bylo roku 1032 připojeno ke Svaté říši římské. Ve 13. století se postupně dostávalo do sféry vlivu burgundských vévodů. Od roku 1361 jej sice držely Flandry, ale roku 1384 se vrátilo zpět pod vládu burgundských vévodů. Jako součást burgundského vévodství připadlo hrabství roku 1477 Francii, avšak roku 1493 bylo smlouvou ze Senlis přirknuto Habsburkům, kteří jej drželi do roku 1678, kdy ho anektovala Francie. Srov. RADEFF, Anne. *Freigrafschaft Burgund*. In: HLS, verze z 8. 5. 2007, přeloženo z francouzštiny [online]. [cit. 25. 3. 2022] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/006624/2007-05-08/>.

²⁴³Viz pozn. 225.

²⁴⁴Filip IV. Španělský (8. 4. 1605 Valladolid–17. 9. 1665 Madrid). Španělským králem se stal roku 1621 ve svých 16 letech. Ve funkci ministra fakticky vládl jeho oblíbenec Gaspar de Guzmán, hrabě-vévoda de Olivares, který se snažil o koncentraci státní moci v rámci domácí

g[nä]d[ig]ist nicht pergen, waßmasßen nicht allem *die vnrve am Rhein*²⁴⁵ vnd in *Hessen*²⁴⁶ sich noch dergestalt anlasbet, das die notturfft erford[er]t, ein wachtsames aug hierauf zu haben, sondern es hat sich auch der vezir²⁴⁷ zu Ofen²⁴⁸ mit einer zimblichen anzahl Türgge[n] mouirt, zwar vnter dem praetext den Ragozi²⁴⁹ in Sibenbirge[n]²⁵⁰ ab- vnd dargegen den Stephan Betlen²⁵¹ zum fürsten daselbst einzusezen, aber es ist *zu besorgen, das andere practichen darvnter stechen möchten,*

politiky. Jeho zahraniční politika byla vedena snahou o navrácení mocenského postavení Španělsku, v důsledku čehož vedl svoji zemi do nákladných válek. Olivares si své postavení udržel do roku 1643. Srov. Životopisný portrét Filipa IV. na webovém portálu *Westfälische Geschichte* [online]. [cit. 25. 3. 2022] Dostupné z: <http://www.westfaelische-geschichte.de/per5486> a dále Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Philip IV.* In: *Encyclopedia Britannica*, verze z 19. 7. 2018 [online]. [cit. 25. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Philip-IV-king-of-Spain-and-Portugal>.

²⁴⁵Oblast Porýní.

²⁴⁶Viz pozn. 236.

²⁴⁷Hüsejn Pasha vezír Nasuhpashazade. Ve funkci v letech 1635–1637. Srov. JACOB, Georg. *Türkisches aus Ungarn.* In: *Der Islam*, vol. 8, no. 3–4, 1918, s. 242. V literatuře někdy uváděn jako Hussein Nasuh. Byl synem velkovezíra Nasuha Pashi. Srov. např. JAQUES, T. *Dictionary of battles*, s. 889.

²⁴⁸Budín. Dnes část Budapešti, ležící na pravém břehu Dunaje. Do roku 1873, kdy spojením Budína a levobřežní Pešti vznikla Budapešť, se jednalo o samostatné město. Ve středověku bylo královským sídlem. Rozkvět zažilo zejména za Matyáše Korvína. V letech 1541–1686 byl Budín pod nadvládou Turků. Srov. LÁSZLÓ, Péter. *Budapest.* In: *Encyclopedia Britannica*, verze z 24. 1. 2021 [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Budapest>; Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Čtvrtý díl (Bianchi-Giovini - bžunda), Praha, 1891, s. 833 [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:ab4e11d0-0a06-11e5-b562-005056827e51>.

²⁴⁹Jiří I. Rákóczi (8. 6. 1593 Szerencs–11. 10. 1648 Sárospatak), sedmihradský kníže, podporovatel Gábora Bethlena a jeho tažení proti Habsburkům. Po Bethlenově smrti pokračoval v sedmihradské protihabsburské politice. Srov. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *György Rákóczi, I.* In: *Encyclopedia Britannica*, verze z 2. 2. 2015 [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Gyorggy-Rakoczi-I>; dále Rákócziho medailon v databázi *Kaiser und Höfe.* [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <http://kaiserhof.geschichte.lmu.de/12011>.

²⁵⁰Sedmihradsko. Od 11. století bylo součástí Uherského království. Po bitvě u Moháče r. 1526 získalo Sedmihradsko nezávislost a od roku 1566 se stalo autonomním knížectvím pod svrchovaností Osmanské říše. Mírovou smlouvou z roku 1699 získali Sedmihradsko Habsburkové. Dnes území patří Rumunsku. Srov. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Transylvania.* In: *Encyclopedia Britannica*, verze z 26. 1. 2021 [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Transylvania>.

²⁵¹Štěpán Bethlen (1582–10. 1. 1648 Ecsed), sedmihradský kníže, mladší bratr Gábora Bethlena. V letech 1629–1630 byl guvernérem Sedmihradska. V září roku 1630 zvolen knížetem. V prosinci téhož roku odstoupil ve prospěch Jiřího I. Rákócziho. Později tohoto rozhodnutí litoval a roku 1636 se souhlasem Porty s vojsky budínského vezíra Rákócziho napadl. Byl však poražen v bitvě u Salonty. Srov. Bethlenův medailon v databázi *Kaiser und Höfe.* [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <http://kaiserhof.geschichte.lmu.de/12639>; *Bethlen István, iktári.* In: *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990* [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/01732.htm>.

dessent willen Ir Khay[serliche] May[estät]²⁵² etwas *vilchs*^o den *Donavstromb*²⁵³ hinab zv schichen in bereitschafft zv halten, g[nä]d[ig]ist begerth haben, welches aber bey so beschaffne[n] dingen vnd continuirender gefahr, sonderlich in *Hessen*, *schvverlich vviert* [?]P beschechen chönen. Verbleibe euch benebens mit khönig[lichen] gnade[n] wolgewogen. Geben zu Schwäbischen Gmindt²⁵⁴ den sibendten monatstag Octobris im sechzechenhudertsechsvnddreißigiste[n] jahr.

Tutte queste cose non auarre[!] che vi ispiri[!] travaglio perché già ci sono mezzi d'oppositione per tutto con l'agiuto di rio et con fare voi buoni progressi in Francia come sono sicuro lo procurarete[!] con ogni sforzo di rimediare[!] a tutto perché di la viene la origine d'ogni incommodita.

Ferdinand

Li tratati della pace pare che andaranno molto a la lunga havendo li Franzesi messo un nuovo garbuglio con deputare per <pleniten> plenipotentiaro il Cardinal di Lione²⁵⁵ et cosi potrete[!] ben fare intendere alli soldati di [?] che non si fondino sopra di via[!] ma che si narranno[!] <tro> trauaranno buon accomodamento.

---

²⁵²Ferdinand II. Habsburský (9. 7. 1578 Štýrský Hradec–15. 2. 1637 Vídeň). Králem českým se stal roku 1617, o rok později pak i králem uherským. Římským císařem byl Ferdinand zvolen v srpnu 1619. Srov. EDER, Karl. *Ferdinand II.* In: NDB 5, 1961, s. 83–85 [online]. [cit. 1. 4. 2022] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118532510.html>.

²⁵³Řeka Dunaj.

²⁵⁴Město Schwäbisch Gmünd se nachází v německé spolkové zemi Bádensko-Württembersko.

²⁵⁵Alphonse-Louis du Plessis de Richelieu (1582–1653). Od roku 1628 lyonský biskup. Roku 1629 se stal kardinálem. Starší bratr kardinála Richelieu - prvního ministra francouzského krále Ludvíka XIII. Srov. stručný životopisný přehled na portálu *Acta Pacis Westphalicae (APW)*, digitalizované edice pramenů týkajících se vestfálského míru. [online]. [cit. 1. 4. 2022] Dostupné z: <https://apw.digitale-sammlungen.de//biopics/start.html?gnd=GND1012656993>.

^oTj. *volchs*. Jedná se o chybu šifranta.

^PNa tomto místě se v šifrovém textu nachází šifrový znak 58, který ale v šifrovacím klíči neodpovídá žádnému písmenu. Jedná se buď o klamač, nebo o omyl šifranta. Protože jsem v ostatních dopisech nenarazila na podobný případ, který by naznačoval, že šifrovací klíč obsahoval i klamače, domnívám se, že se spíše jedná o chybu.

5.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/10, kart. 352.

Dopis, orig., pap., něm., 20,8 x 31,3 cm, 2 dvojlisty: 1. dvojlist tvoří obálku, na 2. dvojlistu text.

Pečet: viz dopis č. 2.

Filigrán: na obou dvojlistech stejný; dvouhlavý orel se srdcovitým štítem s písmenem K na prsou, nad ním koruna.⁹

Dobový regist: *König[liche] May[estät] 5. Novembris 1636. Beantwortten vnterschiedene schreiben vom 2., 16., vndt 18. Octobris. Den anzug des jung[en] La Force, conjunction Piccolom[ini] vndt des Domiani accommodirn betr[effend].*

5. listopadu 1636, Řezno

Ferdinand III. Matyáši Gallasovi

Ferdinand odpovídá na několik Gallasových dopisů, které se týkají mimo jiné postupu markýze La Force proti císařskému vojsku a spojení Gallasovy armády s Piccolominim, vpádu Francouzů do kvartýru Chorvatů nebo dohody s jistým Damiánem o propůjčení pluků.

Lieber generaleüntenant. Nachdem ich eüer schreiben vom achzehenden Octobris schon beantworttet habe, seint mir von eüch andere, vom anderten, dreyzehenden vnd sechzehenden Octobris datirt, zukomben vnd darumben späther eingelieffert worden, weil der commissari Khlozlin,²⁵⁶ dem sie auffgegeben wahren, vergesseßen selbige im durchraiß zu Breysach²⁵⁷ abzugeben, sondern erst mit sich hinab in die marggraffschafft Baden²⁵⁸ gefährt vnd von dannen erst selbige widerumben nacher Breysach zuruckhzuschickhen, sich erinnert hat. Souiel nun dan erstlich die *eingeschicht listam ever vnd des feindts beisambhabenten macht /vd daas die cheiserliche armad dreiivndzvvainzig^f tausent man ohne die chranchen /vnd de/[!]^s*

²⁵⁶Nepodařilo se mi dohledat bližší údaje o tomto komisaři.

²⁵⁷Viz pozn. 230.

²⁵⁸Markrabství Baden bylo roku 1535 rozděleno na dvě části: na jihu markrabství Baden–Baden a na severu markrabství Baden–Durlach. V době reformace se obě markrabství stala protestantská, avšak v 70. letech 16. století se markrabství Baden–Baden vrátilo zpět ke katolictví. Obě markrabství se znovu spojila v roce 1771, kdy došlo k vyměření bádensko–bádenské linie. Srov. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Baden*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 15. 6. 2009 [online]. [cit. 9. 4. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Baden-historical-state-Germany>. V tomto případě bude pravděpodobně myšleno markrabství Baden–Baden.

⁹Tuto variantu jsem nedohledala v žádné z uvedených sbírek.

^rZde se šifrant dopustil chyb. Slova *vd daas* patrně měla být *vnd das*. Dále ve slově *cheiserliche* šifrant udělal chybu u písmene S, kterému odpovídá šifrový znak 50. Zapomněl na číslici 0, čímž při dešifrování příjemce všechny následující číslice posunul o jednu cifru. Tím vznikl text, který nedával smysl. To je ilustrováno přímo v dopisu tím, že si sekretář, který dopis dešifroval, v této části textu oddělil jednotlivé šifrové znaky a nad ně dopsal jim odpovídající písmena.

^sV této části si sekretář opět vypsál jednotlivá písmena přímo nad příslušné šifrové znaky.

vnder dem marches de San Martin²⁵⁹ hin nachgefolgten regiment erstarch sei, iehet gegen die Franzosen mit neuzehentavsen[!] man sich in bereitshaft halten. Dann auch laut ankommenden auisen *ain succvrs avs Piccardia*²⁶⁰ von zvvollfftavsent man vnder dem ivngende La Force²⁶¹ im anzug sein solle anbelangt, vvil ich auf die seithero von evch empfangene relation evers avfbruchs verhoffen, es werde dardvch mit so vberlegener cheiserlicher macht vnd sonderlich des marchese de Sant Martin hinnach angelangten tvroppen dem feind also zvgesetzt vnd die cheiserliche armada in Franchreich avsgebreitet vverden chonnen, da/s bestendige/vvinterquartier darinnen gefast, vnd bemelter La Force nothvvendig/e bededenchen/[!] haben vverde sich so vveiten, /vvdgh[!] gegen/ evch zu avancirn vnd denen choniglichen spanischen troppen /dvvrch/ entblossvng Piccardia den freien fvspass in dass hertz der cron Franchreich zu dringen zu zu[!] eroffnen. Da er sonderlich avfm fahl er dem feind im [?]^t succvrriren vvolve, vvegen sehr vweiter entlegenheit uber funffzig teutscher meilen²⁶² vil zeit zu bringen vnd ohne merchliche abmattvng /vnd consvmirvng/ seines volchs nit so leicht dahin vvurdt gelangen chonnen. /Vmd[!] da dem grafen/ Piccolomini²⁶³ avch schon befohlen, sich mit evch zu

²⁵⁹Carlo Filiberto de Este, markýz di San Martino in Rio, di Santa Christina a di Borgomanero (1. 11. 1571 San Martino in Rio–26. 5. 1652 Milán) byl komorník a nejvyšší štolmistr Ferdinanda Španělského – kardinála-infanta. Působil také jako plukovník. Roku 1636 byl pověřen velením španělského vojska v Burgundsku. Srov. jeho životopisný portrét na webovém portálu *Der Dreißigjährige Krieg in Selbstzeugnissen, Chroniken und Berichten* [online]. [cit. 9. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/san-martin-carlos-filiberto-de-este-marques-de/>.

²⁶⁰Pikardie je název historického území a bývalého regionu na severu Francie. Srov. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Picardy*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 22. 9. 2017 [online]. [9. 4. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Picardy>.

²⁶¹Armand Nompar de Caumont, markýz, později druhý vévoda de La Force (kolem r. 1580–16. 12. 1675 zámek La Force). Byl nejstarším synem francouzského maršála Jacquesa Nompara de Caumont, vévody de La Force, se kterým se aktivně účastnil bojů třicetileté války. Roku 1625 byl povýšen do hodnosti Maréchal de camp. Po smrti svého otce roku 1652 se stal dědicem vévodství La Force a rovněž byl povýšen na maršála Francie (Maréchal de France). Srov. *Armand Nompar de Caumont*. Wikipedia, verze z 6. 2. 2022 [online]. [cit. 9. 4. 2022] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Armand_Nompar_de_Caumont a *Jacques Nompar de Caumont*. Wikipedia, verze z 31. 5. 2021 [online]. [cit. 9. 4. 2022] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Jacques_Nompar_de_Caumont.

²⁶²Ca 371 km. 1 míle odpovídala zhruba 7,42 km, ovšem v této době ještě nebyly míry a váhy unifikovány ani upraveny zákonným nařízením. Lze se tak setkat třeba s vágní definicí, že míle je vzdálenost, kterou „chodec urazí bez námahy za dvě hodiny. Srov. termín Meile v rubrice Begriffe M na portálu *Der Dreißigjährige Krieg* [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/begriffe-m/>.

²⁶³Ottavio Piccolomini (11. 11. 1599 Pisa–10. 8. 1656 Vídeň) byl císařský a španělský vojevůdce. Roku 1632 byl povýšen do hodnosti generál-strážmistra, v roce 1633 se stal gene-

Stejně je tomu i ve všech ostatních lomítka ohraničených úsecích v tomto dopisu. Dále na to proto již neupozorňuji.

^tNa tomto místě je kód. Z kontextu lze usuzovat, že se jedná o konkrétní místo. Domnívám se, že by mohlo jít o Lotrinsko, k čemuž mě vede skutečnost, jakým způsobem autor nomenklátoru při jeho tvorbě postupoval. Šifrové znaky pro jednotlivá písmena abecedy jsou zvolena podle jasné číselné posloupnosti a patrně ani kódy nebyly vybrány čistě náhodně. Tento kód se významně podobá kódu pro vévodu lotrinského s tím rozdílem, že mu chybí horní vodorovné břevno. Viz tabulka 4.1 v ediční poznámce. Obsahově to rovněž dává smysl.

*conivngiren vnd vwohl zu v[e]rmvthen,^u er vverde auf vvaahrnembvng solcher des feinds intention nit savmben, denselben entvveder durch diveq[!] vviderumben zvruchzvzihen oder aber gleich mit desselben fortzvg avch /bedevte conivncton[!] mit evch zu verrichten. Betreffent den einfahl der Franzosen in der Croaten²⁶⁴ quartier, habe ich gerne gehört, daß darbey schlechter oder gar kain verlust für-gangen, zumahlen aber doch die hohe notturfft erfordern will, daß die ienigen officier, welche ihre wachten in dergleichen fählen vernachläsßigen, mit gebühren-der demonstration angesehen vnd ein exempel an ihnen statuirt werde. So zweifle ich demnach nit, ihr werdet darüber solche verordnung verfügen, welche denen khriegsachten gemesß, vnd zu verhüetung künfftigen üblen consequenz dienlich sein wirdt. Waß ihr daß *Althaimbische*²⁶⁵ *regiment zu evch gefordert, lasse ich es zwar aufn fahl, dasselbe schon dahin im anzug währ. Darbey verbleiben, kan eüch sonsten nit verhalten, daß ich dasselbe erst vnlangst auf der[!] pfaltzgraven von Neuburgs Libden*²⁶⁶ *ersuchen avs denen bergischen*²⁶⁷ *quartiern aufzubrechen**

rálem jezdectva. Aktivně se podílel na pádu Valdštejna, což mu vyneslo odměnu v podobě jmenování do hodnosti polního maršála. Polepšil si i majetkově, protože získal panství Náchod. Roku 1639 obdržel titul vévody z Amalfi. V roce 1648 byl jmenován generálporučíkem. O dva roky později byl povýšen na říšského knížete. Srov. BIEROTHER, Kathrin. *Piccolomini, Ottavio Fürst*. In: NDB 20, 2001, s. 408–410 [online]. [cit. 12. 4. 2022]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118594214.html#ndbcontent>.

²⁶⁴Pluky chorvatských vojáků ve službách císaře a bavorského kurfiřta. Ve znaku měli vlka s otevřeným chřtánem. Byli spojováni s krutostí, které se dopouštěli tzv. Freireuter, což byli vojáci, náležející k jezdectvu, jejichž úkolem bylo informovat o počtu a postavení nepřítelů a dále pronásledovat prchající či rozptýlené jednotky nepřítelů. Díky těmto úkolům však bylo obtížné kontrolovat jejich kázeň. Srov. pozn. 4 u hesla Lengyel Balthasar na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 12. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/lengyel-de-lengyeltoth-lengel-balthasar/>.

²⁶⁵Heinrich Christoph Gayling von Altheim zu Hauenstein und Bobenhausen (1604–20.12.1650), generál. Bojoval ve vojsku Katolické ligy. Roku 1635 převzal regiment plukovníka Adama Heinricha Keller von Schleithem, čímž byl povýšen do hodnosti plukovníka. Srov. jeho životopisný portrét na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 12. 4. 2022] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/gayling>.

²⁶⁶Wolfgang Vilém Falcko–Neuburský (4. 11. 1578 Neuburg an der Donau–20. 3. 1653 Düsseldorf) byl falcko–neuburský falckrabě a v letech 1614 až do své smrti vévodou z Bergu a Jülichu. Jeho otec, falckrabě Filip Ludvík, byl jedním ze zakládajících členů Protestantské unie. Wolfgangovi se dostalo přísné luteránské výchovy, ovšem na přelomu let 1613 a 1614 konvertoval ke katolictví. Během třicetileté války prosazoval neutrální politiku. Vyhýbal se přímým vojenským akcím, ačkoli se nevyhnul kvartýrování vojsk na svém území. Srov. RICHTER, Olaf. *Wolfgang Wilhelm*. In: Internetportal Rheinische Geschichte [online]. [cit. 16. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Persoenlichkeiten/wolfgang-wilhelm/DE-2086/lido/57c9315a44a397.78691419>.

²⁶⁷Původně hrabství, od roku 1380 vévodství Berg v oblasti Porýní. Rozkládalo se na pravém břehu Rýna. V roce 1423 se vévodství Berg personálně spojilo s vévodstvím Jülich. V roce 1521 pak došlo i ke spojení s vévodstvím Kleve. Po smrti posledního vévody z Jülichu, Kleve a Bergu roku 1609 se rozhořely spory o nástupnictví, kdy se nejsilnějšími kandidáty stali Wolfgang Vilém Falcko–Neuburský a Jan Zikmund Braniborský. Roku 1614 došlo k prozatímnímu rozdělení

^uPapír je na místě šifrového znaku pro písmeno E poškozen.

^vDalší ukázka chyby šifrantů. Tentokrát zapomněl na písmeno I ve slově *conivnction*. Ve vyznačeném úseku, tedy v části, kterou si kvůli šifrantově chybě sekretář dešifroval nad jednotlivé šifrové znaky přímo v textu, je chybějící písmeno doplněno do kontextu.

vnd sich den nechsten weg zu *den Gotzischen*²⁶⁸ *corpo transferiren* commandirt habe. Allermasßen auch ebenmesßige ordiananz dem iung Colloredischen²⁶⁹ regiment *sich mit dem baron de Geleen*²⁷⁰ *vor Hanav*²⁷¹ *zv conivngiren* gegeben worden. Sonsten hab ich eüer parere über *anstellung der recruten im reich* gern vernommen vnd weilen dan dasselbe werckh allein an deme beruhet, waß die in dem churfürst[lichen] collegio täglich continuirenden deliberationes mit sich bringen werden, alß will ich eüch den darüber erfolgenden außschlag vnd ergehende kay[serliche] resolution mit ehistem zu wißben machen. Vnderdesßen ihr nochmahl bedacht sein wöllet, die ienigen *befelch aber so in die erblanden zvr recrutirvng deputirt seint* sobaldt alß möglich forthzuschickhen. So will ich auch wegen deß Damiani²⁷² accommodierung von eüch fernern bericht erwartten, wie es mit denen obristen Lengiel²⁷³ und Erdeli,²⁷⁴ deren comp[anie]n ihr demselben zu conferiren für rathsamb befindet, beschaffen, vnd ob oder auff waß gestalt derselben ragimenter[!] möchten vacierendt sein worden. Darauff ich eüch wegen besagtes Damiani meine resolution werde zue wißben machen. Vnnd bleibe eüch beinebens mit könig[lichen] gnaden wohlgeuogen. Geben zu Regenspurg²⁷⁵ den

---

vlády spojených vévodství, kdy vévodství Berg spolu s vévodstvím Jülich připadlo právě Wolfgangu Vilémovi. K definitivnímu potvrzení s drobnými úpravami pak došlo v roce 1666. Srov. HOLDT, Ulrike. *Herzogtum Berg*. In: Internetportal Rheinische Geschichte [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Orte-und-Raeume/herzogtum-berg-DE-2086/lido/57ab2a537ac502.67355296>; dále RICHTER, O. *Wolfgang Wilhelm* [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Persolichkeiten/wolfgang-wilhelm-DE-2086/lido/57c9315a44a397.78691419>.

²⁶⁸Jedná se buď o polního maršála Johanna hraběte von Götzen (viz pozn. 229), nebo o jeho bratra Petra hraběte von Götz (příp. Götzen) (kolem r. 1595 Zehlendorf–18. 11. 1638 Vechta). Petr Götz sloužil jako císařský plukovník. Roku 1635 se zúčastnil neúspěšného tažení Matyáše Gallase do Lotrinska. V roce 1638 je zmiňován jako generál-strážmistr. V této hodnosti sloužil pod císařským polním maršálem Melchiorem von Hatzfeld. Srov. jeho životopisný portrét na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/gotz-gotze-gotzen-peter-graf-von-3/>.

²⁶⁹Jako *der junge Graf Colloredo* nebo *der jüngere Colloredo* je v pramenech označován Jeroným hrabě von Colloredo-Waldsee (1582–16. 7. 1638 Saint-Omer), císařský polní podmaršál. Zastával též úřad komorníka. V roce 1636 doprovázel Matyáše Gallase během jeho tažení do Burgundska. Jeho mladší bratr Rudolf hrabě von Colloredo-Waldsee byl rovněž císařským vojevůdcem v hodnosti polního maršála. Srov. Jeronýmův životopisný portrét na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/colloredo-waldsee-hieronymus-geronimo-graf-von/>; *Hieronymus von Colloredo (General)*. Wikipedia, verze z 18. 11. 2020 [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/Hieronymus_von_Colloredo_\(General\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Hieronymus_von_Colloredo_(General)). K Rudolfovi více Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/colloredo>.

²⁷⁰Viz pozn. 233.

²⁷¹Město Hanau se nachází v německé spolkové zemi Hesensko.

²⁷²Nepodařilo se mi dohledat, o jakou osobu se jedná.

²⁷³Balthasar Lengyel de Lengyeltoth. Působil v císařských službách jako plukovník pluku Chorvatů. Srov. životopisný portrét na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/lengyel-de-lengyeltothlengel-balthasar/>.

²⁷⁴Nepodařilo se mi dohledat bližší údaje o tomto plukovníkovi.

²⁷⁵Řezno leží v německé spolkové zemi Bavorsko.

5. [Novem]bris a[nn]o 1636.

Ferdinand

6.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/10, kart. 352.

Dopis, orig., pap., něm., 20,6 x 30,8 cm, dvojlist.

Pečet: pravděpodobně shodná s pečetí dopisu č. 2.

Filigrán: na listu A; čtverceny štít se středním štítkem, v němž je písmeno K. V 1. poli divoké prase, 2. a 3. pole nezřetelné, ve 4. poli pravděpodobně lev.^w

Dobový regist: *König[liche] May[estät] 8. Novembris a[nn]o 1636. Begehren alle beschaffenheit der armata, verrichtung[en] geg[en] Franckhreich zu wisse[n]. Pra[e]sent[atun]g 22. Novembris.*

8. listopadu 1636, Řezno

Ferdinand III. Matyáši Gallasovi

Ferdinand požaduje zprávu o stavu armády a o vývoji Gallasova tažení do Francie. Rovněž chce být informován o počtu děl, o proviantu a výdajích na armádu, které Gallas v této souvislosti očekává.

Lieber generaleuttenandt. *Ich berichte evch, das ich seither den achtzenden Octobris von evch cheine scheiben[!] empfangen, dahero anstehe, ob etvva evre hernach abganga vnterveghs aufgefangen mochten sein worden. Damit ich nun aber solhes[!], vvie avch alle beschaffenheit der armada vnd vvie evre vorgenommene impresa <i> in Francheich[!] sich anlassen, gewisse nachrichtung haben moge, so habe ich fur gut angesehen, diesen aignen currier durch die Schwveitz²⁷⁶ an evch abzuschicken mit dem gnedigsten begehren, das ihr mir erstlichen bei demselben die duplicata ever seither benenten achtzen Octobqis[!] abganga schreiben zuschicken, sodan avch darbei mich avsfuhrlich berichten sollet, vvie es mit cer[!] armada vnd bedeuten impresen bevandt vnd vvoh ihr evch der zeit damit befindet, avch vvas ihr vvegen erlangvng der quartier vnd geldmittel in Franchreich zu vnterhalt vnd besterchvng des cheiserlichen exercitus verhoffet. Vvие nit vveniger,*

²⁷⁶Uspořádání Švýcarska se v době třicetileté války označovalo jako Alte Eidgenossenschaft, tj. Stará konfederace. Za její základ bývá považována spojenecká smlouva kantonů Uri, Schwyz a Unterwalden z roku 1291. Postupně vznikala nová spolenectví, čímž se stará konfederace dále rozšiřovala. V době svého zániku v roce 1798 se jednalo o strukturálně poměrně komplikovaný systém svazků, jehož součástí byla kromě třinácti plnoprávných kantonů také řada dalších spolenectví. Ta zahrnovala tzv. zugewandte Orte (města, knížectví a další), tzv. společná panství a několik patronátů. Tento komplexní svazek byl dále propojen různými zahraničními aliancemi s evropskými mocnostmi. Konfederaci se během třicetileté války obecně dařilo do konfliktu nevstupovat. Politicky se jí nicméně válka dotýkala, což bylo dáno jak polohou Švýcarska, tak jejími hospodářskými a vojenskými zdroji. K tomu srov. WÜRGLER, Andreas. *Eidgenossenschaft*. In: HLS, verze z 08. 02. 2012 [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/026413/2012-02-08/>; ZURFLUH, Anselm. *Dreissigjähriger Krieg*. In: HLS, verze z 05. 03. 2015 [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/008907/2015-03-05/>; EGLI, Emil. MAISSEN, Thomas. WACHTER, Daniel, DIEM, Aubrey. *Switzerland*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 1. 9. 2023 [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Switzerland>.

^wFiligrán jsem nedohledala v žádné z uvedených sbírek.

vvas ihr, gegen chvnftigen fruling an proviant vnd stuchen vonnothen zu haben vnd zu was zeit evch solches zuvschicken sein vvrde, vermeinen mochtet. Dievveil ich avch verspvre, das die posten dvrrchs Elsas²⁷⁷ vnd Burgvndt²⁷⁸ nit allein schlecht bestellt, sondern avch selbiger vvegh gar vnsicher die briff dvrrchzubringen. So vvollt ihr /gedechhen[!], vvie/^x dieselben furthin dvrrchs Schwveitzerlandt richtiger fortgeschichet vverden chonten, vvelcher vxegh[!] ober zu vahr vmb vnd die brief denselben nit so geschvvindt als den andern vberbracht vverden chonnen. So halte ich doch darfvr, das dieselben aldoten[!] viel sicherer vnd gevvisser hin vd[!] her vverden gelangen chonnen. Vvndt wolte demnach über alles von euch unuerzügliche antwortt erwartten. Nebens deme ich euch sonsten mit behorliche[n] khönig[lichen] gnade[n] wolgewoge[n] verbleibe. Geben zue Regenspurg²⁷⁹ den 8. Novembris a[nno] 1636.

Ferdinand

---

²⁷⁷Alsasko je historické území, rozkládající se mezi pohořím Vogézy na západě, řekou Rýn na východě a pohořím Jura na jihu. Během náboženských válek ve Francii ve 2. polovině 16. století začal být v Alsasku patrný vliv Francie, který dále rostl v době třicetileté války. Vestfálským mírem z roku 1648 většina Alsaska připadla Francii. Srov. EICHENLAUB, Jean-Luc. *Elsass*. In: HLS, verze z 30. 11. 2012, přeloženo z francouzštiny [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007022/2012-11-30/>; Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Alsace*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 30. 8. 2023 [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Alsace>.

²⁷⁸Burgundsko je historické území a bývalý region Francie, jehož součástí byly departementy Côte-d'Or, Saône-et-Loire, Nièvre a Yonne. V kontextu politických dějin zahrnuje označení Burgundsko vícero státních útvarů. K dějinám Burgundska srov. např. DRŠKA, Václav. *Dějiny Burgundska: nomen Burgundiae ve středověku*, České Budějovice, 2011; souhrnně pak např. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Burgundy*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 22. 7. 2023 [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Burgundy>.

²⁷⁹Viz pozn. 275.

^xVsuvka označená uvozovkami a připsána na okraji vlevo od hlavního textu.

7.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/10, kart. 352.

Dopis, orig., pap., něm., 20,7 x 31 cm, 2 dvojlisty.

Dešifrovaný text se nedochoval. Dopis ale nese známky po dešifrování na zvláštní list papíru. Začátek každé šifrované pasáže je vždy na levém okraji stránky označen unikátním grafickým symbolem, kterým byla posléze shodně označena i příslušná dešifrovaná část.

Pečet: viz dopis č. 2.

Filigrán: dva pravděpodobně totožné filigrány, 1. na listu A prvního dvojlistu, 2. na listu B druhého dvojlistu. Jedná se patrně o stejný filigrán jako v dopisu č. 6.

Dobový regist: *König[liche] May[estät] de dato Regenspurg den 15. Novembris 1636. Beantwortten die relationen vom 23., 24. vndt 26. Octobris a[nno] 1636. [Per?] armata zugh geg[en] Franckhreich betr[effend].*

15. listopadu 1636, Řezno

Ferdinand III. Matyáši Gallasovi

Ferdinand odpovídá na relace z 23., 24. a 26. října roku 1636. Rozebírá zejména Gallasovo aktuálně probíhající tažení proti Francii. Hodnotí dosavadní pokroky tohoto tažení, řeší záležitosti týkající se zimního kvartýrování. Zmiňuje se rovněž o situaci v Uhrách a v jiných částech Říše.

Lieber generaleüt[nant]. Mir sein eure vier schreiben vom 23., 24. vnd 26. Oct[obris] wohlgehoffert worden, daraus ich fürnemblich[en] eure progressus vnd erobierung Mirebeau,²⁸⁰ hergegen des feindts genomene posten, vnd was gestalt ihr noch den sicheristen weg findet, welcher zu Breisach²⁸¹ aufgezeichnet vnd darauf d[as] conclusio[n] gemacht worden, auch was sonst zwischen dem don Gabriel Toledo²⁸² vnd marchese von Caretto²⁸³ für discursen fürübergangen, vernomme[n] habe. Wie ich nun den angefangene[n] zug in des feindts aigenes land gar wohl incaminirt befinde, vnd es sich bei so gestalt[en] sachen zu erlangung fernerer glückliche[n] progressen mite der hülff Gottes gar wohl ansehen last. So zweiffle ich

²⁸⁰Francouzská obec Mirebeau-sur-Bèze. Leží v départementu Côte-d'Or, v regionu Burgundsko-Franche-Comté.

²⁸¹Viz pozn. 230.

²⁸²Don Gabriel de Toledo byl důstojník ve španělských službách, agent Ferdinanda Španělského, známého jako kardinál-infant. Srov. BAĎURA, B. *Documenta Bohemica. Tomus VI*, s. 529.

²⁸³Francesco del Caretto (Caretti, Carretto), markýz di Grana (1. 3. 1593 Mantova–9. 11. 1651 Madrid). Na začátku své kariéry byl císařský komorník, od roku 1631 působil v císařských vojenských službách. V literatuře je uváděn v hodnosti polního zbrojmistra a polního maršála. Od roku 1637 byl dvorským válečným radou. Později se uplatnil v diplomatických službách, kdy v letech 1641–1651 zastával post císařského velvyslance ve Španělsku. Srov. tamtéž, str. 496; dále Carrettův medailon v databázi *Kaiser und Höfe* [online]. [cit. 7. 11. 2023] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/10042>; Carettův biografický medailon na portálu *Acta Pacis Westphalicae*. [online]. [cit. 7. 11. 2023] Dostupné z: <https://apw.digitale-sammlungen.de/biopics/start.html?gnd=GND1014893860>.

demnach, ihr werdet seithero noch ferner nur bestes getha[n], vnd euer gedank[en] dahin gestelt habe[n], wie dem feind *vvo nit der ervvartende succurs avs Picardia*²⁸⁴ od[er] *Normandia*²⁸⁵ ganz abgeschitten vnd verhindert doch denselb[en] vor desselben solcher gestalt auf den hals gegangen vverden mege. Gestalt[en] ich dan verhoffe, er werde euch hieran mit seinem in der höhe occupirt[en] posto wenig schade[n], da ihr ihm mit der armada überlege[n], vnd wohl öfter ein 6 oder 7 m[ille] mann vermittels eurer vernünfftig[en] anstellung vnd guette[n] direction in ihre[n] vortl angegriffe[n], vnd mit nit gar grosser mühe oder verlust vielen volckhs glücklich daraus geschlagen, vnd zu weichen sein gezwunge[n] worden. Das aber *nit mehr als 200 carthavnencvglen* sich bei euch befund[en] hab[en], nimbt mich wunder, *vvaran der fahl erstechen[!]^y musse* vnd aus wesse[n] versaumbnus die *nachfuhr des vbrigen vorraths, da ich doch den gehorigen artillereizevg vnd mvnition sambt denen^z stuchen von Breisach gar eiferig bestellt* vnd denselb[en] euch *mit grosten fleis* vnd *versorgnus* bei tag vnd nach[!]^{aa} *zuvbringen befohlen habe*, nit beschehen seien[!]. Mich versehend[!] gleichwohl, es werde seither disem *evch alle fernere nottvret[!]^{ab}* nuhmehr richtig *beigebracht sein vworden*. Was aber *den vveg* anbelangt, *vvohin bedevter marsch am sicheristen forztustellen sein mechte*, wais ich mich gueter massen zu erinnern, d[ass] zu Breisach *auf die linche hald[!]^{ac}* *zv gehen am rathsamisten befunden vworden*. Darbei ich es auch annoch bewend[en] lasse. Wie mir aber gleichwohl dise bedenck[en] auch darbei fürfalten, ob die *svchende vvinterquartier auf selbiger seithen wegen derer im rocchen oder spalla lassenden festen orther an der Sone*²⁸⁶ *als da seind Avsone,*²⁸⁷ *Chalon,*²⁸⁸

²⁸⁴Viz pozn. 260.

²⁸⁵Geografická a kulturní oblast, která se rozkládá na severozápadě Francie zhruba v hranicích historického státního útvaru normanské vévodství. Název je odvozen od osídlení tohoto území Vikingy (*Northmen*). Od roku 2016 je Normandie jedním z 18 regionů Francie. Srov. *Normandy*. Wikipedia, verze z 23. 10. 2023 [online]. [cit. 10. 11. 2023] Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Normandy>.

²⁸⁶Viz pozn. 227.

²⁸⁷Auxonne je francouzské město, ležící v departementu Côte-d'Or, v regionu Burgundsko-Franche-Comté.

²⁸⁸Chalon-sur-Saône je francouzské město, ležící v departementu Saône-et-Loire, v regionu Burgundsko-Franche-Comté.

^yPatrně chyba v šifrování. Významově dává smysl sloveso *erstehen*.

^zŠifrový znak pro první písmeno E v tomto slově dopsán interlineárně. ^{aa}Tj. *nacht*.

^{ab}Chyba v šifrování. Z kontextu plyne, že se jedná o slovo *nottvrft*. Šifrant zaměnil šifr. znak pro písmeno F šifr. znakem pro písmeno E.

^{ac}Tj. hand.

Bellegarde,²⁸⁹ *Saint Jean de Lone*[],²⁹⁰ *Verdun*,²⁹¹ *Masson*,²⁹² *Tournon*²⁹³ vnd sonsten im herzogtum Burgund²⁹⁴ sich hin vnd vider befindenden engen pas gnu-gsamb versichert vnd behauptet vverden chennen vnd etwoh daher auf der andern seithen leichter fortzuchommen^{ad} sein mechte. Weiln verlautet d[ass] daselbst in Bassigni²⁹⁵ vnd Champagne²⁹⁶ nit vber zwei veste plaz das [?] aber lavter gvete vnd mit allerhand provisionen angefulte stet sein, darinnen man ehenter zur quartierung vvrde gelangen vnd dardurch auch dem feind avs seinen iez inhabenden vortln vwechzieren nit weniger alle succrsen, die der zeith ihme nothvvendig von vnten avs Picardia zuchommen müssen, abscheiden vnd verhindern, hergegen auch die chaiserlicce[!]^{ae} vndspanische vvaifen desto nahenter sein cconnen[!]^{af} vmb aine die andere auf den nothfacl[!]^{ag} zu succurriren. So wil ich demnach eure weittere ge-

²⁸⁹Obec Bellegarde ležící na řece Saôně se mi nepodařilo dohledat. Domnívám se, že může jít o bývalou francouzskou obec Belleville, která je od roku 2019 součástí nové obce Belleville-en-Beaujolais v departementu Rhône, regionu Auvergne-Rhône-Alpes. Srov. *Belle-ville (Rhône)*. Wikipedia, verze z 22. 9. 2023 [online]. [cit. 10. 11. 2023] Dostupné z: [https://fr.wikipedia.org/wiki/Belleville_\(Rhône\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Belleville_(Rhône)).

²⁹⁰Saint-Jean-de-Losne je obec ve Francii v departementu Côte-d'Or, v regionu Burgundsko-Franche-Comté.

²⁹¹Verdun-sur-le-Doubs je obec ve Francii v departementu Saône-et-Loire, v regionu Burgundsko-Franche-Comté.

²⁹²Patrně jde o francouzské město Mâcon, ležící v departementu Saône-et-Loire, v regionu Burgundsko-Franche-Comté.

²⁹³Patrně francouzská obec Tournus, ležící v departementu Saône-et-Loire, v regionu Burgundsko-Franche-Comté.

²⁹⁴Burgundské vévodství vzniklo v 10. století. Od 11. století se tento státní útvar objevuje pod názvem *ducatus Burgundiae*. Do roku 1361 drželi vévodství dvě vedlejší větve Kapetovců, poté připadlo francouzskému králi Janu II. Ten jej na nátlak burgundských stavů postoupil svému čtvrtému synovi Filipovi, zvanému Smělý, čímž začala vláda burgundských vévodů z rodu Valois. Za Filipovy vlády došlo k územnímu rozmachu burgundského vévodství, které bylo skrze Filipův sňatek s Markétou III. Flanderskou rozšířeno o Flanderské hrabství a též Svobodné hrabství burgundské (k tomu srov. pozn. 242). Vznikl tak komplex zemí mezi Francií a Svatou říší římskou, jehož součástí bylo vedle vlastního vévodství také Burgundské Nizozemí. Snahy o vznik burgundského státu ale komplikovala skutečnost, že burgundští vévodové byli v lenním postavení vůči francouzskému králi, zatímco některá území tohoto komplexu byla oficiálně říšskými lény. Vévodství burgundské připadlo Francii v roce 1493 smlouvou ze Senlis. Srov. WÄLCHLI, Karl F. *Burgund (Herzogtum)*. In: HLS, verze z 16. 2. 2005 [online]. [cit. 14. 11. 2023] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007281/2005-02-16/>; dále *Burgundische Geschichte*. Wikipedia, verze z 15. 9. 2023 [online]. [cit. 14. 11. 2023] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Burgundische_Geschichte.

²⁹⁵Bassigny je přírodní mikroregion ve Francii. Leží v departementu Haute-Marne, v regionu Grand Est. Srov. *Bassigny*. Wikipedia, verze z 10. 11. 2022 [online]. [cit. 14. 11. 2023] Dostupné z: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Bassigny>.

²⁹⁶Historické území na severovýchodě Francie, jehož hranice zhruba odpovídají bývalé francouzské provincii Champagne a rovněž bývalému francouzskému regionu Champagne-Ardenne (do roku 2015). Ten je od roku 2016 včleněn do nového regionu Grand-Est. Srov. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Champagne*. In: Encyclopaedia Britannica, verze z 31. 10. 2023 [online]. [cit. 14. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Champagne-region-France>.

^{ad}Původně v textu bylo zašifrováno *zuzuchommen*. Šifr. znaky pro předponu *zv* jsou ale přeškrtnuté a místo nich je interlineárně zašifrována předpona *fort*.

^{ae}Tj. chaiserliche. ^{af}Tj. chonnen. ^{ag}Tj. nothfahl.

dank[en] hierüber ger[n] vernemmen, lasse iedoch die vollige direction des zugs zu eurer bestfindend[en] wahl frei vnd ungespert gestellt sein vnd d[as] iehnige ferner fürnemme[n], was euch disorths[!] zur sicheristen beförderung der Röm[ischen] Khey[serlichen] M[ajestät], meines g[nä]d[ig]st[en] geliebst[en] heren vattern dienssts, die ratio belli am rathsamist[en] vnd bequemist[en] an die hand zaig[en] wird. Wolte euch allein dises noch darbei erinnern, d[ass] ihr für dismahl blos und allein auf die fortstellung dises hauptzugs zu sehen, und auf die andamenti in Hungarn, oder bei der Chursachsisch[en],²⁹⁷ Hazfeldisch[en]²⁹⁸ oder Gözisch[en]²⁹⁹ armada noch andern coniuncturn im Röm[ischen] reich khein sonderbahre reflexion zu mach[en] hab[en] werdet, seitemahl sich der Türken halber (in denen dieselb[en] in Sibenbürg[en]³⁰⁰ geschlag[en] und gar laut beigefügter abschrift zu offerirung der fridenscondition[en] gezwung[en] word[en], sie auch wider die cron

²⁹⁷Chursachsen je zkrácené označení pro Saské kurfiřství. Srov. *Kurfürstentum Sachsen*. Wikipedia, verze z 22. 10. 2023 [online]. [cit. 17. 11. 2023] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Kurf%C3%BCrstentum_Sachsen. Jedná se tedy o vojsko saského kurfiřta, kterým byl v té době Jan Jiří I. Saský (15. 3. 1585 Drážďany–18. 10. 1656 tamtéž). Kurfiřtem se stal v roce 1611 po náhlé smrti svého staršího bratra. Vyznáním luterán, odpůrce kalvinistů, jehož vláda se opírala o politickou moc Habsburků. Vzhledem k faktu, že vládl nejsilnější luteránské zemi v Říši, byl považován za patrona luteránství. V této souvislosti mu také byla českými stavy nabídnuta koruna, již však odmítl, neboť v souladu se svým konzervativním pojetím vlády, založené na důvěře v císaře, považoval české stavovské povstání za záležitost Říše, nikoli věc náboženskou. Císařem se dokonce nechal přimět ke vpádu do Horní a Dolní Lužice a do Slezska, za což dostal do zástavy obě Lužice. Koncem 20. let se ale stával kritičtější vůči císařské politice. Tento postoj zvláště prohloubilo vydání restitučního ediktu roku 1629. Na počátku švédské války zůstával neutrální, avšak po dobytí a vyplenění Magdeburgu vojsky hraběte Tillyho uzavřel spojenectví se švédským králem Gustavem Adolfem, s nímž se účastnil bitvy u Breitenfeldu. Po smrti Gustava Adolfa se švédského spojenectví vzdal a začal vyjednávat s císařem, s nímž roku 1635 uzavřel Pražský mír. Ten mu vynesl dědičné držení obou Lužic. Srov. BLASCHKE, Karlheinz. *Johann Georg I.*. In: NDB 10, 1974, s. 525–526 [online]. [cit. 17. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz68538.html>; dále KLUČINA, P. *Tricetiletá válka*, s. 379, 388.

²⁹⁸Pravděpodobně Melchior Friedrich Gottfried hrabě von Hatzfeld und Gleichen (20. 10. 1593 Crottorf– 9. 1. 1658 Powidzko). Původně byl předurčen pro duchovní dráhu, které se ale vzdal ve prospěch vojenské kariéry. Od roku 1625 působil jako podplukovník pod vrchním velením Albrechta z Valdštejna. Postupně kariérně rostl. V roce 1632 se stal majitelem pluku. V roce 1635 dosáhl až na hodnost polního maršála. Hatzfeld se osvědčil jako spolehlivý důstojník, je mu často nepřítomní majitelé (velitelé) pluků svěřovali velení svých regimentů. Pro své dobré vojenské znalosti, smysl pro pořádek, šetrnost a určitý sklonu k puntičkářství se těšil dobré pověsti i u vídeňského dvora. Z jeho dochované korespondence je zřejmé, že jeho rad v oblasti vojenství využívalo spektrum příjemců, včetně císařů Ferdinanda II. a Ferdinanda III. Srov. ENGELBERT, Günther. *Hatzfeldt, Melchior Graf von*. In: NDB 8, 1969, s. 64–65 [online]. [cit. 21. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz28164.html>.

Může se však jednat též o jeho mladšího bratra Hermanna hraběte von Hatzfeld und Gleichen (12. 7. 1603 Crottorf–23. 10. 1673 Rothenburg ob der Tauber), který působil rovněž jako důstojník v císařských službách. K roku 1623 je zmiňován jako rytmistr, roku 1635 pak jako velitel tří kompanií, patřících pod vojska Melchiora von Hatzfeld. Od roku 1653 zastával úřad říšského dvorního rady. Srov. životopisný portrét na portálu Der Dreißeigjährige Krieg [online]. [cit. 21. 11. 2023] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/hatzfeldt-holtzfeldt-hermann-graf-von->; životopisný medailon v databázi *Kaiser und Höfe* [online]. [cit. 21. 11. 2023] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/10303>.

²⁹⁹Viz pozn. 229 a 268.

³⁰⁰Viz pozn. 250.

Hungarn nie nichts tentirt, noch den friden mit Ihrer Khei[serlichen] M[ajestät] gebroch[en] hab[en]) nichts zu besorg[en]. Andererseiths auch, obzwar Chursachsens L[iieb]d[en] vnderhabende armada vor etlich[en] woch[en], was gelitt[en], dannochter der feindt auch darbei nit friden gespunnen, sondern gleichfals, ausser dess[en], was er von der bagagi³⁰¹ vnd theils stuck[en] bekhomm[en], viel manschaft vnd <ande> an der zahl der sächsisch[en], nit sehr vngleich, im stich gelassen, hergeg[en] d[as] maiste vnd beste volckh auf diese seith[en] der Elb in die stifter Magdeburg vnd Halberstat³⁰² am sichren orth retirirt, vnd zu derselb[en] assistenz solche anstellung gemacht word[en], d[ass] dieselb[en] einestheils aus Schlesi[en] von der vnder des graff[en] Philippen von Mansfeld³⁰³ zusambführend[en] armada von denen Trucksässisch[en]³⁰⁴ [wei?] und herisch[en][!] regimenten, sod[ass]

³⁰¹Dobový výraz pro trén, tedy doprovod vojska. Ten sestával ze zásobovacích vozů, povozů s výzbrojí, municí či ženijní technikou. Počítaly se k němu také civilní osoby táhnoucí s vojskem, tedy ženy a děti vojáků, prostitutky, obchodníci (markytáni), pohůnci apod. Srov. KLUČINA, P. *Třicetiletá válka*, s. 169.

³⁰²Pojem *Hochstift*, dobově též *Stift*, v případě metropolitní diecéze pak *Erzstift*, označoval duchovní území Svaté říše římské, kde světskou svrchovanost vykonával biskup jakožto kníže. Jeho titul byl Fürstbischof, tj. kníže-biskup. Srov. *Hochstift*. Wikipedia, verze z 2. 6. 2022 [online]. [cit. 28. 11. 2023] Dostupné z: <https://de.wikipedia.org/wiki/Hochstift>. V roce 1627 byl halberstadtským biskupem zvolen arcivévoda Leopold Vilém Rakouský, nejmladší syn císaře Ferdinanda II., který úřad zastával do roku 1648. Poté byl ustanovením vestfálského míru přidělen braniborskému kurfiřtství. Roku 1629 byl arcivévoda formálně povýšen na magdeburského arcibiskupa. Tento úřad musel roku 1635 postoupit ve prospěch saského vévody Augusta, jehož otec, kurfiřt Jan Jiří I., jej pro svého syna získal v důsledku uzavření Pražského míru s císařem. Do úřadu byl August ale uveden až o tři roky později poté, co se švédská vojska stáhla z jeho rezidenčního města Halle. Titulu arcibiskupa se kvůli sňatku vzdal v roce 1647 a nechal se jmenovat administrátorem. Srov. *August (Sachsen-Weißenfels)*. Wikipedia, verze z 8. 7. 2023 [online]. [cit. 28. 11. 2023] Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/August_\(Sachsen-Wei%C3%9Fenfels\)](https://de.wikipedia.org/wiki/August_(Sachsen-Wei%C3%9Fenfels)); KRETZSCHMAR, Hellmut. *August*. In: NDB 1, 1953, s. 450 [online]. [cit. 28. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz35185.html>; HÜTTL, Ludwig. *Leopold Wilhelm*. In: NDB 14, 1985, s. 296–298 [online]. [cit. 28. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz50452.html>.

³⁰³Filip Arnošt hrabě von Mansfeld-Vorderort zu Bornstedt (1589 Bornstedt (zemský okres Mansfeld-Jižní Harz)–8. 4. 1657 Győr) byl důstojník, který pod velením svého příbuzného Petra Arnošta von Mansfeld bojoval nejprve na straně Švédů. Později přestoupil na stranu císaře, kde roku 1632 získal hodnost polního zbrojmistra a následujícího roku byl jmenován polním maršálem. Kromě vojenské kariéry se uplatil rovněž u dvora, kde držel úřad komorníka a později i úřad dvorského válečného rady, tajného rady či hejtmana gardy. Srov. Mansfeldův životopisný medailon v databázi *Kaiser und Höfe* [online]. [cit. 5. 12. 2023] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/10146> a životopisný portrét na portálu *Der Dreißigjährige Krieg* [online]. [cit. 5. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/mansfeld-vorderort-zu-bornstedt-philipp-v-graf>.

³⁰⁴Johann Anselm svobodný pán (hrabě) Truchsess von Wetzhausen (1605 Kaliningrad–1647 Benátky) byl vojenský velitel, který do císařské armády přišel po svém předešlém působení ve službách Polsko-litevské unie (1633–1634). V roce 1636 nabídl své služby a tři regimenty císaři Ferdinandu II. Dne 10. října téhož roku byl Truchsess povýšen do hodnosti císařského polního zbrojmistra. Srov. HÖBELT, L. *Von Nördlingen bis Jankau*, s. 146–147; životopisné shrnutí na portálu *Der Dreißigjährige Krieg* [online]. [cit. 8. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/truchsess-wetzhausen>.

bei 4 od[er] 5m[ille] mann /mit welchen/^{ah} <so> der Klizing³⁰⁵ nach besagt[en] treff[en] auf iehner seith[en], zwisch[en] der Elb vnd Oder, verblib[en] vnd sich auch in Schlesi[en] gewend hat, andererseiths aber mit des herzog[en] Geörg[en] zu Lüneburgs L[ieb]d[en]³⁰⁶ vnd veldmarschalk[en] Göz[en]³⁰⁷ troppen (nach denen derselbe nuhmehr, wie aus beiligend[en] sein[en] relationibus zu sehen, fast den ganz[en] westphalingsch[en] crais vom hessisch[en]³⁰⁸ vnd schwedisch[en] volkh gerainiget) leichtlich vnd zu gnüg[en] wird succurrirt werd[en] khönn[en]. Betreffend endlich[en] d[en] discours zwisch[en] vorgedacht[en] don Gabriel de Toledo vnd marchese von Caretto, werdet ihr seithero aus mein[en] [?] de[n] dritt[en] dises abgangen[en] schreib[en] vernomm[en] hab[en], was gestalt ich khain bedenk[en] trage, d[ass] des *herzogs zu Lothringen* L[iebden]^{ai309} *die regimenter am Saarstrom*³¹⁰ *zu occupirung der posten in Lothringen*³¹¹ *megen angevvüen[!]* vnd *vberlassen vverden* bei welchem es noch frei verbleib[en] vnd da etwoh ihm L[ieb]d[en] noch was mehrers begehrt[en] wurd[en], ihr dieselbe mit gueter manier auf negsthoffende occasiones, wa[n] ma[n] des feindts etwoh in denen winterquartir[en] besser versichert, zu vertröst[en], auch in denen beinebens zu consolirn wiss[en] werdet, d[ass] Ihm Khai[serlichen] M[ajestät] noch bishero *in einige fridenstractaten ihrer lieb vnd deroselben land vnd levthe interessen ie vergessen vworden*, sonderlich aber

³⁰⁵Hans Caspar von Klitzing (1594 Gollmitz–24.6.1644 Kolín nad Rýnem) byl plukovník, později generálporučník, působící postupně ve službách švédského krále, saského kurfiřta, brandenburského kurfiřta a brunšvicko-lüneburského vévody. V době, kdy je datován tento dopis, bojoval na straně císařských jako generál saského kurfiřta Jana Jiřího I. Srov. Klitzingův profil na portálu *Der Dreißigjährige Krieg* [online]. [cit. 12. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/klitzing-hans-kaspar-caspar-von/>.

³⁰⁶Jiří Brunšvicko-Lüneburský (27. 2. 1583 Celle–12. 4. 1641 Hildesheim) byl brunšvicko-lüneburský vévoda a od roku 1636, kdy mu připadla knížectví Calenberg a Göttingen, calenberský kníže. Po univerzitních studiích se začal cvičit na vojáka. Zúčastnil se bojů třicetileté války na několika stranách. Nejprve působil v dánských službách, roku 1626 přestoupil na stranu císaře. Vydání restitučního ediktu ho však přimělo znovu změnit stranu a v roce 1631 se přidal ke Švédům. Nakonec se ale v roce 1635 připojil k Pražskému míru a roku 1636 převzal malý samostatný vojenský oddíl. Srov. SCHNATH, Georg. *Georg*. In: NDB 6, 1964, s. 207-208 [online]. [cit. 14. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd119137356.html>; dále *Georg (Braunschweig-Calenberg)*. Wikipedia, verze z 18. 6. 2023 [online]. [cit. 14. 12. 2023] Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_\(Braunschweig-Calenberg\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_(Braunschweig-Calenberg)).

³⁰⁷Viz pozn. 229.

³⁰⁸Jedná se o vojsko lankraběte Viléma V. Hesensko-Kasselského. K němu blíže pozn. 238.

³⁰⁹Viz pozn. 225.

³¹⁰Řeka Sára, která protéká Německem (spolkovými zeměmi Sársko a Porýní-Falc) a Francií (regionem Grand Est).

³¹¹Lotrinsko je dnes součástí roku 2016 nově vzniklého francouzského regionu Grand Est. K osudům lotrinského vévodství ve zkoumaném období srov. pozn. 225.

^{ah}Interlineární vsuvka.

^{ai}Označení vévody lotrinského pomocí kódu. Ten se mi podařilo určit díky dopisu č. 8, v němž je tento kód rovněž použitý, a u něhož se dochovala dešifrovaná verze. Vzhledem k faktu, že za kódem ponechal šifrant nešifrovanou zkratku L (tj. Liebe), která se užívala pro oslovení či označení vysoce postavené osoby, je to jistá nápověda pro případné luštění šifrovaného textu. Za povšimnutí stojí fakt, že kód je de facto piktogram lotrinského kříže s tím rozdílem, že vodorovné dolní břevno je protaženo šikmo dolů doleva. Viz 4.1.

denselb[en] bei der *engelendischen tractation* wohl in acht genom[m]en, auch beraits von *selbigen ambasciator*³¹² in seines chonings nahmen³¹³ die zusag getha[n] word[en], d[ass] ihre L[ieb]d[e] *sobald man in denen vbrigen von ihme angebrachten pvncten verglichen avch zv seiner des herzogen liebden restitvtion in ihre lande mit allem ernst vnd eifer cooperiren helfen wotten*. Inmass[en] Ihre Khai[serliche] M[ajestät] Ihre L[ieb]d[e] selbste hierüber mit diser gelegenheit assecurirn vnd ich auch zugleich dieselbe, d[ass] ich euch solche commission bei ihr zu verricht[en] ausgegeb[en], schriftlich miterinnere. Vnd weiln auch über dises altes in eurem beilege[t] P. S. vermeld wird, d[ass] dieselbe einer vergleich[en] ausfertigung meines befelchs an[!] dem v[on] Walmerod³¹⁴ gegen dem khai[serliche]n decret, die einraumung der nassauisch[en] herschafft Saarbrück[en]³¹⁵ betreffendt, gedacht hab[en], so schicke ich euch hierbei beiderseiths exgangene expeditiones, damit aufm fahl etwoh s[eine]r L[ieb]d[en] desweg[en], was weiters anregen[!],^{aj} oder bei der hierzugeruckt[en] clausel, d[ass] die Khai[serliche]r guarnison im schloss vnd

³¹²Thomas Howard (7. 7. 1585—4. 10. 1646), 14. hrabě z Arundelu, hrabě ze Surrey a později též hrabě z Norfolk. Byl anglický šlechtic, diplomat, známý ale především jako sběratel umění. V roce 1636 byl vyslán ke dvoru císaře Ferdinanda II. jakožto mimořádný velvyslanec anglického krále Karla I., vybaven plnou mocí k uzavření dohody o navrácení Falckého kurfiřtství Fridrichu Falckému, resp. jeho synu Karlu I. Ludvíkovi. Účast Anglie v této otázce byla dána dynastickými zájmy, neboť manželka Fridricha Falckého, Alžběta Stuartovna, byla sestrou krále Karla I. Srov. LINDQUIST, T. *The Politics of Diplomacy*, s. 1–3 [online]. [cit. 5. 1. 2024] Dostupné z: <https://doi.org/10.31237/osf.io/b63qe>; dále *Thomas Howard, 14th Earl of Arundel*. Wikipedia, verze z 6. 12. 2023 [online]. [cit. 5. 1. 2024] Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Howard,_14th_Earl_of_Arundel.

³¹³Anglickým králem byl v té době Karel I. Stuart (19. 11. 1600 Dunfermline Palace–30. 1. 1649 Londýn). Jeho vláda byla poznamenána roztržkami s parlamentem, které vyvolaly občanskou válku. Ta nakonec vyústila v jeho popravu. Srov. ASHLEY, Maurice. *Charles I*. In: *Encyclopedia Britannica*, verze z 17. 11. 2023 [online]. [cit. 2. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Charles-I-king-of-Great-Britain-and-Ireland>.

³¹⁴Reinhard svobodný pán Edler von Walmerode (1590–1637) působil jako rada dvorské komory, plukovník a generální válečný komisař. Srov. jeho životopisný portrét na portálu *Der Dreißigjährige Krieg* [online]. [cit. 5. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/walmerode>.

³¹⁵Hraběcí dynastie Nasavských patřila k významným šlechtickým rodinám v oblasti středního Porýní. Ve 13. století se rod rozdělil na dvě linie - walramskou a ottonskou, z nichž pak různými dědickými smlouvami vznikaly další rodové větve. Hrabství Saarbrücken patřilo walramské linii rodu Nasavských od 14. století. V roce 1629 proběhlo jedno z rodových dělení majetku, v němž hrabství Saarbrücken připadlo hraběti Vilému Ludvíkovi (18. prosince 1590, Ottweiler–22. srpna 1640, Mety). Luteránský hrabě Vilém Ludvík se spolu se svými třemi bratry spojil se švédským králem Gustavem II. Adolfem. I po jeho smrti pokračovala hrabata v proticísařské politice, což vedlo k jejich výslovnému vyloučení z Pražského míru roku 1635. V listopadu téhož roku byli zbaveni všech hrabství a statků. Téměř všechny majetek Viléma Ludvíka, včetně hrabství Saarbrücken, obdržel za své služby císaři lotrinský vévoda Karel. Pokus nasavských hrabat o získání císařské milosti v roce 1636 nevyšel. Až roku 1639 získal Vilém Ludvík a jeden z jeho bratrů glejt, aby mohli svoji věc osobně zastupovat ve Vídni. Srov. EILER, Klaus. *Nassau*. In: NDB 18, 1997, s. 738–740 [online]. [cit. 9. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd118738038.html>; KOLB. *Wilhelm Ludwig*. In: ADB 43, 1898, s. 131-133 [online]. [cit. 9. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd123635152.html>.

^{aj}Podle kontextu zde má být *anregen*.

vestung Saarbrück[en]³¹⁶ habe verbleib[en] soll[en], einige difficultet fürwend[en] wolte, ihr derselb[en] auch in disen sachen, mit denen, d[ass] bereits laut maines vom 3. Nov[ember] abgelassen[en] schreibens befohl[en] word[en], *die gvarnisonen an der Saar* zu Ihrer L[ieb]d[en] frei[en] disposition vnd *vvidererobervng ihrer in Lothringen presidirten orther zu vberlassen[!]*. Annembliche contentieru[n]g nebens fernerer versicherung meiner wilfährig[en] für vatterlich[en] affection zugeb[en] wissen möget. Warnach ihr euch in einem vnd ander[en] zu verhalten. Vnd bleibe euch beinebens mit gewöhnlich[en] kön[i]g[lich]en gnad[en] wohlgeuog[en]. Geben zu Regenspurg³¹⁷ den 15. Nov[embris] a[nn]o 1636.

Ferdinand

---

³¹⁶Saarbrücken je dnes hlavní město německé spolkové země Sársko. ³¹⁷Viz pozn. 275.

8.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/10, kart. 352.

Dopis, orig., pap., něm., 20,8 x 30,9 cm, 2 dvojlisty.

Dešifrovaný text na samostatném dvojlistu.

Pečet: viz dopis č. 2.

Filigrán: dva filigrány, 1. na listu A prvního dvojlistu: patrně stejný filigrán jako v dopisu č. 6; 2. na listu A druhého dvojlistu: dvě věže s cimbuřím se zakulacenou bránou uprostřed.^{ak}

Dobový regist: *König[liche] May[estät] 20. Novembris de dato Regenspurgh. Beantwortten die relationen von Tortekault[!] auß vom lezten Octobris vndt ersten Novembris 1636.*

20. listopadu 1636, Řezno

Ferdinand III. Matyáši Gallasovi

Ferdinand odpovídá na relace z 31. října a 1. listopadu roku 1636. Bere na vědomí zprávu o plánovaném útoku na San-Jean-de-Losne a Gallasem navrhované rozmístění armády částečně ve Francii a částečně v Burgundsku, kde budou obě části čekat na příchod kardinála-infanta. Král dále informuje Gallase o situaci u dalších částí císařského vojska v říši, o verbování v dědičných zemích. Odpovídá Gallasovi rovněž na stížnosti o nedostatku munice a příprže.

Lieber g[ene]ralleut[enan]dt. Mir sein eure zway schreiben vom letzt[en] Octobris vnd erst[en] Novembris aus [Tartekort?]³¹⁸ wohlgeliffert word[en], daraus ich auch den inhalt in dem erst[en] wegen *vorhabender attaquirung San Iean de Lanne*³¹⁹, im andern aber eur guetacht[en], aus was vrsache[n] ihr vermainet, rathsamb zu sein *die armada theils in Bvrgvndth*,³²⁰ *teils in Francreich vnverziglich vnterzubringen vnd dieselbe der gestalt bis des hern Cardinal Infadte Liebden*³²¹ *vviderumb zu havptsachlichen impresen fertig vnd man als dan von beiden seithen besser fortgehen chendte, zu erhalten, so dan auch was ihr wegen des mangels an der artilerey bespannung vnd stvc cvglen vnd endliche[n] im postscripto des herzogs*

³¹⁸Patrně francouzská obec Tartécourt, která leží v regionu Bourgogne-Franche-Comté v departementu Haute-Saône.

³¹⁹Saint-Jean-de-Losne. Viz pozn. 290.

³²⁰Viz pozn. 278.

³²¹Ferdinand Španělský (16. 5. 1609 Madrid–9. 11. 1641 Brusel), známý také jako Fernando de Austria či kardinál-infant, byl třetím synem španělského krále Filipa III. Od roku 1619 byl toledským arcibiskupem. Po smrti své tety Isabelly roku 1633 se stal nástupcem ve funkci generálního guvernéra Španělského Nizozemí. Kromě toho působil jako vojevůdce v době třicetileté války. K větším úspěchům na bitevním poli lze přičíst například bitvu u Nördlingenu v září 1634, které se zúčastnil po boku budoucího císaře Ferdinanda III. Jeho vláda ve Španělském Nizozemí byla ale především poznamenána boji proti Francii na jedné straně a proti Spojeným provinciím na straně druhé. Srov. REBITSCH, R. *Matthias Gallas*, s. 113; HAMANN, B. *Habsburskové*, s. 102–103, 164–165; *Fernando von Spanien*, Indexeintrag: Deutsche Biographie [online]. [26. 1.2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118686739.html>.

^{ak}Tuto variantu jsem nedohledala v žádné z uvedených sbírek.

zu Lothringen^{al322} halber vermeldet, vvol vernommen. Nun habe ich euch in meinem iüngste[n] schreiben vom 15. dises, welches euch seithero zukhomme[n] wird, g[nä]di[g]ste beschaide[n], was gestalt ich gern sähe, *im fact^{am} ihr auf der linchen seithen ad^{an} der vorhabenden havptimpresa vvegen daselbst ligender festen plaz oder andern hindervngen etvvo difficulteten finden vvrdet,*^{ao} *das ihr evch als dan auf die rechte hand, vmb daselbst mit der armada soviel leichter zwzwischen vnbefestigten orthern fortzgehen, vvenden vnd daselbst bestendige quartier nemmen mechtet.* Warbei ich es annoch bewend[en] lase. *Sollet ihr aber avch daselbst hindervngen finden vnd darfvr halten das solcher zvg der zeit nit practicirlich seie,* so versehe ich mich doch, ihr werdet eure anstellung[en] also disponiren, d[ass] die *vvinterquartier in Francreich vnd herzogtvm Bvrgvnd^{B23} genommen vnd behauptet.* Im *vvenigisted^{ap} die grafschaft Bvrgvnd^{B24} darmit onerirt^{aq} oder beladen vverde.* In sonderbahrer bedenkung, das sonst[en] da solches beschehen solte, *des Königs^{ar} in Hispanien³²⁵ vnd Cardinal Infante Liebden* es nit allein, in *iblen gedancken aufnemmen,* sondern auch die *von vwohlbemeltes königs^{as} Liebden erst nev vvidervvmben ordinirte hulffen,* dauon ich euch mit allerneigste[n] aigentliche particularia schreiben werde, genzlich[en] widerumb[en] zuruckgehe[n] vnd also consequenter beschwerliche confusiones verursacht werd[en] dörrfft[en]. Wil auch beinebens verhoff[en], ihr werdet daher die *occupirvng solcher quartier in Frencreich* desto leichter zu werkh richt[en] khönnen, weile gewis die von der französisch[en] samblend[en] macht euch zukhommende avisi khein starkes fundament hab[en] khönn[en], indeme selbige cron eben sowohl ihre vnderschiedliche diuersiones leidet, vnd des her[en] Infante L[ieb]d[en] sich noch zur zeith anderst nit retirirte, als auf etliche wenige meil an die granizen v[on] Picardia,³²⁶ da sie noch d[en] ganzen exercitum beisamme[n] halten, vmb zu schaue[n], woh in einem oder ander[en] orth dem feind ein vortl abzugewinne[n], gelegt, vnd zu solchem end denselb[en] täglich durch ihre ausschickende troppen trauaglirn lassen, die occupirt[en] post[en] auch wohl besetzt halten, d[ass] also bei solcher beschaffenheit nit wohl zu glauben, d[ass] bei so nahenden spanisch[en] exercitu die dortherumb

³²²Vévoda Karel IV. Lotrinský. Viz pozn. 225. ³²³Viz pozn. 294. ³²⁴Viz pozn. 242.

³²⁵Viz pozn. 244. ³²⁶Viz pozn. 260.

^{al}Pro označení vévody lotrinského je použitý kód.

^{am}Fall. Šifrant zaměnil šifrový znak. Místo 43 (= L) napsal 34 (=C).

^{an}Chyba šifranta. Uvědomil si ji i písař, který text dešifroval. V dochované dešifrované verzi je původní slovo *ader* přepsáno na *der*.

^{ao}Würdet. Šifrantovi vypadl ještě jeden šifrový znak pro V.

^{ap}Wenigisten. Šifrant zaměnil šifrový znak pro N (45) za šifrový znak pro D (35).

^{aq}Významově zde dává smysl zápor. Je to vidět i v dešifrovaném textu, kde je oproti šifrové verzi doplněno *nicht* onerirt.

^{ar}Pro slovo *könig* je použitý kód (A). Koncové *s* je zašifrováno šifrovým znakem pro písmeno S (90).

^{as}Stejně jako v předchozí poznámce s tím, že pro koncové *s* je použitý druhý šifrový znak pro písmeno S (50).

versambleten französisch[en] vires sich leicht zertheil[en] vnd *so vveithe hulfen bis in Bvrgvnd abschicchen vverden* für ains. So ist auch zum andern aus hie-beigefügter communication des iehnig[en], was erst aus Spanie[n] khomme[n], zu sehen, das auch auf selbiger seithe[n] nit gefeiert, sond[ern] der cron Frankreich ein ganz neue diursion von der seithen Nauarra³²⁷ erweckt wird. Vnd drittens auch Gott lob, die sache[n] bei denn[en] heraussigen armaden vnter Chursachsens L[ieb]d[en],³²⁸ dem Hazfeld³²⁹ vnd Gözen³³⁰ sich (wie ich euch in bedeut[en] meine[n] iüngst[en] schreiben angedeutet) in khein[en] so üblen stand befind[en], auch die Türk[en] so gar kheine molestiren mache[n], dardurch man von der bei euch befindliche[n] hauptarmada etwas herauszuforder[n], der zeith die gedank[en] zu mache[n] hette. Anbelangendte auch *den mangel der mvnition vnd bespannvng* habe ich gleich von dem g[ene]ralzeugmaister v[on] Reinach³³¹ bericht bekho-mme[n], d[ass] er noch den 4. dises *evch die nachstellige artillerei vnd mvnitions nottvrft mit gnvgsamer convoi nachgeschickt, vvelche avch bis avf Lvders³³² vwohl ankommen*. Hoffend dannenhero dieselbe *evch seithero zugebracht vverden sein vvorden*. Oder aber *vvas noch an einem oder andern abgegen^{at} mechte, avf evr vveiters begehren von dannen erfolgen, weil sonderlich noch uber zveihvndert*

³²⁷Navarrské království, do 12. století známé jako Pamplonské království, existovalo jako nezávislé království na severu Pyrenejského poloostrova do roku 1512, kdy ho napadl Ferdinand II. Aragonský a začlenil do Kastilské koruny. Pokusy o znovudobytí území ze strany Navarrského království, později pak ve spolupráci s Francií, nebyly úspěšné. Střety trvaly do roku 1528, kdy Ferdinandův vnuk a nástupce Karel (od roku 1519 císař Karel V.) ustoupil z Dolní Navary (menší část království severně od Pyrenejí). Mírem z Cambrai (1529) pak bylo stvrzeno rozdělení Navarrského království na tzv. Horní a Dolní Navarru. Horní Navarra zůstala pod Kastilskou korunou, ačkoli požívala jisté autonomie. Dolní Navarra byla nezávislým královstvím do roku 1589, kdy se spojila s Francií v personální unii a roku 1620 se stala přímo součástí Francie. Srov. *Spanish conquest of Iberian Navarre*. Wikipedia, verze z 21. 1. 2024 [online]. [cit. 23. 1. 2024] Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_conquest_of_Iberian_Navarre; Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Kingdom of Navarre*. In: Encyclopaedia Britannica, verze z 23. 10. 2023 [online]. [cit. 23. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Kingdom-of-Navarre>.

³²⁸Viz pozn. 297.

³²⁹Viz pozn. 298.

³³⁰Viz pozn. 229 a 268.

³³¹Hans Heinrich IX. svobodný pán von Reinach (22. 8. 1589–4. 8. 1645 Řezno) byl císařský generál. Svoji kariéru začal jako plukovník sloužící pod Pappenheimem a Tillym. Začátkem roku 1634 byl jmenován polním podmaršálem a ještě téhož roku povýšen do hodnosti polního zbrojmistra. Po bitvě u Nördlingenu, kdy císařští ušředřili švédskému vojsku drtivou porážku, ho jmenovala tyrolská regentka Klaudie Medicejská velitelem pevnosti Breisach, kterou roku 1638 neúspěšně bránil proti vévodovi Bernardu Sasko-Výmarskému. K poslednímu roku života je von Reinach zmiňován jako guvernér Řezna. Srov. POTEN, Bernhard von. *Reinach, Hans Heinrich IX. Freiherr von*. In: ADB 27, 1888, s. 723–724 [online]. [cit. 23. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz76002.html>; Životopisný portrét Hanse Heinricha von Reinach na portálu *Der Dreißigjährige Krieg* [online]. [cit. 23. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/reinach-hans-heinrich-ix-freiherr-von/>.

³³²Francouzská obec Lure, ležící v regionu Burgundsko-Franche-Comté v departementu Haute-Saône.

^{at}Překlep šifrantů. Správně má být *abgehen*.

proviantvvagen sambt zvgegerigen^{au} oxsen im reich verhanden, deren ihr euch bei ersehender noth zur bespannung gebravchen vnd eure dispositiones darüber auf beste weis vnd formb, wie ihr es Ihrer Khai[serlich]en Mai[estät] dienst[en] am fürträglichist[en] befind[en] möchtet, anzustell[en] wisse[n] werdet. Schliesslich[en] wil ich verhoff[en], es werd[en] des herzoge[n] zu Lothring[en] L[ieb]d[en] auf die khai[serliche] vnd meine euch letzt überschickte an sie lautende schreib[en] bei der havptarmada noch ferner verbleiben, da sie sonderlich den effect derselbe[n] weitern glücklich[en] fortgang vnd behavptvng der quartier in Francreich sehen und vermerke[n] werd[en]. So wolte ich euch auch nochmahl zu möglichster herabschickung der befelchshaber zu denen ausgeschribenen recruten in die erbland[en]³³³ g[nä]di[g]st ermahnt habe[n]. Nebe[n] dene ich euch sonst[en] auch mit könig[liche]n gnaden wohlgewo[n] verbleibe. Geben zu Regenspurg³³⁴ den 20. Nov[embris] a[nn]o 1636.

Ferdinand

---

³³³Dědičné habsburské země. V užším slova smyslu pojem označuje rakouské země. Zde je však nutné upozornit, že samotný pojem *Rakousko* je poměrně komplikovaný. Pro jeho objasnění vycházím z Evansovy práce o vzniku habsburské monarchie, kdy se Rakouskem rozumí habsburské dědičné državy vně českého a uherského království. Zjednodušeně se pak dá říct, že mezi rakouské državy Habsburků ve 30. letech 17. století můžeme počítat Dolní a Horní Rakousy, tzv. Vnitřní Rakousy (tj. Štýrsko, Korutany, Kraňsko), na jihu pak istrijské hrabství kolem Pazinu, Terst a Rijeku (ačkoli oboje měla status autonomních oblastí), Gorici, na západě Tyrolsko a dále oblast zvanou Vnější Rakousy (Vorlande). U vymezení tohoto termínu mezi historiky nepanuje shoda. Jedná se o územní zisky na západ od Arlberského a Fernského průsmyku, zahrnující državy v dnešním Švýcarsku, Alsasku, Švábsku, Breisgau, Vorarlbersku. K pojmu dědičných zemí je dále nutné podotknout, že jeho význam se i v dobovém vnímání měnil. Po roce 1627 vyvstala otázka, zdali mezi dědičné země počítat i české země. Srov. EVANS, R. J. W. *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, překlad Lenka Kolářová, Praha, 2003, s. 191–195, 219–220; QUARTHAL, Franz. *Vorderösterreich*. In: HLS, verze z 27. 12. 2014 [online]. [cit. 9. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007351/2014-12-27/>.

³³⁴Viz pozn. 275.

^{au}Tj. zvgeherigen.

9.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/11, kart. 353.

Dopis, orig., pap., něm., 20,3 x 30,6 cm, dvojlist, 2 šifrované přílohy.

Pečet: přitištěná pod papírovým krytem; císařský sekret, okrouhlý, červený vosk, typ pečetního pole: erbovní, popis pečetního pole: korunovaný orel, nesoucí na prsou čtvrcený štít se znaky habsburských zemí. Nad štítem koruna. Rozměr pečeti a opis neurčen pro horší kvalitu dochování.^{av}

Filigrán: na listu B; čtvrcený štít se středním štítkem, nezřetelný, neurčen.

Dobový regist: *Kay[serliche] May[estät] 28. Martij a[nno] 1637. Communicieren die pündtnerisch[en]^{aw} sachen.*

28. března 1637, Vídeň

Císař Ferdinand III. Matyáši Gallasovi

Císař informuje Gallase o dopisu, který obdržel od tyrolské regentky Klaudie Medicejské ohledně situace ve svobodném státě Tří spolků.³³⁵ V této souvislosti nařizuje Gallasovi, aby poslal určitý počet vojáků na vorarlberská panství pod velitelem, kterého Gallas sám pověří.

Ferdinand der dritte von Gottes gnaden erwölter römischer kayser zu allen zeitten mehrer deß reichß.

Hochwohlgeborner lieber getreuer. Wir mögen dir in gnade[n] nit pergen. Wasmass[en] vns *vnserer lieben mvhmschwagerin vnd furstin der vervvittibtin erzherzogin zu Insprvc Libden*³³⁶ sub dato d[en] zweinzigist[en] dises monaths Martij zu versteh[en] geb[en], was *fvr eine resolution die Pvnten*³³⁷ *vvider das bei ihnen befindliche franzesische criegsvolc genommen haben*, wie du solches aus beiliegend[en]

³³⁵Dnešní švýcarský kanton Graubünden. Viz dále.

³³⁶Klaudie Medicejská (4. 6. 1604 Florencie–25. 12. 1648 Innsbruck) byla dcerou toskánského velkovévody Ferdinanda I. a jeho manželky Kristiny Lotrinské. Po smrti prvního manžela se vdala za arcivévodu Leopolda V., bratra císaře Ferdinanda II. Ten však roku 1632 zemřel, čímž se Klaudie společně s císařem (nejprve Ferdinandem II., od roku 1637 pak s Ferdinandem III.) stala regentkou Tyrolska a Předních Rakous. Byla jí až do roku 1646, kdy se vlády mohl ujmout její nejstarší syn. Období Klaudiiny vlády (ač byla spoluvládkyní, vládnutí de facto leželo na ní) se neslo ve znamení stálého ohrožení v důsledku třicetileté války. Přes země navíc táhly císařské vojenské posily, směřující z Itálie a ze Španělska. Nebezpečí zároveň hrozilo i ze sousední Staré švýcarské konfederace, kde operoval francouzský vojevůdce vévoda Rohan. Srov. HAMANN, B. *Habsburkové*, s. 226–227.

³³⁷Pojem Tří spolky (Gemeine Drei Bünde) je označení státního útvaru, do kterého se v 15. století spojily spolky Gotteshausbund, Grauer Bund a Zehngerichtenbund. Roku 1524 přijaly společnou ústavu, čímž získaly status svobodného státu. Tento útvar pak byl jako

^{av}Pečet pravděpodobně viz POSSE, Otto. *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806. Bd. 3*, Dresden, 1912, Tafel 56, Nr. 9, s. 33. Zde uveden opis, který se shoduje s čitelnou částí opisu zkoumané pečeti: FERDINANDVS.III.D.G. EL RO IMPER S A GERM HVNGA BOHE.REX ARCH AVST DVX BVR CO TVR.

^{aw}Zde pozdější poznámka, patrně od archiváře. Slovo *pündtnerisch[en]* podtrženo tužkou a připsáno (*Püntten*).

schreib[en] sub A vnd denen darzu gehörig[en] beilag[en] insonderheit N[umer]o 2 vnd 3 mit mehren zu vernemme[n] hast. Nun stellen wir in khein zweiffel, du werdest hieruon auch anderwertliche nachrichtung erlangt hab[en]. Vnd weil[en] dan die notturfft erfordert, das *vnter dem gescrei*,^{ax} *als solle den dvca de Rohan*³³⁸ *frisches volc durch die Scvveiz*^{ay} *zugeschicht vverden, das eine gevvisse anzahl gveten criegsvolcs in die arlebergischen herschaften*³³⁹ *gelegt vverde. Als befehl[en] wir dir hirmit gnedigist, das du alsobald von vnsern negst einquartirten crigsvolc vnter einen vwohl qualificirten commendanten eine gevvisse*^{az} *anzahl, wie du es vonnöthe[n] zu sein eracht[en] würdest, nach besagten arlebergischen herschaften avanzieren lassest. Den bestelten commendanten aber einbindest, das er mit besagter erzherzogin Liebden fleissig correspondiere, iedoch in die Pvnndten nit rvccen thve, es erfordere dan die evseriste notturfft. Wegen verpflegung solches volkhs haben wir Ihrer Lieb zugeschrib[en], wie du aus der beilag B zu seh[en] hast. Dises altes aber wöllest du weg[en] des wekhs wichtigkeit in höchst[en] gehaimb halt[en], auch den bestelten commendanten solches ebenmesig anbefehle[n]. Vnd sei[en] dir mit khaiserlich[en] gnade[n] wohlgewoge[n]. Gebe[n] in vnsererer[!] statt Wienn³⁴⁰ den achtvndzwainzigist[en] Martij, des sechzehenhundertsibenvnddreisigist[en] jahrs. Vnserer reiche des römische[n] im ersten, des hungarischen im zwölfften, vnd des behaimische[n] im zehend[en].*

Ferdinand

tzv. zugewandter Ort spojen se Starou švýcarskou konfederací (srov. pozn. 276.). Nebyl to tedy plnoprávný člen Staré konfederace, ale byl s ní spojen smluvně. Od roku 1803 se svobodný stát Tří spolků stal kantonem Švýcarské konfederace pod názvem Graubünden. Srov. *Drei Bünde*. In: HLS, verze z 14. 4. 2004 [online]. [cit. 6. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/026840/2004-04-14/>; HITZ, Florian et al. *Graubünden*. In: HLS, verze z 29. 8. 2023 [online]. [cit. 6. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007391/2023-08-29/>.

³³⁸Jindřich II. z Rohanu (21. 8. 1579 Blain–13. 4. 1638 Königsfelden) byl vojenským vůdcem hugenotů v sérii povstání ve 20. letech 17. století ve Francii. Na počátku 30. let byl ve svobodném státu Tří spolků zvolen generálem domobrany. Krátce poté ho francouzský král Ludvík XIII. jmenoval mimořádným velvyslancem ve Staré konfederaci a ve státě Tří spolků, kde byl zároveň jmenován i generálporučíkem. S pomocí švýcarských pluků ve francouzských službách v roce 1635 obsadil údolí Valtellina, které mělo pro císařská i španělská vojska strategický význam coby zásobovací cesta. V této oblasti probíhaly boje až do března 1637, kdy byl Rohan donucen ustoupit vojskům Tří spolků a následně kapitulovat. Srov. HUBLER, Lucienne. *Rohan, Henri de*. In: HLS, verze z 23. 5. 2012, přeloženo z francouzštiny [online]. [cit. 6. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/016930/2012-05-23/>; *Henri II. de Rohan*. Wikipedia, verze z 16. 12. 2023 [online]. [cit. 6. 2. 2024]. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Henri_II._de_Rohan; HAMANN, B. *Habsburkové*, s. 226.

³³⁹Od 14. století Habsburkové postupně získávali panství ve Vorarlbersku, jehož značnou část pak drželi. Patřilo jim panství Neuburg (zisk 1363), město a panství Feldkirch (1375/1390), město a panství Bludenz (1394/1420), jižní část panství Bregenz (1451), Tannberg a Mittelberg (1453), hrabství Sonnenberg (1474) a později i zbylá, severní, část panství Bregenz (1523). Srov. NIEDERSTÄTTER, Alois. *Vorarlberg im Mittelalter: Geschichte Vorarlbergs, Band 1*, Innsbruck, 2015, s. 83–84, 282–283.

³⁴⁰Vídeň. Hlavní město Rakouska a jedna ze spolkových zemí.

^{ax}Geschrei. ^{ay}Schvveiz. ^{az}Gevvisse.

Hendrich Schlick graff zu Passaun³⁴¹ ma[nu] p[ro]p[ria] p

Ad mandatum Sac[rae] Cae[sareae] M[aiesta]tis proprium Jo[hann] Georg Pucher³⁴² [manu] p[ro]p[ria] p

---

³⁴¹Jindřich Šlik, hrabě z Holíče a Pasounu (1583 Cheb–5. 1. 1650 Vídeň) byl císařský polní maršál a od roku 1632 předseda dvorské válečné rady. V mládí, navzdory svému protestantskému vyznání, vstoupil do císařských služeb. Později však, v bitvě na Bílé hoře, bojoval jako plukovník moravského pěšího pluku na straně českých stavů. Po jejich porážce stranu opět změnil a budoval kariéru v císařských službách. Srov. Šlikův životopisný portrét na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 12. 2. 2024] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/schlick-heinrich-graf-zu-bassano-und-weiskirchen>.

³⁴²Johann Georg Pucher von Meggenhausen (6. 1. 1602–21. 4. 1665) byl císařský sekretář dvorské válečné rady. Srov. životopisný medailon v databázi *Kaiser und Höfe* [online]. [cit. 12. 2. 2024] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/11188>.

9 – P1.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/11, kart. 353.

Příloha, pap., něm., 20,3 x 30,6 cm, dvojlist.

Filigrán: na listu B; čtvrcený štít se středním štítkem, v němž je písmeno K, pole štítu nezřetelná, neurčen.

Příloha je rozdělena na dvě části: A a B. V části A je stručně uvedeno, jaké opatření učinila hraběnka Klaudivie Medicejská v reakci na rezoluci ze svobodného státu Tří spolků. Část B shrnuje informace z dopisu, který císař poslal Klaudivii Medicejské ohledně zásobování císařského a španělského vojska na vorarlberských panstvích.

L[ite]ra A

Die erzherzogin³⁴³ gibt parte sub Numeris 2. 3., vvas ihr <von> avs^{ba} den <enp> Pvnnten³⁴⁴ eingelangt hat, daravf de[n] obrist[en] Carln von Vels³⁴⁵ vnd obrist[en]-leite[nan]dt[en] Havsman³⁴⁶ naher Veldchirch³⁴⁷ geschicht, die stvc vnd mvnition zu bestllen vnd das landvolc aufzvbiethen bis auf weittern verordnung. Die Pvnnten habe sie avf dise abgeordneten gevvisen vnd einer volc vnd mvnitionhvlf vertrestet. Ermelt Pvnnten begehrt[en] ein caiserliches volc naher Bregenz³⁴⁸, dardurch denen Franzosen ein geschrei ervvect vnd sie avf den notfahl succvrriert vworden. Darumb[en] Ihre Dvrchlevcht avch selbst bitten vnd das derselbe commendant avf sie gevvisen vvvr. Habe vnderdess[en] d[en] obrist[en] viztum³⁴⁹ ermahnt, ein^{bb} geschrei ergehen zu lassen, als vvan man in volligen anzug gegen denen arleber-

---

³⁴³Viz pozn. 336.

³⁴⁴Viz pozn. 337.

³⁴⁵Karl svobodný pán Colonna von Fels (-24. 6. 1647) byl válečný komisař působící v saském kurfiřtství a rovněž císařský plukovník. Srov. životopisný portrét na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 13. 2. 2024] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/colonna-columna-von-fels-vols-karl-freiherr-von/>.

³⁴⁶S jistotou nelze určit, o koho se přesně jedná, protože velitelů tohoto jména je známo více. Srov. seznam osob pod písmenem H na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 13. 2. 2024] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/personen-h/>. Vzhledem k uvedené hodnotě podplukovníka se jako pravděpodobný jeví Friedrich von Hausmann († 1669), který působil v císařských službách jako setník, podplukovník a rovněž jako poradce ve válečných záležitostech. Bojoval v několika bitvách a účastnil se několika obléhání. Vyznamenal se v bitvě u Nördlingenu. Srov. *Friedrich von Hausmann*. Wikipedia, verze z 28. 5. 2023 [online]. [cit. 13. 2. 2024] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_von_Hausmann.

³⁴⁷Rakouské město Feldkirch leží na západě spolkové země Vorarlbersko.

³⁴⁸Rakouské město Bregenz leží ve spolkové zemi Vorarlbersko.

³⁴⁹Příslušník šlechtického rodu Vitzthumů, pocházejícího z Durynska. Bez bližších informací nelze určit, o koho se přesně jedná, neboť plukovníků z tohoto rodu je v období třicetileté války známo několik. Srov. seznam osob pod písmenem V na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 13. 2. 2024] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/personen-v/>. K rodu Vitzthumů srov. *Vitzthum (Adelsgeschlecht)*. Wikipedia, verze z 10. 12. 2023 [online]. [cit. 13. 2. 2024] Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/Vitzthum_\(Adelsgeschlecht\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Vitzthum_(Adelsgeschlecht)).

^{ba}Vepsáno nad přeškrtnuté šifrové znaky pro *von*.

^{bb}Na tomto místě je přeškrtnutý nečitelný úsek, který je opraven šifrovými znaky pro slovo *ein*.

*gischen herschaften*³⁵⁰ begriffen sein.

L[ite]ra B

Ihre Khai[serliche] M[aiestät] hab[en] *Ihrer Dvrchleucht eingeschlossen* eingeschlossen[en][!], was sie de[n] h[errn] g[ene]ralleut[nan]dt[en] schreib[en]. Vnd darbei sie zweiflet[en] nit, es werde weg[en] *verpflęvng ihres vnd des spanischen volcs*, so bei disem weckh gebraucht werd[en] wird, *alle gvete vorsehvng gethan vverden*. Damit aber solches dene[n] *landern nit zv schwehr falle*, so wolte[n] *Ihre Dvrchl* sich mit dem *don Frederico*³⁵¹ vergleich[en], das eine gewisse erstattung *angeld* geschehe[n] möge.

---

³⁵⁰Viz pozn. 339.

³⁵¹Španělský vyslanec v Tyrolsku, sídlící v Innsbrucku, Don Fadrique (Federigo) Enriquez (1594–18. 7. 1660). Srov. HÖBELT, L. *Ferdinand III.*, s. 154 a dále pozn. č. 329 v životopisném portrétu *Gil de Haes* na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 14. 2. 2024] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/haes>.

9 – P2.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/11, kart. 353.

Příloha, opis, pap., it. s něm. datací, 20,3 x 30,6 cm, dvojlist.

Filigrán: na listu A; čtvrcený štít se středním štítkem, nezřetelný, neurčen.

11. března 1637, Chur

[Svobodný stát Tří spolků Klaudii Medicejské]

Svobodný stát Tří spolků informuje tyrolskou regentku o rozhodnutí vojensky zakročit proti francouzskému vojsku, které se na jeho území nachází. Podrobněji popisuje jednotlivé vojenské kroky. Zároveň žádá, aby část císařského vojska byla přesunuta k Bregenzu jako potenciální posila.

N[umer]o 2. 3.

Hormai è presa la risoluzione di metter la mano alle armi: li vinti del corrente si ridvranno in circa otto milla hvomini e di quelli si cavaranno sei milla conforme il trattata. Si mette ti l'assedio al forte del Reno,³⁵² poiché la terra è gelata et la pallesata non si pvò levare di dare la scalada tuttavìa faremo ogni sforzo di pigliarlo con artificio. Abbiamo dato parte al signor conte Serbelloni³⁵³ a ciò avanzi e pigli posto fra la riva e Chiavenna³⁵⁴ per tagliare il passo a Francesi che volessero venire di Valtellina³⁵⁵ e noi passaremo con buon numero a quella volta per attaccare il castello³⁵⁶ di detto lvogo il cvi governatore egrisone^{bc} chi pensar bene alli fatti suoi

³⁵²Pevnost Rohanschanze, známá také jako Rheinschanze. V letech 1632–1635 ji vybudovali Francouzi spolu s příslušníky Svobodného státu Tří spolků v údolí Rýna u obce Landquart. Místo, kde se nacházela, je vstupní branou do dnešního kantonu Graubünden. Srov. HESS, M. *Graubünden*, s. 21–25.

³⁵³Don Giovanni Maria Serbelloni, Conte di Castiglione d'Adda, Signore di Romagnano (1590–1638) byl generál sloužící ve španělských službách. V roce 1634 byl dokonce dočasně pověřen vrchním velením španělských vojsk. Téhož roku se účastnil bitvy u Nördlingenu. Srov. jeho životopisný portrét na portálu Der Dreißigjährige Krieg [online]. [cit. 16. 2. 2024] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/serbelloni>.

³⁵⁴Obec v severní Itálii v regionu Lombardie. V roce 1512 byla Chiavenna anektována Třemi spolky. Srov. SCARAMELLINI, Guido. *Chiavenna*. In: HLS, verze z 7. 5. 2015, přeloženo z italštiny [online]. [cit. 16. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007043/2015-05-07/>.

³⁵⁵Valtellina je oblast v údolí řeky Addy. Je součástí dnešní italské provincie Sondrio, ležící na severu Lombardie. Roku 1512 byla anektována Třemi spolky. Valtellina měla pro Habsburky velký strategický význam. Skrze ni vedla nejkratší cesta z Tyrolska do Milánského vévodství, které od roku 1535 kontrolovali Španělé. Francie a Benátky se zase snažili tuto spojnici Habsburkům zablokovat. Srov. SCARAMELLINI, Guido. *Veltlin*. In: HLS, verze z 5. 1. 2015, přeloženo z italštiny [online]. [cit. 16. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007135/2015-01-05/>; FÄRBER, Silvio. *Bündner Wirren*. In: HLS, verze z 24. 11. 2011 [online]. [16. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/028698/2011-11-24/>; OSTINELLI, Paolo, STADLER, Hans. *Mailand (Herzogtum)*. In: HLS, verze z 18. 7. 2013 [online]. [16. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/006632/2013-07-18/>.

³⁵⁶Pro určení, o jaký hrad se jedná, chybí podrobnější informace.

^{bc}Patrně chyba šifranty. Smysl dává *grisone*.

di metterlo nel potere di.^{bd} Hor è tempo di porgerne le promesse assistenze, se pur si vuole assicvrare il partito vna volta per sempre et sopra il tutto che non manchi il denro^{be} di Milano³⁵⁷ et munitione a Gvetenberg,³⁵⁸ come fu trattato e necessario di spinger verso Bregenz³⁵⁹ alcune buone troppe di Sv[a] Maestà Cesarea per darne gelosia e poterne soccorrere, nel bisogno, anco cento buoni cavalli per le nostre due compagnie, che in querte parti non si ponno haver ad alcun patto. Bisogna che Casa d'Avstria³⁶⁰ scrivi di buon inchiostro a Svizeri dichiarandoli che se danno passo a gente in nostro preiudicio la Casa d'Avstria è obligata d'assisterne contro chi si sia. Ci vuole per la terza lega la confirmationa propria di Sv[a] Maestà Cesarea et non solo quella di Sv[a] Altezza. Ci rallegriamo che è venuto il tempo di far vedere che non si tratta dopiamete.^{bf} Quello chi commandara le troppe di Sv[a] Maestà verso questi confini dovera haver ordine de passar di concerto con Grisoni et avanzare ad ogni loro richiesta. Abbiamo pensiere di metter la mano al duca di Rohan³⁶¹ per maggiormente assicvvar il partito che le troppe di Sv[a] Maestà Cesarea non tardino di marchiare senza dilatione. [?]^{bg} Coiro³⁶² den 11. Mezen a[nn]o 1637.

³⁵⁷Podrobněji k Milánskému vévodství viz odkaz v pozn. 355.

³⁵⁸Hrad Gutenberg v obci Balzers v Lichtenštejnsku. Hrad má strategickou polohu na Rýnu. Ta umožňovala jeho držitelům kontrolu cesty vedoucí z jižního Německa přes alpské průsmyky na sever Itálie. Od roku 1314 hrad náležel Habsburkům. Srov. MAYR, Ulrike, BURGMEIER, Markus. *Gutenberg (Burg, Burghügel)*. In: Historisches Lexikon des Fürstentums Liechtenstein online (eHLFL), verze z 31. 12. 2011 [online]. [cit. 16. 2. 2024] Dostupné z: [https://historisches-lexikon.li/Gutenberg_\(Burg,_Burgh%C3%BCgel\)](https://historisches-lexikon.li/Gutenberg_(Burg,_Burgh%C3%BCgel)).

³⁵⁹Viz pozn. 348.

³⁶⁰V tomto kontextu je myšlena rakouská větev Habsburské dynastie, potažmo císař jako její nejvyšší představitel. Jedná-li se obecně o pojem *Casa d'Avstria*, záleží, je-li interpretován v kontextu historického pramene, nebo moderní historiografie. Španělští historici jím dnes označují období, kdy ve Španělsku vládli právě příslušníci habsburského rodu, počínaje císařem Karlem V. Z jeho pojetí také vychází *Casa d'Avstria* jako označení pro celý rod Habsburků. K tomu srov. KOHLER, Alfred. *Die europäische Bedeutung des Begriffs „Casa de Austria.“* In: PLASCHKA, R. G.–STOURZH, G.–NIEDERKORN, J. P. (ed.): *Was heißt Österreich? Inhalt und Umfang des Österreichbegriffs vom 10. Jahrhundert bis heute*, Wien, 1996, s. 135–147.

³⁶¹Viz pozn. 338.

³⁶²Chur. Hlavní město švýcarského kantonu Graubünden.

^{bd}Zde chybí konec věty. ^{be}Tj. denaro. ^{bf}Tj. Doppiamente. Šifrantovi zde vypadlo písmeno N.

^{bg}Na tomto místě je šifrový znak 41, který ale v šifrovacím klíči neodpovídá žádnému písmenu. Jisté je, že šifrovací klíč obsahoval kódy. Pokud je 41 kód, pak by podle kontextu nejspíš odpovídal předložce *v* (it. a, něm. in). Může se ovšem jednat i o chybu šifranta, případně o klamač. Poslední možnost ale, vzhledem k velmi pravděpodobné absenci klamačů v šifrovacím klíči, spíše vylučuji .

10.

SOka Děčín, f. HS Clam-Gallasů, inv. č. 1397, sign. XVIII/18, kart. 360.

Dopis, orig., pap., něm., 20,5 x 30,5 cm, dvojlist, 1 šifrovaný dodatek na samostatném listu, 9 nešifrovaných příloh.

Pečet: horší dochování; s největší pravděpodobností shodná s pečetí dopisu č. 9.

Filigrán: na listu B; čtvrcený štít se středním štítkem, nezřetelný, neurčen.

Dobový regest: *Kay[serliche] May[estät] den 28. July 1638. Communicieren durch einlagen, daß Chursachsen dero reg[imen]ter zur armata commandieret habe[n], vnndt waß sy dieselbe darauf, sowohl auch wegen fortschickhung deru[m] 4 vor Erffurth stehendene reg[imen]ter, geantwortet [?]. Sambt andern beylagen von denen herzog[en] Saxon-Altenburgh [?] die verlängerung deß stillstands mit selbig statt betr[effend].*

28. července 1638, Praha

Císař Ferdinand III. Matyáši Gallasovi

Císař informuje Gallase o rozhodnutí saského kurfiřta spojit své regimenty s hlavní císařskou armádou. Pro podrobnější informace ho odkazuje na přílohy. Zároveň Gallase žádá, aby na základě této korespondence učinil rozhodnutí, kde a jak mají být dané regimenty využity. V krátkém šifrovaném dovětku pak císař připomíná Gallasovi, aby žádný z pluků saského kurfiřta nebyl vyslán na Rýn.

Ferdinand der dritte von Gottes gnaden erwählter römischer kayßer zu allen zeiten mehrer deß reichs.

Hoch- vnnd wolgeborner liber getreuer. Waß vnns des churfürstens zu Sachsen L[ieb]d[en],³⁶³ das sie ihre regimenter nunmehr zur coniunction mit vnnserrer kay[serlichen] haubtarmada commandirt haben, berichten, vnnd wür dieselbe darauf, sowol auch wegen der statt Erfurt³⁶⁴ vnnd daselbst herumbligendter vier regimenter, beantwortet haben, solcheß wirdest du aus beiliegendten zweien einschlässen mit mehrern vernemben vnd darauf die anordnung zu thuen wissen, wie vnnd welcher gestalt, auch an welchen orten diselben mögen gebraucht werden. Sein vnd bleiben dir benebens mit kay[serlichen] gnaden wolgewoge[n]. Geben auf vnnserm khönig[lichen] schloß zu Prag³⁶⁵ den acht<zehend[en]>/vnndzwanzigisten/^{bh} monatstag July, ein sechszehnhundertachtvnddreißigisten, vnnserrer reiche des römischen ein andersten, des hungarischen ein dreizehenten vnd des böheimischen ain aylfften iahrs.

Ferdinand

³⁶³Viz pozn. 297. ³⁶⁴Hlavní město německé spolkové země Durynsko. ³⁶⁵Praha.

^{bh}Písmeno *t* ve slově *acht* je připsáno nad škrtnuté písmeno *z*. Nad tím je pak dopsán zbytek číslovky.

Hendrich Schlick graff zu Passaun³⁶⁶ ma[nu] p[ro]p[ria] p

Ad mandatum Sac[r]ae Cae[sare]ae Maiestatis proprium Jo[hann] Georg Pucher³⁶⁷ [manu] p[ro]p[ria] p

Lieber g[ene]ralleit[nan]dt[en]. Gleich ich euch [?] schon einmahl erinnert, also wöllet ihr noch bedacht sein, d[as] *chein chvrsachsisches regiment am Rhein*³⁶⁸ *geschicht vverde* werde[!], aus damahls angedeut[en] vrsach[en]. [D[a]t[um]?] in [?].
Ferdinand

---

³⁶⁶Viz pozn. 341. ³⁶⁷Viz pozn. 342. ³⁶⁸Viz pozn. 234.

Rejstříky

Rejstřík osobní a místní

Adda [řeka v Itálii] 9-P2

Alden Biesen [zámek v Belgii, provincie Limburk, sídlo bailivy Řádu německých rytířů] 3

Alden Biesen [tehdejší bailiva Řádu německých rytířů v dn. Belgii a již. Nizozemsku] 3

Allenbach [obec v SRN, spolk. země Porýní-Falc] 1

Alsasko [Francie, dnes součástí regionu Grand Est] 6, 9

Alžběta Stuartovna, česká královna 7

Amalfi [město v Itálii, provincie Salerno] 5

Amsterrade [obec v Nizozemsku, provincie Limburg] 3

Arlberský průsmyk [Rakousko] 9

Arundel Castle [hrad v UK, Anglie, region Jihovýchodní Anglie] 7

August Sasko-Weissenfelský, vévoda [arcibiskup, později administrátor magdeburského arcibiskupství] 7

Auvergne-Rhône-Alpes [region ve Francii] 7

Auxonne [město ve Francii, dep. Côte-d'Or] 7

Bad Hersfeld [město v SRN, spolk. země Hesensko] 3

Baden-Baden [markrabství] 2, 5

Baden-Baden [město v SRN, spolk. země Bádensko-Württembersko] 2

Baden-Durlach [markrabství] 5

Balzers [obec v Lichtenštejnsku] 9-P2

Bassigny [přírodní region ve Francii, dep. Haute-Marne] 7

Bavorsko [spolk. země v SRN] 2

Bellegarde, v. Belleville-en-Beaujolais

Belleville-en-Beaujolais (?) [obec ve Francii, dep. Rhône] 7

Benátky [Itálie] 7, 9-P2

Berg [vévodství] 5

Bernard Sasko-Výmarský, vévoda 1, 8

Bethlen Gábor [sedmihradský kníže] 4

Bethlen Štěpán [sedmihradský kníže] 4

Blain [obec ve Francii, dep. Loire-Atlantique] 9

Bludenz v. Vorarlbersko

sv. Bonifác [zakladatel fuldského kláštera] 3

Borgomanero [obec v Itálii, provincie Novara] 5

Bornstedt [hrad v SRN, spolk. země Sasko-Anhaltsko] 7
Braniborsko [kurfiřství] 7
 Bregenz v. Vorarlbersko
Breisach am Rhein [město v SRN, spolk. země Bádensko-Württembersko] 2, 5, 7, 8
Breisgau [hist. region v SRN] 9
Brusel [Belgie] 8
Budapeřt [město v Maďarsku] 4

- *Peřt* v. Budapeřt 4

 Budín [Maďarsko] 4
 Burgundsko [Francie, dnes součástí regionu Burgundsko-Franche-Comté] 5, 6, 8

- Svobodné hrabství burgundské 4, 7, 8
- Burgundské vévodství 4, 7, 8

Burgundsko-Franche-Comté [region ve Francii] 7, 8
Calenberg [knížectví, teritorium Svaté říše římské, Dolnosaský řířský kraj] 7
 del Caretto Francesco, markýz di Grana [cís. polní zbrojmistr, později velvyslanec ve Španělsku] 7
Castiglione d'Adda [obec v Itálii, region Lombardie] 9-P2
Celle [město v SRN, spolk. země Dolní Sasko] 7
 von Colloredo-Waldsee Jeroným, hrabě [cís. polní podmaršál a komorník] 5
von Colloredo-Waldsee Rudolf, hrabě [cís. polní maršál] 5
 Colonna von Fels Karl, svobodný pán [cís. plukovník] 9-P1
Côte-d'Or [dep. ve Francii] 6, 7
Crottorf [zámek v SRN, spolk. země Porýní-Falc]
České království 9
 Damián (?) 5
 Donauwörth [město v SRN, spolk. země Bavorsko] 2
Dráždany 7
 Dunaj [řeka] 4
Dunfermline Palace [Skotsko, správní oblast Fife] 7
Durynsko [spolk. země v SRN] 9-P1, 10
Düsseldorf [město v SRN, spolk. země Severní Porýní-Vestfálsko] 5
Ecsed [obec v Maďarsku, župa Heves] 4
Eduard Fortunat, markrabě bádensko-bádenský 2
 Enriquez Fadrique (Federigo) [šp. vyslanec v Innsbrucku] 9-P1
 Erdeli (?) [cís. plukovník] 5
 Erfurt [město v SRN, spolk. země Durynsko] 10
 Feldkirch v. Vorarlbersko

Ferdinand I. Medicejský, toskánský velkovévoda 9
Ferdinand II. Aragonský, král 8
 Ferdinand II. Habsburský, císař 2, 4, 7, 9
 Ferdinand Španělský, kardinál-infant, arcibiskup toledský [místodržící šp. Nizozemí] 5, 7, 8
Fernský průsmyk [Rakousko] 9
Filip II. Burgundský zv. Smělý, burg. vévoda 7
Filip III., šp. král 8
 Filip IV., šp. král 4, 8
Filip Ludvík Falcko-Neuburský, falckrabě 5
Flandry [hrabství] 4, 7
Florencie 9
 Francie 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 9-P1, 9-P2
 Freiburg im Breisgau [město v SRN, spolk. země Bádensko-Württembersko] 2
Fridrich Falcký, vévoda a kurfiřt falcký, král český 7
 Fulda [město v SRN, spolk. země Hesensko; rovněž řeka] 3
 Gayling von Altheim Heinrich Christoph [generál] 5
 von Geleen Gottfried Huyn, hrabě [cís. generál-strážmistr] 3, 5
Gollmitz [SRN, spolk. země Braniborsko; přesněji neurčeno] 7
Gorice [město v Itálii] 9
Göttingen [knížectví, teritorium Svaté říše římské, Dolnosaský říšský kraj] 7
 von Götz Petr, hrabě [cís. plukovník] 5?, 7?, 8?
 von Götzen Johann, hrabě [cís. polní maršál] 2, 3, 5?, 7?, 8?
Grand Est [fr. region] 3, 7
Graubünden [švýc. kanton] 9, 9-P2
Gustav II. Adolf, šv. král 3, 7
 Gutenberg [hrad v Lichtenštejnsku] 9-P2
Győr [město v Maďarsku, župa Győr-Moson-Sopron] 7
Halberstadt [město v SRN, spolk. země Sasko-Anhaltsko; Hochstift] 7
Halle [město v SRN, spolk. země Sasko-Anhaltsko] 7
 Hanau [město v SRN, spolk. země Hesensko] 5
 von Hatzfeld u. Gleichen Melchior, hrabě [cís. polní maršál] 3, 5, 7?, 8?
 von Hatzfeld u. Gleichen Hermann, hrabě [plukovník] 7?, 8?
 von Hausmann Friedrich [cís. podplukovník] 9-P1?
Haute-Marne [dep. ve Francii] 7
Haute-Saône [dep. ve Francii] 8
 Hesensko [spolk. země v SRN] 3

- *Hesensko-Kasselsko* 3
- *Hesensko-Darmstadtsko* 3

- *Hesensko-Marburg* 3
  - *Hesensko-Rheinfels* 3
- Heuchlingen [zámek v SRN, spolk. země Bádensko-Württembersko] 1
- Hildesheim* [město v SRN, spolk. země Dolní Sasko] 7
- Howard Thomas, hrabě z Arundelu, Surrey a Norfolk [diplomat] 7
- Hüsejn Pasha Nasuhpashazade, vezír 4
- Chalon-sur-Saône [město ve Francii, dep. Saône-et-Loire] 7
- Champagne [oblast na SV Francie] 7
- Champagne-Ardenne* [býv. fr. region] 7
- Cheb* [město v Čechách] 9
- Chiavenna [obec v Itálii, region Lombardie] 9-P2
- Chur [město ve Švýcarsku, kanton Graubünden] 9-P2
- Innsbruck* [město v Rakousku] 9, 9-P1
- Isabella Klára Evženie*, kněžna [místodržící šp. Nizozemí] 8
- Istrijské hrabství* v. Pazin
- Itálie* 9, 9-P2
- Jan II. Francouzský zv. Dobrý*, fr. král 7
- Jan Jiří I. Saský, saský kurfiřt 7, 8, 10
- Jan Zikmund Braniborský*, bran. markrabě a kurfiřt 5
- Jankov* [obec v ČR, Středočeský kraj] 2
- Jiří Brunšvicko-Lüneburský, vévoda 7
- Jiří II. Hesensko-Darmstadtský*, lankrabě 3
- Jülich* [vévodství] 5
- Jura* [pohoří ve Francii a Švýcarsku] 6
- Kalininograd* [Rusko] 7
- Karel I. Ludvík Falcký*, falcký kurfiřt 7
- Karel I. Stuart, anglický král 7
- Karel IV. Lotrinský, vévoda [plukovník Katolické ligy] 1, 7, 8
- Karel V. Habsburský*, císař 8
- Kassel* [město v SRN, spolk. země Hesensko] 3
- Kastilská koruna* [hist. území na Pyrenejském poloostrově] 8
- Keller von Schleithem Adam Heinrich* [bav. plukovník] 5
- Khlozlin (?) [komisař] 5
- Klaudie Medicejská, rak. arcivévodkyně, tyrolská hraběnka [regentka] 8, 9, 9-P1
- Kleve* [vévodství] 5
- von Klitzing Hans Caspar [plukovník, resp. generálporučík] 7
- Kolín nad Rýnem* [město v SRN, spolk. země Severní Porýní-Vestfálsko] 7
- Königsfelden* [býv. dvojkláster v obci Windisch, švýc. kanton Aargau] 9
- Korutany* [dn. spolk. země v Rakousku] 9

Kraňsko [hist. země; dn. území Slovinska] 9
Kristina Lotrinská, toskánská velkovévodkyně 9
La Force [býv. zámek ve Francii, dep. Dordogne] 5
de La Force Armand Nompar de Caumont, markýz [fr. vojevůdce] 5
de La Force Jacques Nompar de Caumont, vévoda [fr. maršál] 5
de La Valette Louis de Nogaret d'Epemon, kardinál [fr. vojevůdce] 1
Labe [řeka] 7
Leer [město v SRN, spolk. země Dolní Sasko] 3
Lemberg (?) [obec ve Francii, dep. Moselle] 3
Lemberg (?) [hrad v SRN, spolk. země Porýni-Falc] 3
Lengyel de Lengyeltóth Balthasar [cís. plukovník] 5
Leopold V. Habsburský, rak.-tyrolský arcivévoda 9
Leopold Vilém Rakouský, arcivévoda [biskup halberstadtský, arcibiskup magde-
burský] 7
Lichtenštejnsko 9-P2
Lippe [Řeka v SRN] 3
Lombardie [it. provincie] 9-P2
Londýn [UK] 7
Lotrinsko [Francie, region Grand Est] 1, 5, 7
Ludvík XIII. [fr. král] 4, 9
Lullus, biskup 3
Lüneburg [město v SRN, spolk. země Dolní Sasko] 2
Lure [obec ve Francii, dep. Haute-Saône] 8
Lužice [historické území; dnes součást SRN a Polska]

- *Horní Lužice* 7
- *Dolní Lužice* 7

Mâcon [město ve Francii, dep. Saône-et-Loire] 7
Madrid [Španělsko] 4, 8
Magdeburg [město v SRN, spolk. země Sasko-Anhaltsko; Erzstift] 7
von Mansfeld Petr Arnošt II., hrabě [vojevůdce] 2, 7
von Mansfeld-Vorderort zu Bornstedt Filip Arnošt, hrabě [cís. polní maršál] 7
Markéta III. Flanderská, flanderská hraběnka 7
Matyáš Korvín, král uherský a český 4
Mety [město ve Francii, dep. Moselle] 1, 7
Mikuláš František Lotrinský, vévoda [biskup z Toul, kardinál] 1
Milán [Itálie, region Lombardie] 5

- Milánské vévodství [hist. stát] 9-P2

Mirebeau-sur-Bèze [obec ve Francii, dep. Côte-d'Or] 7

Mittelberg v. Vorarlbersko
Náchod [býv. panství v Čechách] 5
Nancy [město ve Francii, dep. Meurthe-et-Moselle] 1
Nasavští [šlechtický rod] 7

- *walramská linie* 7
- *ottonská linie* 7

Nasuh Pasha, velkovezír 4
Navarra (Pamplonské království) [hist. království na Pyrenejském poloostrově] 8

- *Dolní Navarra* 8
- *Horní Navarra* 8

Německo 1, 7, 9-P2
Neuburg v. Vorarlbersko
Neuburg an der Donau [město v SRN, spolk. země Bavorsko] 5
Nièvre [dep. ve Francii] 6
Nizozemí

- *Burgundské Nizozemí* 7

Norfolk [hrabství v UK, Anglie, region Východní Anglie] 7
Normandie [oblast na SZ Francie] 7
Odra [řeka] 7
de Olivares Gaspar de Guzmán y Pimentel, hrabě–vévoda 4
Osmanská říše 4
Ottweiler [město v SRN, spolk. země Sársko] 7
Pamplonské království v. Navarra
Pappenheim Gottfried Heinrich, hrabě [cís. polní maršál] 8
Pazin [město v Chorvatsku] 9

- *Istrijské hrabství* [hist. území kolem Pazinu] 9

Piccolomini Ottavio [cís. a šp. vojevůdce] 5
Pikardie [Francie] 5, 7, 8
Pisa [Itálie, provincie Pisa] 5
Polsko-litevská unie 7
Porýní [oblast v SRN] 4, 5, 7
Porýní-Falc [něm. spolk. země] 3, 7
Powidzko [ves v Polsku, součást gminy Żmigród, Dolnoslezské vojvodství] 7
Praha [hl. město ČR] 10
Prusko 2
Přední Rakousy [habsburské državy na Z od Tyrolska] 9
Pucher von Meggenhausen Johann Georg [sekretář dvorské válečné rady] 9, 10
Pyreneje [pohoří] 8

Pyrenejský poloostrov 8
 Rákóczi Jiří I., sedmihradský kníže 4
Rakousko 9

- *Dolní Rakousy* 9
- *Horní Rakousy* 9
- *Vnější Rakousy* 9
- *Vnitřní Rakousy* (Vorlande) 9

 von Reinach Hans Heinrich IX., svobodný pán [cís. polní zbrojmistr] 8
 Rheinschanze v. Rohanschanze
Rhône [dep. ve Francii] 7
 Richelieu Alphonse-Louis du Plessis, kardinál a lyonský biskup 4
Richelieu Armand Jean du Plessis, kardinál [fr. první ministr] 4
Rijeka [město v Chorvatsku] 9
 z Rohanu Jindřich II., vévoda [fr. vojevůdce] 9, 9-P2
 Rohanschanze [pevnost v Graubündenu] 9-P2
Romagnano Sesia [obec v Itálii, region Piemont] 9-P2
Rothenburg ob der Tauber [město v SRN, spolk. země Bavorsko] 7
 Rýn [řeka] 3, 5, 6, 9-P2, 10
Rýnská Falc [historické území v SRN] 7
 Řezno [město v SRN, spolk. země Bavorsko] 3, 5, 6, 7, 8
 Saarbrücken [hrabství; dnes město v SRN, spolk. země Sársko] 7
 Saint-Jean-de-Losne [obec ve Francii, dep. Côte-d'Or] 7, 8
Saint-Omer [obec ve Francii, dep. Pas-de-Calais] 5
 di San Martino Carlo Filiberto de Este, markýz [plukovník šp. armády] 5
San Martino in Rio [obec v Itálii, region Emilia-Romagna] 5
Santa Cristina [část obce Borgomanero] v. Borgomanero 5
 Saôna (Sona) [řeka ve Francii] 2, 7
Saône-et-Loire [dep. ve Francii] 6, 7
 Sára [řeka] 7
Sárospatak [město v Maďarsku, župa Borsod-Abaúj-Zemplén] 4
Sársko [něm. spolk. země] 7
Sasko [kurfiřství] 7
 Sedmihradsko [Rumunsko] 4, 7
Senlis [město ve Francii, dep. Oise] 4
 Serbelloni Giovanni Maria, hrabě [šp. generál] 9-P2
 Schwäbisch Gmünd [město v SRN, spolk. země Bádensko-Württembersko] 4
Schwyz [zakládající kanton Staré konfederace] 6
 Slezsko 7

Sondrio [it. provincie] 9-P2
Sonnenberg v. Vorarlbersko
Spojené provincie nizozemské [hist. území] 8
Surrey [hrabství v UK, Anglie, region Jihovýchodní Anglie] 7
 Svata říše římská 4, 7, 8
Szerencs [město v Maďarsku, župa Borsod-Abaúj-Zemplén]
 Šlik Jindřich, hrabě z Holíče a Pasounu [cís. polní maršál, předseda dvorské válečné rady] 9, 10
Španělské Nizozemí [hist. území] 8
 Španělsko 4, 8, 9, 9-P1
Štýrsko [dn. spolk. země v Rakousku] 9
Štýrský Hradec [město v Rakousku, spolková země Štýrsko] 4
Švábsko [hist. území v SRN] 9
 Švédsko 2
 Švýcarsko 6, 9, 9-P2

- *Stará švýcarská konfederace* 6, 9
- *Švýcarská konfederace* 9

Tannberg v. Vorarlbersko
 Tartécourt (?) [obec ve Francii, dep. Haute-Saône] 8
Terst [město v Itálii] 9
Tilly Jan Tserclaes, hrabě [generálporučík cís. a lig. vojska] 7, 8
 de Toledo Gabriel [šp. důstojník; agent kardinála-infanta] 7
 Tournus [obec ve Francii, dep. Saône-et-Loire] 7
 Truchsess von Wetzhausen Johann Anselm, svobodný pán (hrabě) [cís. plukovník a polní zbrojmistr] 7
 Tři spolky [hist. svobodný stát, dn. švýc. kanton Graubünden] 9, 9-P1, 9-P2

- *Gotteshausbund* 9
- *Grauer Bund* 9
- *Zehngerichtenbund* 9

Tyrolsko [spolk. země v Rakousku] 9, 9-P1, 9-P2
 Uhry 4

- *Uherské království* 9

Unterwalden [zakládající kanton Staré konfederace] 6
Uri [zakládající kanton Staré konfederace] 6
z Valdštejna Albrecht Václav Eusebius, vévoda [vojevůdce] 2, 5, 7
Valladolid [město ve Španělsku, autonomní společenství Kastilie-León] 4
 Valtellina [údolí v Itálii, region Lombardie] 9, 9-P2
Vechta [město v SRN, spolk. země Dolní Sasko] 5

Verdun-sur-le-Doubs [obec ve Francii, dep. Saône-et-Loire] 7

Vestfálsko [region na SZ SRN] 3

Vídeň [Rakousko] 1, 4, 5, 7, 9

Vilém Bádensko-Bádenský, markrabě [cís. plukovník, poté generál-strážmistr] 2

Vilém V. Hesensko-Kasselský, landkrabě 3, 7

Vilém Ludvík Nasavsko-Saarbrückenský, hrabě 7

Vitzthum [cís. plukovník] 9-P1

Vogézy [pohoří ve Francii] 6

Vorarlbersko [dn. spolk. země v Rakousku] 9, 9-P1

- *Bludenz* [město a panství, dn. okres Bludenz] 9
- Bregenz [město a panství, dn. okres Bregenz] 9, P-P1, 9-P2
- Feldkirch [město a panství, dn. okres Feldkirch] 9, 9-P1
- *Mittelberg* [soud (Gericht), dn. okres Bregenz] 9
- *Neuburg* [panství a hrad u Koblachu, dn. okres Feldkirch] 9
- *Sonnenberg* [hrabství, dn. okres Bludenz] 9
- *Tannberg* [soud (Gericht)] 9

von Walmerode Reinhard Edler, svobodný pán [plukovník, rada dvorské komory, generální válečný komisař] 7

Wolfgang Vilém Falcko-Neuburský, falckrabě, vévoda z Bergu a Jülichu 5

Yonne [dep. ve Francii] 6

Zehlendorf [část města Oranienburg v SRN, spolk. země Braniborsko] 5

Rejstřík věcný

- Bitva na Bílé hoře* 9
Bitva u Breitenfeldu 2, 7
Bitva u Dessavy 2
Bitva u Jankova 2
Bitva u Moháče 4
Bitva u Nördlingenu 8, 9-P1, 9-P2
Bitva u Salonty 4
České stavovské povstání 7
Dědičné habsburské země 9
Chorvaté [pluky v cís. službách] 5
Katolická liga 1, 5
Kvartýr 6, 8
  - zimní kvartýr 2, 5, 7, 8*Mír z Cambrai* 8
Pražský mír 3, 7
Protestantská unie 5
Restituční edikt 7
Řád německých rytířů 1, 3
Říšská dvorní rada 2
Smlouva ze Senlis 4, 7
Švédská válka 7
Turci 4, 7, 8
Vestfálský mír 6, 7
Vysoká porta [vláda Osmanské říše] 4

Závěr

V této práci je po stránce obsahu rozebrán soubor šifrovaných dopisů, které zaslal uherský a český král a pozdější císař Ferdinand III. Matyáši Gallasovi v letech 1635–1638, tedy v období, jež odpovídá Gallasovu prvnímu generalátu. Dopisy jsou součástí v úplnosti dochované válečné kanceláře Matyáše Gallase, a lze tedy předpokládat, že se jedná o konečný počet šifrovaných dopisů, které Gallas od Ferdinanda během svého prvního generalátu obdržel.³⁶⁹ Dílčí obsahová sdělení zkoumaných dopisů jsou vyložena v kontextu širších dobových souvislostí a zároveň jsou konfrontována s otázkou, proč byla utajena právě daná informace. Analýzu doplňuje edice dopisů, které jsou zpřístupněny ve své dešifrované verzi in extenso a v nichž jsou označeny části textů, v originále zašifrovaných.

Všechny zprávy, které Ferdinand III. v písemném kontaktu s Gallasem šifroval, se týkaly v tu dobu probíhajících vojenských operací ve Francii, na území Svaté říše římské či v Uherském království a Sedmihradsku. V jednom případě pak potřeba šifrování vyvstala z připravovaného ozbrojeného povstání proti Francii, nepříteli císaře, ze strany svobodného státu Tří spolků. V této chystané rebelii, jíž předcházela tajná jednání s císařsko-španělskou stranou, hrál její hlavní představitel nebezpečnou dvojí hru. V souvislosti s touto záležitostí se pak Ferdinand doslova vyjádřil jako o „nejvyšší tajnosti“.

Zprávy, které se v dopisech Ferdinanda stávaly předmětem utajení, můžeme obecně rozdělit do pěti následujících kategorií. V první řadě Ferdinand šifroval sdělení, která by mohla prozradit zamýšlené kroky císařských vojsk vůči nepříteli. Sem patří například směr postupu armády během tažení za účelem obléhání a dobytí pevností, plán na odříznutí nepřítele od očekávaných posil, nebo naopak rozhodnutí nepodnikat žádný generální útok a soustředit se na udržení dobytých pozic. Druhým typem zpráv, jejichž význam byl zraku nechtěného příjemce skrytý, jsou cíle, jichž měla dosáhnout hlavní císařská armáda ve Francii či její odděleně operující oddíly v říši. Do této kategorie patří záležitosti s kvartýrováním vojsk na území nepřítele, což samozřejmě značně zatěžovalo a vyčerpávalo jeho obyvatele. V případě situace v říši pak šlo o plány, které měly zneškodnit císařova úhlavního nepřítele z řad říšských protestantských zeměpánů. Do třetí kategorie zpráv spadají vojenské záležitosti, týkající se armády samotné. Jednalo se o posily, přesuny vojenských jednotek v rámci jednotlivých bojišť, otázky zásobování vojska (proviant, munice a další) či verbování nových vojáků. Za samostatnou kategorii můžeme považovat záležitosti konspiračního charakteru, které jsou tajné

---

³⁶⁹Nelze samozřejmě vyloučit existenci šifrovaného dopisu či dopisů, které král Ferdinand Gallasovi sice odeslal, ale ty ke svému příjemci řádně nedoputovaly. K takovému případu by mohlo dojít například v důsledku zachycení dopisů nepřítelem.

už svojí samotnou podstatou. Sem patří ono připravované povstání. Posledním typem utajovaných zpráv jsou informace nevojenského charakteru. V dopisech se totiž objevilo jedno sdělení o průběhu diplomatického jednání. To mělo sice jasnou souvislost s vojenskou situací (okupace Lotrinska Francií a snaha vévody lotrinského o restituci území), která se týkala i Matyáše Gallase, ale samotné šifrované sdělení pocházelo čistě z prostředí diplomacie.

Díky rozboru korespondence je doložena Ferdinandova obava ze zachycování dopisů nepřítelem a s tím související návrh na posílání dopisů delší, ale bezpečnější cestou. Odtud nepochybně pramenila potřeba důležité zprávy šifrovat. V hlavní kapitole je rovněž ukázáno, že tato Ferdinandova obava nebyla neopodstatněná.

Zbývá zodpovědět otázku, proč Ferdinand šifroval právě tyto druhy zpráv. Podíváme-li se na společného jmenovatele uvedených kategorií, zjistíme, že je to jistá zranitelnost císařské armády v případě, že by dané zprávy získal nepřítel. Ten by byl díky nim o pomyslný krok napřed a zjištěné informace by mohl využít ve svůj prospěch – například k přizpůsobení svojí taktiky zamýšleným krokům císařské armády, k narušování zásobovacích cest či odříznutí císařské armády od očekávaných posil.

Uvedené poznatky korespondují s tvrzením Jakuba Mírky, že šifrování ve vojenském prostředí souvisí s potřebou předávání zpráv urgentního charakteru, které ale rychle zastarávají.³⁷⁰

Hlavní přínos této práce spočívá v prohloubení výzkumu o raně novověkých šifrovaných písemnostech z českých archivů. Šifrovací klíč k těmto dopisům se nedochoval a není mi známo, že by jej přede mnou už někdo rekonstruoval. Protože u čtyřech dopisů a dvou příloh není dochován ani dešifrovaný text, je díky této práci jejich obsah publikován vůbec poprvé. Dalším přínosem práce je pokus o moderní vědeckou edici, jejímž tématem jsou šifrované dopisy.

Zároveň jsem si vědoma toho, že zkoumaný soubor písemností je vzorkem, který není dostatečně velký na to, aby se z něj daly vyvozovat obecné závěry o obsahu šifrovaných dopisů z vojenského prostředí za třicetileté války. K tomu bude nutné pokračovat v bádání a prostudovat další šifrované prameny. Navázat na tuto práci je možné zkoumáním šifrovaných dopisů, které odeslal Matyáš Gallas Ferdinandovi III. a které jsou dnes uloženy ve fondech Rakouského státního archivu ve Vídni. Přehled příslušných fondů je v této práci rovněž uveden. Tím bude možné získat ucelenější obraz o obsahu šifrované korespondence obou aktérů v daném období. Prostudovat bude třeba i šifrované dopisy z Gallasova druhého a třetího generalátu. Válečná kancelář Matyáše Gallase dále skýtá možnosti ke studiu šifrovaných dopisů i dalších Gallasových korespondentů.

---

³⁷⁰MÍRKA, J. *Raně novověká šifrovaná korespondence*, s. 68.

Seznam pramenů a literatury

Prameny nevydané

SOkA Děčín, Historická sbírka (rodinný archiv) Clam-Gallasů, Frýdlant, inv. č. 1397, sign. XVIII/7, kart. 349.

sign. XVIII/9, kart. 351.

sign. XVIII/10, kart. 352.

sign. XVIII/11, kart. 353.

sign. XVIII/18, kart. 360.

Landesarchiv Baden-Württemberg, Staatsarchiv Ludwigsburg, Sammlung Breitenbach zur Geschichte des Deutschen Ordens / (1058–1809) um 1820, JL 425 Bd 35 Qu. 62 [online]. [cit. 28. 1. 2022] Dostupné z: <http://www.landesarchiv-bw.de/plink/?f=2-757194>.

Prameny vydané

BAĎURA, Bohumil, ed. et al. *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia. Tomus VI, Der grosse Kampf um die Vormacht in Europa: die Rolle Schwedens und Frankreichs: Quellen zur Geschichte des Dreißigjährigen Krieges 1635–1643*, Praha, 1978.

POLIŠENSKÝ, Josef (edd). *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia. Tomus I, Der Krieg und die Gesellschaft in Europa 1618–1648*, Praha, 1971.

Literatura

BENDEL, Felix. *Bündner Wirren (1620–1639): Richelieus Idee vom verdeckten Krieg gegen Spanien und der Abfall der Drei Bünde*, Bern, 2014. ISBN 978-3-906969-54-1.

BRUGGER, Hans. *Die Regierungszeit der Erzherzogin Claudia in Tirol*, Diss., Graz, 1952.

DEPNER, Maja. *Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg: Untersuchungen über die Politik Siebenbürgens während des Dreißigjährigen Krieges*, Stuttgart, 1938.

- DRŠKA, Václav. *Dějiny Burgundska: nomen Burgundiae ve středověku*, České Budějovice, 2011. ISBN 978-80-86829-65-4.
- ENGLUND, Petr. *Nepokojná léta: historie třicetileté války*. Překlad Luděk Mandaus, Dagmar Hartlová, Praha, 2000. ISBN 80-7106-355-X.
- EVANS, R. J. W. *Vznik habsburské monarchie 1550–1700*, překlad Lenka Kolářová, Praha, 2003. ISBN 80-7203-463-4.
- FUHRER, Hans Rudolf. *Der „Rathsschlag von Wyl“. Zur Problematik der bewaffneten Neutralität der Eidgenossenschaft im Dreißigjährigen Krieg*. In: Rebitsch R., (ed.), Höbelt L., (ed.), Schmidl EA., (ed.). *Vor 400 Jahren - Der Dreißigjährige Krieg*, Innsbruck, 2019, s. 165–188. ISBN 978-3-903187-32-0.
- HAMANN, Brigitte. *Habsburkové: životopisná encyklopedie*. Překlad Milada a Milan Kouřimských, Praha, 2001. ISBN 80-7243-109-9.
- HEILMANN, Johann. *Kriegsgeschichte von Bayern, Franken, Pfalz und Schwaben von 1506 bis 1651. Bd. II., Abt. II. Kriegsgeschichte und Kriegswesen von 1634–1651*, München, 1868.
- HENGERER, Mark. *Kaiser Ferdinand III. (1608–1657): Eine Biographie*, Wien, 2012. ISBN 978-3-205-77765-6.
- HESS, Michael. *Graubünden im Dreissigjährigen Krieg*. In: *Militärgeschichte zum Anfassen*, Bd. 3, Au, 1994.
- HÖBELT, Lothar. *Ferdinand III.: Friedenskaiser wider Willen*, Graz, 2008. ISBN 978-3-902475-56-5.
- HÖBELT, Lothar. *„Hrát na Valdštejnovu notu“ bez Valdštejna. Císařská generalita po roce 1634*. In: *Valdštejn: Albrecht z Valdštejna Inter arma silent musae?*, Praha, 2007 s. 282–286. ISBN 978-80-200-1565-5.
- HÖBELT, Lothar. *Von Nördlingen bis Jankau. Kaiserliche Strategie und Kriegsführung 1634–1645*, Wien, 2016. ISBN 978-3-902551-73-3.
- JACOB, Georg. *Türkisches aus Ungarn*. In: *Der Islam*, vol. 8, no. 3–4, 1918.
- JAQUES, Tony. *Dictionary of Battles and Sieges: A Guide to 8,500 Battles from Antiquity Through the Twenty-first Century [3 Volumes]*, Spojené státy americké, 2006. ISBN 9780313027994.
- KAMPMANN, Christoph. *Europa und das Reich im Dreißigjährigen Krieg: Geschichte eines europäischen Konflikts*, Stuttgart, 2013. ISBN 978-3-17-023667-7.
- KAŠPAR, Jaroslav. *Příspěvek k řešení tajného písma ze 17. století*. In: *Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et Historica*, č. 5, Praha, 1963, s. 95–107.

- KAŠPAR, Jaroslav. *Soubor statí o novověkém písmu*, Praha, 1993, s. 177–209. ISBN 80-7066-679-X.
- KAŠPAR, Jaroslav. *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím. 1. svazek, Textová část*, Praha, 1979.
- KILIÁN, Jan. *Jan Matyáš Gallas*. In: Valdštejn: Albrecht z Valdštejna Inter arma silent musae?, Praha, 2007, s. 287–294. ISBN 978-80-200-1565-5.
- KLUČINA, Petr. *Třicetiletá válka: obraz doby 1618–1648*, Praha, 2004. ISBN 80-7185-663-0.
- KOHLER, Alfred. *Die europäische Bedeutung des Begriffs „Casa de Austria.“* In: PLASCHKA, R. G.–STOURZH, G.–NIEDERKORN, J. P. (ed.): Was heißt Österreich? Inhalt und Umfang des Österreichbegriffs vom 10. Jahrhunderts bis heute, Wien, 1996, s. 135–147. ISBN 3-7001-2585-2.
- MASAŘÍK, Zdeněk. *Historická němčina pro archiváře*, Brno, 1993. ISBN 80-210-0807-5.
- MÍRKA, Jakub. *Raně novověká šifrovaná korespondence ve fondech šlechtických rodinných archivů Státního oblastního archivu v Plzni*. In: Západočeské archivy, Plzeň, 2012, s. 44–73. ISBN 978-80-904696-3-1.
- NIEDERSTÄTTER, Alois. *Vorarlberg im Mittelalter: Geschichte Vorarlbergs, Band 1*, Innsbruck, 2015, ISBN 978-3-7030-0912-9.
- POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*, Praha, 1970.
- POSSE, Otto. *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806. Bd. 3*, Dresden, 1912.
- REBITSCH, Robert. *Matthias Gallas (1588–1647): Generalleutnant des Kaisers zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Eine militärische Biographie*, Geschichte in der Epoche Karls V., Bd. 7, Münster, 2006. ISBN 3-402-06576-2.
- REBITSCH, Robert. *Matyáš Gallas: (1588–1647): císařský generál a Valdštejnův „dědic“*. Překlad Jan Kilián, Praha, 2013. ISBN 978-80-247-4778-1.
- REPGEN, Konrad, BOSBACH, Franz, KAMPMANN, Christoph. *Dreißigjähriger Krieg und Westfälischer Friede: Studien und Quellen*, Paderborn, 2015. ISBN 978-3-506-77959-5.
- ROUBÍK, František. *Šifrované dopisy v registratuře Albrechta z Valdštejna*. In: Sborník prací věnovaných prof. dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám: 1871–1931, Praha, 1931, s. 359–368.
- SMÍŠKOVÁ, Helena. *Rodinný archiv (Historická sbírka) Clam-Gallas (1238) 1529–1947. Inventář*, Děčín, 1996.

ŠIMSOVÁ, Barbora. *Šifrovaná korespondence v písemnostech válečné kanceláře Matyáše Gallase*. In: Sborník archivních prací, roč. 69, č. 1, Praha, 2019, s. 7–86. ISSN 0036-5246.

ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti: příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha, 2002. ISBN 80-86466-00-0.

VAVROUŠKOVÁ, Anna. *Šifrované dopisy Fridricha Falckého*. In: Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám 1872–1932, Praha, 1932, s. 486–494.

VERNISY, Edmond de. *Tricentenaire de l'invasion allemande en Bourgogne, en 1636. L'Invasion de Gallas*, Paris, 1936.

WILSON, Peter. H. *The Thirty Years War: Europe's tragedy*, Massachusetts, 2011. ISBN 978-0-674-06231-3.

ZUMAN, František. *České filigrány XVII. století*. In: Památky archeologické: orgán archeologické komise při České akademii věd a umění a archeologického sboru Národního musea, díl 35, roč. 1926–1927, seš. 3.–4., Praha, 1927, s. 442–463.

ZUMAN, František. *České filigrány XVII. století. II*. In: Památky archeologické, díl 36, roč. 1928–30, Praha, 1930, s. 268–270.

Literatura online

BIERTHER, Kathrin. *Piccolomini, Ottavio Fürst*. In: NDB 20, 2001, s. 408–410 [online]. [cit. 12. 4. 2022]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118594214.html#ndbcontent>.

BLASCHKE, Karlheinz. *Johann Georg I.*. In: NDB 10, 1974, s. 525–526 [online]. [cit. 17. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz68538.html>.

COLEGROVE, Kenneth. *Diplomatic Procedure Preliminary to the Congress of Westphalia*. In: The American Journal of International Law 13, no. 3, 1919, s. 450–482 [online]. [cit. 23. 4. 2024] Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/2188262>.

DUNCKER, Carl von. *Stadion, Johann Kaspar von*. In: ADB 35, 1893, s. 368–371 [online]. [cit. 9. 4. 2024] Dostupné z: <https://www.deutschebiographie.de/pnd117195499.html>.

EDER, Karl. *Ferdinand II.*. In: NDB 5, 1961, s. 83–85 [online]. [cit. 1. 4. 2022] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118532510.html>.

- EILER, Klaus. *Nassau*. In: NDB 18, 1997, s. 738–740 [online]. [cit. 9. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd118738038.html>.
- ENGELBERT, Günther. *Hatzfeldt, Melchior Graf von*. In: NDB 8, 1969, s. 64–65 [online]. [cit. 21. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz28164.html>.
- HANKA, Václav. *Correspondenz zwischen Kaiser Rudolf, dem ungarischen Könige Matthias, den Erzherzogen Leopold und Albrecht, dann den Herren Wenceslaw von Wchynicz und Adolf von Althan in Betreff des passauischen Kriegsvolkes*, Prag, 1845 [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:14f61e8c-a4b0-4af1-9ad3-1734dcafc2be>.
- HÜTTL, Ludwig. *Leopold Wilhelm*. In: NDB 14, 1985, s. 296–298 [online]. [cit. 28. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz50452.html>.
- KAMPMANN, Christoph. *Trauttmansdorff, Maximilian Graf von*. In: NDB 26, 2016, s. 376–378 [online]. [cit. 30. 4. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd115775854.html>.
- KILIÁN, Jan. *Gallasové na Frýdlantsku a Liberecku v 17. a 18. století.*, diplomová práce, Liberec, 2000 [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://dspace.tul.cz/handle/15240/165257>.
- KOLB. *Wilhelm Ludwig*. In: ADB 43, 1898, s. 131–133 [online]. [cit. 9. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd123635152.html>.
- KRETZSCHMAR, Hellmut. *August*. In: NDB 1, 1953, s. 450 [online]. [cit. 28. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz35185.html>.
- KRETZSCHMAR. *Wilhelm V*. In: ADB 43, 1898, s. 39–54 [online]. [cit. 2. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118807331.html>.
- KRIEGER, Albert. *Wilhelm*. In: ADB 42, 1897, s. 697–699 [online]. [cit. 15. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118632876.html#adbcontent>.
- LANDMANN, Karl Johann Casimir von. *Geleen und Amsterad, Gottfried Huyn Graf von*. In: ADB 8, 1878, s. 534 [online]. [cit. 1. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116522607.html#adbcontent>
- LANDMANN, Karl Johann Casimir von. *Götzen, Johann Graf von*. In: ADB 9, 1879, s. 510–511 [online]. [cit. 15. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116739355.html>.
- LINDQUIST, Thea. *The Politics of Diplomacy: The Palatinate and Anglo-Imperial Relations in the Thirty Years' War*, Thesis Commons, 3. 9. 2017 [online]. [cit. 4. 5. 2024] Dostupné z: <https://doi.org/10.31237/osf.io/b63qe>.

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Čtvrtý díl (Bianchi-Giovini - bžunda), Praha, 1891, s. 833 [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:ab4e11d0-0a06-11e5-b562-005056827e51>.

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Jedenáctý díl (Hédypathie-hýždě), Praha, 1897, s. 234 [online]. [cit. 1. 3. 2022] Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:636820f0-0a78-11e5-b309-005056825209>.

PARROTT, David. *Richelieu's Army: War, Government and Society in France, 1624-1642*, Cambridge, 2001. ProQuest Ebook Central [online]. [cit. 23. 4. 2024] Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/>.

POTEN, Bernhard von. *Reinach, Hans Heinrich IX. Freiherr von*. In: ADB 27, 1888, s. 723-724 [online]. [cit. 23. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz76002.html>.

SCHMIDT, Hans. *Karl IV.*. In: NDB 11, 1977, s. 231-234 [online]. [cit. 1. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118857673.html>.

SCHNATH, Georg. *Georg*. In: NDB 6, 1964, s. 207-208 [online]. [cit. 14. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd119137356.html>.

Ostatní zdroje

Der Dreißigjährige Krieg in Selbstzeugnissen, Chroniken und Berichten

Meile. In: Begriffe M [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaeh-rigerkrieg.de/begriffe-m/>.

Personen H [online]. [cit. 13. 2. 2024] Dostupné z: <https://www.30jaeh-rigerkrieg.de/personen-h/>.

Personen V [online]. [cit. 13. 2. 2024] Dostupné z: <http://www.30jaeh-rigerkrieg.de/personen-v/>.

Životopisný portrét Baltasara Lengyel de Lengyeltóth [online]. [cit. 12. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaeh-rigerkrieg.de/lengyel-de-lengyeltotlengel-balthasar/>.

Životopisný portrét Carla Filiberta de Este, markýze di San Martino [online]. [cit. 9. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaeh-rigerkrieg.de/san-martin-carlos-filiberto-de-este-marques-de/>.

Životopisný portrét Filipa Arnošta hraběte von Mansfeld [online]. [cit. 5. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/mansfeld-vorderort-zu-bornstedt-philipp-v-graf>.

Životopisný portrét Gila de Haes [online]. [cit. 14. 2. 2024] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/haes>.

Životopisný portrét Giovanniho Serbelloni [online]. [cit. 16. 2. 2024] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/serbelloni>.

Životopisný portrét Hanse Caspara von Klitzing [online]. [cit. 12. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/klitzing-hans-kaspar-caspar-von/>.

Životopisný portrét Hanse Heinricha von Reinach [online]. [cit. 23. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/reinach-hans-heinrich-ix-freiherr-von>.

Životopisný portrét Heinricha Christopha Gayling von Altheim [online]. [cit. 12. 4. 2022] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/gayling>.

Životopisný portrét Hermanna hraběte von Hatzfeld [online]. [cit. 21. 11. 2023] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/hatzfeldt-holtzfelt-hermann-graf-von>.

Životopisný portrét Jeronýma hraběte von Colloredo-Waldsee [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/colloredo-waldsee-hieronymus-geronimo-graf-von/>.

Životopisný portrét Jindřicha Šlika [online]. [cit. 12. 2. 2024] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/schlick-heinrich-graf-zu-bassano-und-weiskirchen>.

Životopisný portrét Johanna Anselma Truchsess von Wetzhausen [online]. [cit. 8. 12. 2023] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/truchsess-wetzhausen>.

Životopisný portrét Karla Colonnny von Fels [online]. [cit. 13. 2. 2024] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/colonna-columna-von-fels-vols-karl-freiherr-von>.

Životopisný portrét Petra hraběte von Götz [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/gotz-gotze-gotzen-peter-graf-von-3/>.

Životopisný portrét Reinharda von Walmerode [online]. [cit. 5. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.30jaehrigerkrieg.de/walmerode>.

Životopisný portrét Rudolfa hraběte von Colloredo-Waldsee [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.30jaehrigerkrieg.de/colloredo>.

Encyklopedická hesla

Armand Nompar de Caumont. Wikipedia, verze z 6. 2. 2022 [online]. [cit. 9. 4. 2022] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Armand_Nompar_de_Caumont.

ASHLEY, Maurice. *Charles I*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 17. 11. 2023 [online]. [cit. 2. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Charles-I-king-of-Great-Britain-and-Ireland>.

August (Sachsen-Weißenfels). Wikipedia, verze z 8. 7. 2023 [online]. [cit. 28. 11. 2023] Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/August_\(Sachsen-Weißenfels\)](https://de.wikipedia.org/wiki/August_(Sachsen-Weißenfels)).

Bassigny. Wikipedia, verze z 10. 11. 2022 [online]. [cit. 14. 11. 2023] Dostupné z: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Bassigny>.

Belleville (Rhône). Wikipedia, verze z 22. 9. 2023 [online]. [cit. 10. 11. 2023] Dostupné z: [https://fr.wikipedia.org/wiki/Belleville_\(Rhône\)](https://fr.wikipedia.org/wiki/Belleville_(Rhône)).

Bethlen István, iktári. In: Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990 [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/01732.htm>.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Alsace*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 30. 8. 2023 [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Alsace>.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Baden*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 15. 6. 2009 [online]. [cit. 9. 4. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Baden-historical-state-Germany>.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Burgundy*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 22. 7. 2023 [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Burgundy>.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *György Rákóczi, I*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 2. 2. 2015 [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Gyorgy-Rakoczi-I>.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Champagne*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 31. 10. 2023 [online]. [cit. 14. 11. 2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Champagne-region-France>.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Kingdom of Navarre*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 23. 10. 2023 [online]. [cit. 23. 1. 2024] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Kingdom-of-Navarre>.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Philip IV*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 19. 7. 2018 [online]. [cit. 25. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Philip-IV-king-of-Spain-and-Portugal>.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Picardy*. In: Encyclopedia Britannica,

verze z 22. 9. 2017 [online]. [9. 4. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Picardy>.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. *Transylvania*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 26. 1. 2021 [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Transylvania>.

Burgundische Geschichte. Wikipedia, verze z 15. 9. 2023 [online]. [cit. 14. 11. 2023] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Burgundische_Geschichte.

COLLENBERG, Adolf. *Kettenbund*. In: HLS, verze z 10. 8. 2007 [online]. [cit. 10. 5. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/046240/2007-08-10/>.

Drei Bünde. In: HLS, verze z 14. 4. 2004 [online]. [cit. 6. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/026840/2004-04-14/>.

EGLI, Emil. MAISSEN, Thomas. WACHTER, Daniel, DIEM, Aubrey. *Switzerland*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 1. 9. 2023 [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Switzerland>.

EICHENLAUB, Jean-Luc. *Elsass*. In: HLS, verze z 30. 11. 2012, přeloženo z francouzštiny [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007022/2012-11-30/>.

FÄRBER, Silvio. *Bündner Wirren*. In: HLS, verze z 24. 11. 2011 [online]. [16. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/028698/2011-11-24/>.

Friedrich von Hausmann. Wikipedia, verze z 28. 5. 2023 [online]. [cit. 13. 2. 2024] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_von_Hausmann.

Georg (Braunschweig-Calenberg). Wikipedia, verze z 18. 6. 2023 [online]. [cit. 14. 12. 2023] Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_\(Braunschweig-Calenberg\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Georg_(Braunschweig-Calenberg)).

Henri II. de Rohan. Wikipedia, verze z 16. 12. 2023 [online]. [cit. 6. 2. 2024]. Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Henri_II._de_Rohan.

Hieronymus von Colloredo (General). Wikipedia, verze z 18. 11. 2020 [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/Hieronymus_von_Colloredo_\(General\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Hieronymus_von_Colloredo_(General)).

HITZ, Florian et al. *Graubünden*. In: HLS, verze z 29. 8. 2023 [online]. [cit. 6. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007391/2023-08-29/>.

Hochstift. Wikipedia, verze z 2. 6. 2022 [online]. [cit. 28. 11. 2023] Dostupné z: <https://de.wikipedia.org/wiki/Hochstift>.

HUBLER, Lucienne. *Rohan, Henri de*. In: HLS, verze z 23. 5. 2012, přeloženo z francouzštiny [online]. [cit. 6. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/016930/2012-05-23/>.

Jacques Nompar de Caumont. Wikipedia, verze z 31. 5. 2021 [online]. [cit. 9. 4. 2022] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Jacques_Nompar_de_Caumont.

Kurfürstentum Sachsen. Wikipedia, verze z 22. 10. 2023 [online]. [cit. 17. 11. 2023] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Kurf%C3%BCrstentum_Sachsen.

LÁSZLÓ, Péter. *Budapest*. In: Encyclopedia Britannica, verze z 24. 1. 2021 [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Budapest>.

MAYR, Ulrike, BURGMEIER, Markus. *Gutenberg (Burg, Burghügel)*. In: Historisches Lexikon des Fürstentums Liechtenstein online (eHLFL), verze z 31. 12. 2011 [online]. [cit. 16. 2. 2024] Dostupné z: [https://historisches-lexikon.li/Gutenberg_\(Burg,_Burgh%C3%BCgel\)](https://historisches-lexikon.li/Gutenberg_(Burg,_Burgh%C3%BCgel)).

Normandy. Wikipedia, verze z 23. 10. 2023 [online]. [cit. 10. 11. 2023] Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Normandy>.

OSTINELLI, Paolo, STADLER, Hans. *Mailand (Herzogtum)*. In: HLS, verze z 18. 7. 2013 [online]. [16. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/006632/2013-07-18/>.

QUARTHAL, Franz. *Vorderösterreich*. In: HLS, verze z 27. 12. 2014 [online]. [cit. 9. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007351/2014-12-27/>.

RADEFF, Anne. *Freigrafschaft Burgund*. In: HLS, verze z 8. 5. 2007, přeloženo z francouzštiny [online]. [cit. 25. 3. 2022] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/006624/2007-05-08/>.

SCARAMELLINI, Guido. *Chiavenna*. In: HLS, verze z 7. 5. 2015, přeloženo z italštiny [online]. [cit. 16. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007043/2015-05-07/>.

SCARAMELLINI, Guido. *Veltlin*. In: HLS, verze z 5. 1. 2015, přeloženo z italštiny [online]. [cit. 16. 2. 2024] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007135/2015-01-05/>.

Schloss Heuchlingen. Wikipedia, verze z 1. 12. 2021 [online]. [cit. 28. 1. 2022] Dostupné z: https://de.wikipedia.org/wiki/Schloss_Heuchlingen.

Spanish conquest of Iberian Navarre. Wikipedia, verze z 21. 1. 2024 [online]. [cit. 23. 1. 2024] Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_conquest_of_Iberian_Navarre.

Thomas Howard, 14th Earl of Arundel. Wikipedia, verze z 6. 12. 2023 [online]. [cit. 5. 1. 2024] Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Howard,_14th_Earl_of_Arundel.

Trouée de Belfort. Wikipédia, verze z 12. 8. 2023 [online]. [cit. 30. 4. 2024] Dostupné z: https://fr.wikipedia.org/wiki/Trou%C3%A9_de_Belfort.

Vitzthum (Adelsgeschlecht). Wikipedia, verze z 10. 12. 2023 [online]. [cit. 13. 2. 2024] Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/Vitzthum_\(Adelsgeschlecht\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Vitzthum_(Adelsgeschlecht)).

WÄLCHLI, Karl F. *Burgund (Herzogtum)*. In: HLS, verze z 16. 2. 2005 [online]. [cit. 14. 11. 2023] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007281/2005-02-16/>.

WÜRGLER, Andreas. *Eidgenossenschaft*. In: HLS, verze z 08. 02. 2012 [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/026413/2012-02-08/>.

ZURFLUH, Anselm. *Dreissigjähriger Krieg*. In: HLS, verze z 05. 03. 2015 [online]. [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/008907/2015-03-05/>.

Filigranologické sbírky

Landesarchiv Baden-Württemberg. *Wasserzeichen-Informationssystem* [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/index.php>.

Referenční číslo DE8085-PO-120623. In: WZIS [online] [cit. 8. 2. 2022] Dostupné z: <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/struktur.php?po=120623>.

Österreichische Akademie der Wissenschaften, Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters (Wien) a Laboratoire de Médiévisitique occidentale de Paris. *Briquet Online* [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://briquet-online.at>.

Číslo BR 2291. In: Briquet Online [online] [cit. 22. 2. 2022] Dostupné z: <https://briquet-online.at/2291>.

Kaiser und Höfe. Personendatenbank der Höflinge der österreichischen Habsburger

Medailon Filipa Arnošta hraběte von Mansfeld [online]. [cit. 5. 12. 2023] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/10146>.

Medailon Francesca del Caretto, markýze di Grana [online]. [cit. 7. 11. 2023] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/10042>.

Medailon Gottfrieda Huyn hraběte von Geleen [online]. [cit. 1. 3. 2022] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/11968>.

Medailon Hermannna hraběte von Hatzfeld [online]. [cit. 21. 11. 2023] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/10303>.

Medailon Jiřího I. Rácóczyho [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <http://kaiserhof.geschichte.lmu.de/12011>.

Medailon Johanna Georga Pucher von Meggenhausen [online]. [cit. 12. 2. 2024] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/11188>.

Medailon Karla IV. Lotrinského [online]. [cit. 15. 3. 2022] Dostupné z: <https://kaiserhof.geschichte.lmu.de/15890>.

Medailon Štěpána Bethlena [online]. [cit. 29. 3. 2022] Dostupné z: <http://kaiserhof.geschichte.lmu.de/12639>.

Transkribus

Fungování Transkribu a odkaz na veřejné AI modely k rozpoznávání textu [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://readcoop.eu/transkribus/old-german-scripts/>.

Grant Recognition and Enrichment of Archival Documents [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://cordis.europa.eu/project/id/674943>.

Webové stránky Transkribu [online]. [cit. 20. 5. 2024] Dostupné z: <https://readcoop.eu/transkribus/>.

Ostatní

Bad Hersfeld, Landkreis Hersfeld-Rotenburg. In: Historisches Ortslexikon [online]. [cit. 8. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.lagis-hessen.de/de/subjects/idrec/sn/ol/id/3160>.

Benediktinerkloster Fulda, Gemeinde Fulda. In: Klöster [online]. [cit. 8. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.lagis-hessen.de/de/subjects/idrec/sn/kl/id/7714>.

Biogram Alphonse-Louise du Plessis de Richelieu. In: Acta Pacis Westphalicae [online]. [cit. 1. 4. 2022] Dostupné z: <https://apw.digitale-sammlungen.de/biopics/start.html?gnd=GND1012656993>.

Biogram Francesca del Caretto, markýze di Grana. In: Acta Pacis Westphalicae [online]. [cit. 7. 11. 2023] Dostupné z: <https://apw.digitale-sammlungen.de/biopics/start.html?gnd=GND1014893860>.

Fernando von Spanien, Indexeintrag: Deutsche Biographie [online]. [26. 1.2024] Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118686739.html>.

Hessen-Kassel, Wilhelm V. Landgraf von. In: Hessische Biografie [online]. [cit. 8. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.lagis-hessen.de/pnd/118807331>.

Hessen-Marburg 1567–1604. In: Geschichtlicher Atlas von Hessen [online]. [cit. 8. 3. 2022] Dostupné z: <https://www.lagis-hessen.de/de/subjects/idrec/sn/ga/id/24>.

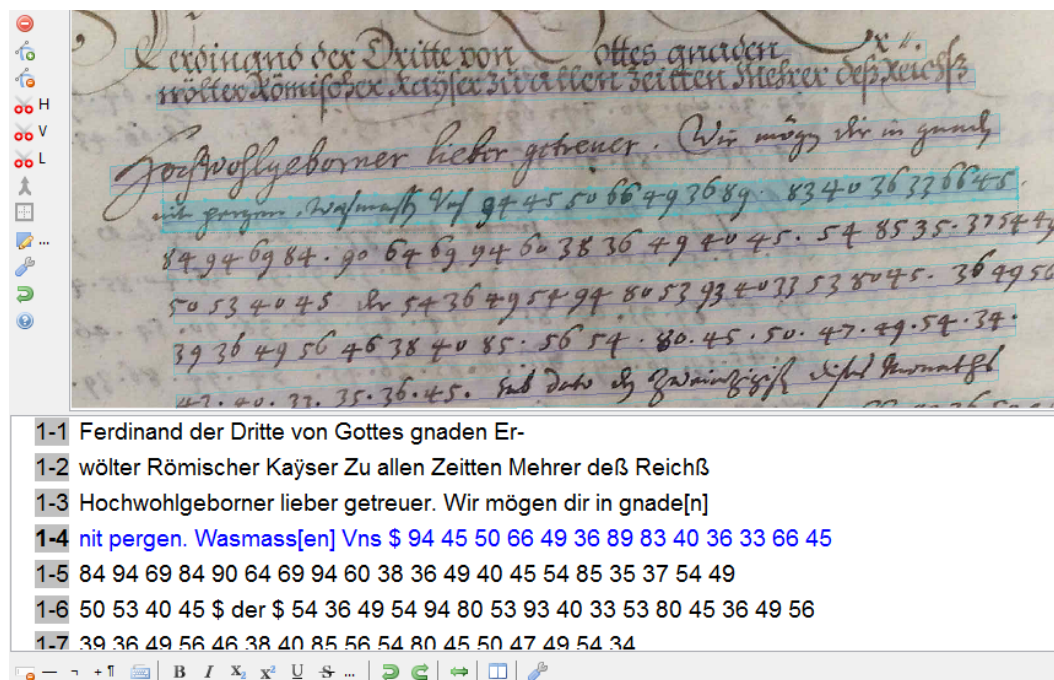
HOLDT, Ulrike. *Herzogtum Berg.* In: Internetportal Rheinische Geschichte [online]. [cit. 19. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Orte-und-Raeume/herzogtum-berg-/DE-2086/lido/57ab2a537ac502.67355296>.

RICHTER, Olaf. *Wolfgang Wilhelm.* In: Internetportal Rheinische Geschichte [online]. [cit. 16. 4. 2022] Dostupné z: <http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/-Persoenlichkeiten/wolfgang-wilhelm/DE-2086/lido/57c9315a44a397.78691419>.

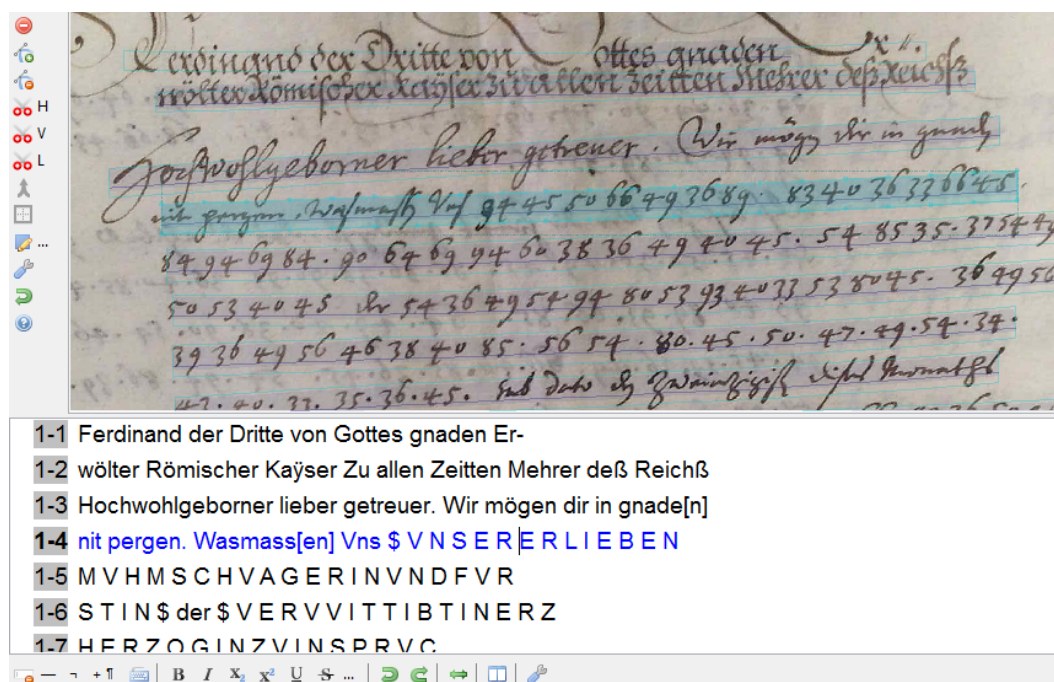
Životopisný portrét krále Filipa IV. In: Webový portál Westfälische Geschichte [online]. [cit. 25. 3. 2022] Dostupné z: <http://www.westfaelische-geschichte.de/per5486>.

A Přílohy

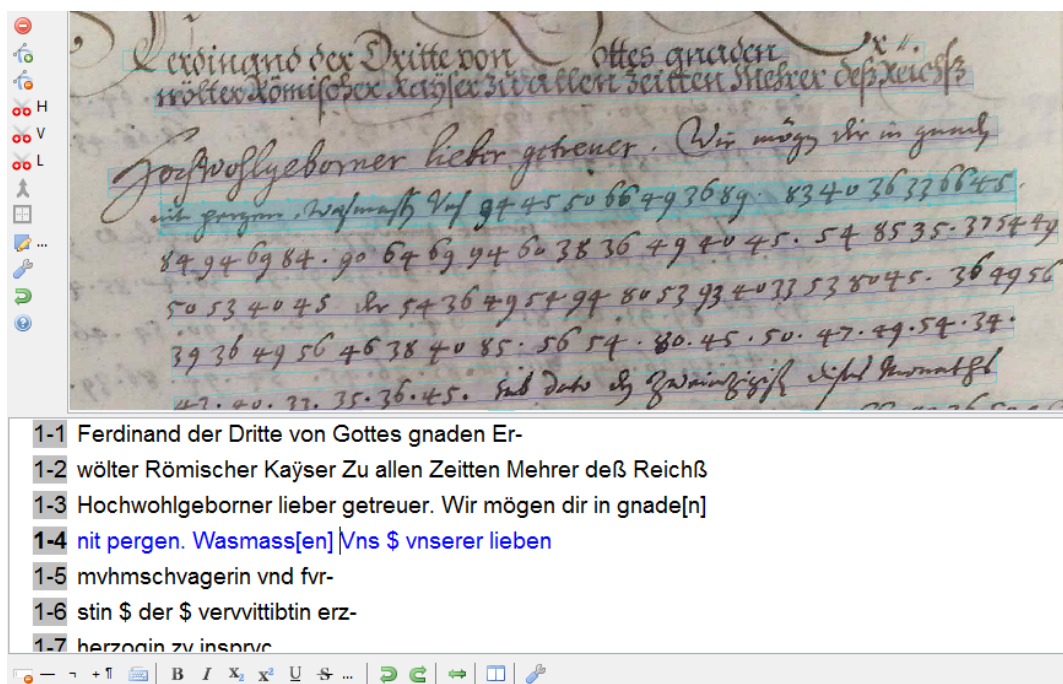
A.1 Ukázka práce s programem Transkribus

Obrázek A.1 První krok při dešifrování: přepis textu.

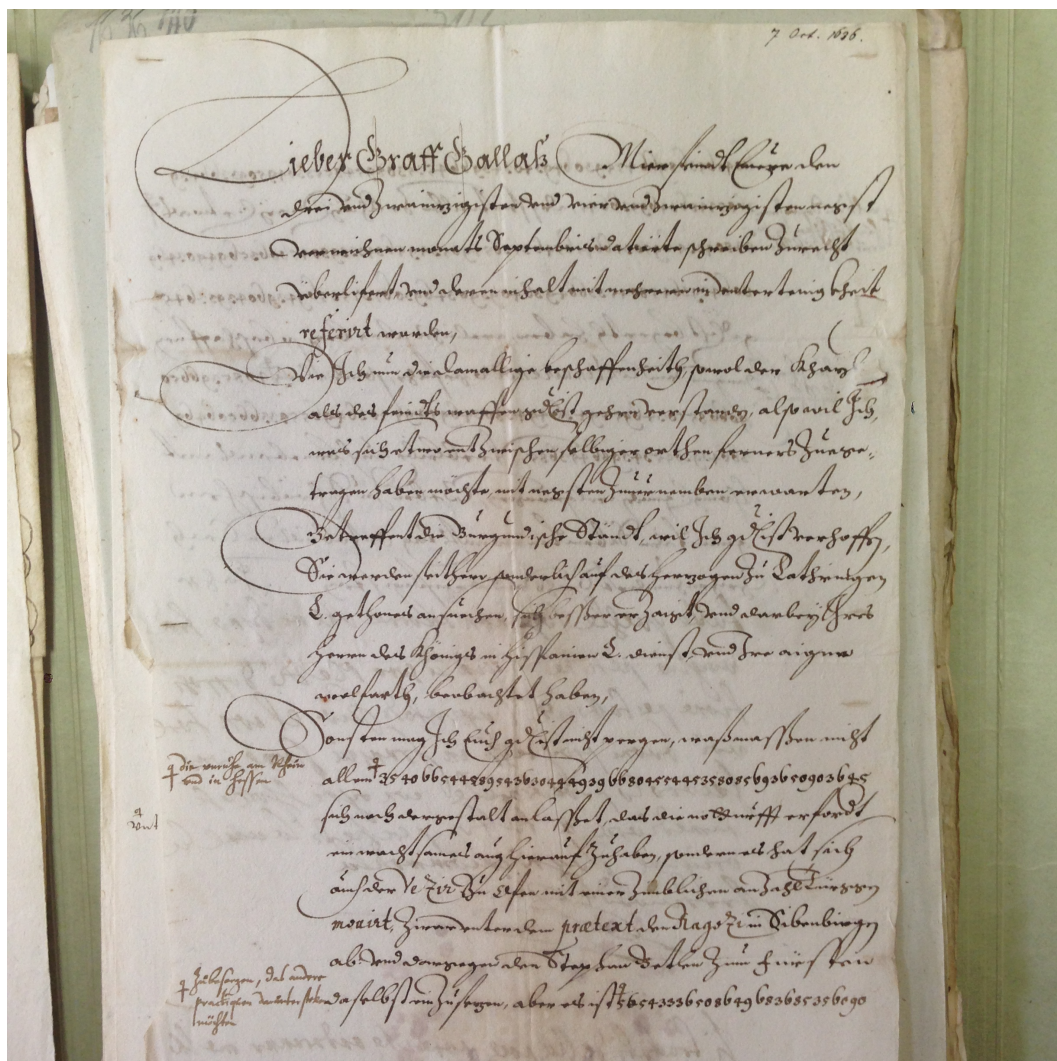

Obrázek A.2 Druhý krok při dešifrování: převod šifrových znaků na znaky otevřeného textu.

Obrázek A.3 Třetí krok při dešifrování: uspořádání písmen do slov.

A.2 Ukázka šifrovaných dopisů

Obrázek A.4 Část dopisu č. 4 ze 7. října 1636.

N° 23.

89. 86. 89. 84. 60. 80. 36. 87. 49. 36. 90. 60. 47. 60. 89. 40. 50. 46.
83. 94. 93. 40. 46. 45. 66. 35. 40. 84. 66. 53. 93. 66. 89. 43. 60.
84. 30. 45. 46. 30. 43. 83. 36. 30. 84. 84. 80. 83. 40. 94. 40. 89.
93. 40. 65. 66. 83. 34. 86. 49. 89. 36. 85. 93. 36. 90. 40. 89. 80.
65. 94. 89. 60. 45. 85. 46. 80. 85. 64. 80. 49. 34. 30. 46. 53.
93. 86. 84. 80. 83. 43. 60. 89. 94. 86. 84. 40. 85. 40. 66. 65. 40.
88. 94. 36. 43. 83. 40. 90. 40. 64. 30. 94. 60. 84. 30. 45. 85. 46.
90. 36. 80. 84. 40. 43. 83. 30. 64. 46. 85. 67. 46. 89. 44. 66.
80. 83. 93. 89. 30. 53. 93. 60. 53. 60. 90. 40. 84. 36. 93.
53. 66. 93. 30. 83. 60. 50. 90. 36. 65. 80. 86. 30. 83. 37. 46. 89.
53. 66. 65. 36. 83. 89. 66. 85. 86. 47. 46. 40. 64. 69. 66. 43. 30.
93. 36. 49. 89. 30. 66. 68. 66. 83. 30. 93. 60. 36. 93. 83. 90.
87. 60. 43. 83. 36. 90. 60. 93. 30. 85. 46. 45. 90. 40. 87. 57. 46.
83. 66. 94. 60. 89. 36. 65. 80. 35. 60. 89. 36. 83. 30. 90. 34. 30.
83. 60. 65. 30. 93. 94. 53. 93. 60. 54. 80. 60. 67. 60. 89. 36.
44. 86. 46. 38. 85. 80. 50. 67. 46. 89. 56. 46. 65. 80. 87. 40.
68. 83. 40. 60. 89. 43. 86. 64. 46. 85. 60. 89. 93. 40. 37. 40.
64. 40. 86. 89. 30. 33. 63. 40. 30. 84. 86. 65. 60. 53. 46.
87. 60. 89. 93. 36. 60. 43. 90. 40. 38. 85. 46. 84. 64. 46. 45.
93. 66. 40. 36. 89. 33. 66. 83. 86. 45. 40. 30. 64. 40. 46.
60. 94. 30. 45. 56. 80. 36. 87. 40. 38. 43. 80. 87. 86. 50.
93. 46. 67. 84. 60. 83. 30. 49. 40. 94. 60. 66. 64. 39. 40.
60. 94. 36. 45. 85. 30. 87. 66. 89. 93. 60. 68. 83. 40. 30. 89. 36.
40. 83. 87. 60. 50. 90. 86. 60. 67. 89. 60. 85. 34. 36. 90. 40.
64. 69. 36. 94. 86. 83. 36. 50. 90. 36. 49. 86. 94. 36. 85. 40. 84. 36.
65. 40. 94. 60. 83. 93. 66. 43. 83. 80. 85. 60. 66. 85. 86. 40.
87. 60. 90. 50. 30. 89. 36. 84. 46. 37. 46. 85. 63. 94. 46. 45.
85. 94. 84. 66. 89. 86. 60. 88. 94. 36. 43. 83. 60. 94. 46. 47.
93. 60. 87. 36. 49. 60. 53. 93. 30. 34. 60. 89. 36. 40. 43. 34. 30.
93. 66. 83. 43. 86. 65. 40. 65. 36. 53. 93. 86. 83. 94. 46.
68. 46. 80. 83. 34. 94. 40. 38. 46. 94. 36. 89. 85. 60. 93. 46.
89. 66. 66. 68. 89. 80. 90. 86. 85. 66. 64. 69. 40. 87. 36. 44.
490. 69. 49.

Obrázek A.5 Část přílohy 9 – P2 dopisu č. 9 z 11. března 1637.